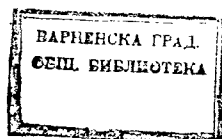

СПИСАНИЕ

НА ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
· ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ—ВАРНА

Главенъ редакторъ СТ. ЧОЛАКОВЪ
Редактори: Б. БОЙЧЕВЪ и ИВ. ПАНДОВЪ

СЪОБЩЕНИЯ

1. Редакционният комитетъ благодари сърдечно на г. г. абонатитѣ и сътруднитѣ за подкрепата, която тѣ сж му оказвали презъ тригодишното сжществуване на списанието. Безъ тая подкрепа комитетътъ не си прави иллюзия, че би могълъ да осжществи своето скромно дѣло.

Сжщевременно комитетътъ съобщава, че е подалъ колективно и безвъзвратно оставката си предъ общото годишно събрание, поради причини, стоящи извънъ неговитѣ желания, и отъ 1.1. 1939 г. предава списанието на г. г. Желѣзко Поповъ, Косю Стояновъ и Емилъ Трифоновъ.

Проф. Ст. Чолаковъ, Бойчо Бойчевъ, Иванъ Пандовъ.

2. Редакцията и администрацията се извиняватъ предъ една частъ отъ абонатитѣ, че сж били принудени да имъ изпратятъ списанието съ наложенъ платежъ. Липсата на срѣдства за доизкарване на годишната наложи тая мѣрка. Сърдечна благодарностъ къмъ г. г. абонатитѣ, които изплатиха по тоя начинъ абонамента си.

3. Комитетътъ отправя последенъ и най-горещъ апелъ къмъ колежитѣ, които по една или друга причина не сж могли още да се издължатъ, да направятъ това най-късно до 28 т. м. Следъ това квитанцитѣ ще бждатъ предадени за събиране на пощата и то отъ името на редактора г. Иванъ Пандовъ, за да не става въ чековата с/ка на д-вото смѣсване на суми, принадлежащи на двата редакционни комитета.

Господа, дайте ни възможностъ да се отчетемъ окончателно още съ предаване на нашия мандатъ.

4. Нѣкои отъ пощенскитѣ записи, които получихме срещу наложениѣ платежи, не съдържатъ името на абоната. Срещу тѣхъ сж изрѣзани следнитѣ квитанции: кв. 801, 802, 803, 804, 815, 816, 817 за Ст. Загора, кв. 805, 806 за Фердинандъ, кв. 807, 822, 828 за Попово, кв. 808, 818 за Дръново, кв. 809 с. Д. Чифликъ, кв. 810 с. Надежда, кв. 811 с. В. Долъ, кв. 812 с. Славяново, кв. 813 с. Долна Бая, 814 Тръвна, 819 с. Водентъ, 820 с. Българово, 821 с. Якоруда, 823 с. Ново-село, 824, 835 Пазарджикъ, 825 с. Момина Църква, 826 с. Медковецъ, 827 с. Миндя, 829 с. Тополово, 830 с. Бждеще, 831 гр. Пещера, 832 Брацигово, 833 с. Катуница, 834 с. Фердинандово, 836, 839 с. Раднево, 837, 838 гр. Девинъ, 840 Шуменъ, 844 с. Градецъ, 845 Айтосъ, 846 с. Василевци, 847 с. Кочериново, 850 Айтосъ, 1774 Габрово, 1775 с. Пордимъ, 1776 Плѣвенъ. Умоляватъ се съответнитѣ г. г. абонати да съобщатъ имената си, за да бждатъ отмиѣнати въ абонаментния списъкъ. Квитанцитѣ ще бждатъ предадени за унищожение на контролната комисия.

5. Поради претрупана работа администрацията не можа да отговори или изпълни поржчикитѣ на нѣкои г. г. абонати. Това ще стане въ следващитѣ нѣколко дни.

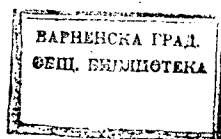
6. Всички искания за „Ак. вѣсти“ се отправятъ до администрацията на сжщия в-къ при Висшето търговско училище.

7. Къмъ настоящата книга сж приложени квитанцитѣ за платенъ абонаментъ на тия, които не сж ги още получили.

8. Съдържанието на тази книга е помѣстено на стр. стр. 399 и 400.

СПИСАНИЕ

НА

ДРУЖЕСТВО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ
ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА.

МОРСКИТЪ ПЪТИЩА И СЪОБЩЕНИЯ КАТО ГЕОГРАФСКИ ЕЛЕМЕНТЪ, ОТРА- ЗЕНЪ ВЪРХУ ЖИВОТА НА СЪВРЕМЕН- НИТЪ ЧОВЪШКИ ОБЩЕЖИТИЯ

отъ

НИКОЛА АГЪНСКИ.

Сушата на земното кълбо е разпредѣлена географски между шестъхъ континента, отъ които Европа е най-малкия, най-гъсто населения и най-раздробения континентъ както въ географско, така и въ обществено отношение. На този малъкъ континентъ сж си дали срѣща за вѣчни борби и съперничество раситѣ и езицитѣ на тритѣ стари континенти. Неговата повърхностъ е разпредѣлена между 35 свободни държави и държавици, но нѣколко европейски държави владѣятъ обширни колонии въ другитѣ континенти, а този фактъ се отразява силно върху социалнитѣ прояви и общественитѣ отношения на цѣлото човѣчество.

Разпредѣлението на повърхността на земното кълбо между съвременнитѣ свободни държави въ голѣма степенъ опредѣля общественитѣ прояви на всичкитѣ люде по земното кълбо отъ една страна, а отъ друга страна то представлява основата на която сж се оакомодирали, приспособили човѣшкитѣ общежития къмъ окръжаващата ги срѣда, и всѣка промѣна въ тази основа предизвиква редица вторични, третични и т. н. промѣни въ биологичния, умственъ, мораленъ и социаленъ животъ на общежитията.

Европа не само поглъща голѣмо количество отъ произведенитѣ по разнитѣ континенти на земното кълбо жизнено необходими земеделски продукти и необходими за индустрията първични материали и полуфабрикати, но тя представлява и свѣтовенъ центъръ, свѣтовенъ пазаръ на всички стоки при днешната историческа действителностъ. Европа разпраща и не по-малко количество индустриални произведения по разлитѣ краища на свѣта. А цѣлото това движение на материали, което не спира презъ никой часъ на денонощието, се извършва преди всичко по вода. Главнитѣ съобщителни пѣтища между континентитѣ представляватъ моретата, тѣзи пѣтища минаватъ презъ много врати, които могатъ да се отварятъ или затварятъ. Който държи вратитѣ, държи и ключоветѣ на тѣзи врати и когато благоволи и за когото благоволи ще ги отвори. Ето какъ географския строежъ на земното кълбо съ неговитѣ богатства, съчетанъ съ разпредѣлението на повърхността и населението му между свободнитѣ държави и системата на използването на природнитѣ блага,

оказва огромно влияние върху общественитѣ прояви на хората и човѣшкитѣ общезития.

Брѣговетѣ на Европа непосредствено се миятъ отъ водитѣ на следнитѣ морета, чрезъ които Европа, като континентъ, и отдѣлнитѣ европейски държави въ нея се сношаватъ съ останалия свѣтъ: Балтийско море, Зундския протокъ, проливитѣ Категатъ и Скагеракъ, Северното море, Ламаншъ, Атлантическия океанъ, Срѣдиземното море, Адриатическо море, Егейско или Бѣло море, Дарданелитѣ, Мраморно море, Босфора Черно море.

Балтийското или Източно море съ двата си голѣми залива — Ботнически и Фински—се връзва дълбоко на северъ покрай Скандинавския полуостровъ. Чрезъ проливитѣ Зундъ, Категатъ и Скагеракъ, проточени между Скандинавския и Ютландския полуострови, това море се съединява съ Северното или Нѣмско море, но както Скагеракъ се отдѣля отъ Категатъ съ тѣснина образувана отъ носа на Ютландския полуостровъ, така Категатъ се почти затваря и отдѣля отъ Балтийското море отъ островъ Зееландъ, а се свързва съ него чрезъ Зундския протокъ. При това си положение Балтийското море, ако не се оприличи на едно езеро, то е положително едно строго затворено море, дългия изходъ на което има две врати съ по нѣколко ключа. Първата врата на Балтийското море при о-въ Зееландъ има три ключа—по единъ за Германия, Дания и Швеция. Разбира се, че най-здравия ключъ държи Германия, защото разполага съ най-силния воененъ флотъ въ това време, а сжщо така и географското положение на нейния брѣгъ ѝ помага. Втората изходна врата на Балтийското море се намира между Категатъ и Скагеракъ и сжщо така има три ключа, по единъ за Дания, Швеция и Англия, като не се счита Норвегия. Но на тази врата пъкъ най-здравия ключъ държи Англия, посрѣдствомъ могщия си воененъ флотъ. Голѣмото неудобство отъ дългия коридоръ съ две врати при излаза отъ Балтийско море сж чувствували и чувствуватъ всички държави, които иматъ излазъ на него, но това неудобство е успѣла да отстрани за себе си само Германия, като е прокарала Кайзеръ-Вилхелмовия каналъ, който съединява Килското пристанище на Балтийското море съ Хамбургското пристанище на Северно море, така че търговския и воененъ флотъ на Германия спокойно може презъ собствена територия да минава отъ едното море въ другото безъ да изтърва отъ ржцетѣ си голѣмия ключъ отъ първата изходна врата на Балтийско море. Кайзеръ—Вилхемъ каналъ е прокопанъ и построенъ презъ 1887 до 1895 год., а презъ 1910 до 1914 год. е разширенъ и подобренъ, за да минаватъ и най-голѣмитѣ морски търговски и военни параходи презъ него. Че германската военна флота държи здраво ключа при Зееландъ, показва и всесвѣтската война, когато рускиятъ флотъ се намѣри затворенъ въ Финския заливъ презъ цѣлата война. Сжщо така и опитътъ на английския флотъ да навлѣзе въ Категатъ презъ войната остана безуспѣшенъ, както показва най-голѣмия до сега записанъ въ историята морски бой при Скагеракъ.

Презъ вратитѣ на Кайзеръ—Вилхемъ каналъ и предъ входа на Категатъ се спиратъ и чакатъ съответно благоволение морскитѣ съобщителни срѣдства на всички прибалтийски държави: на Русия, която въ края на всесвѣтската война остана само съ едно прозорче на Финския заливъ, на Естония, Летония, Литва, така нареченитѣ тампони държави, които па-

зятъ балтийския брѣгъ отъ Сѣветска Русия, на Полша съ тѣсния си изкуственъ коридоръ до Гдиня-Данцигъ, който откъсва източна Прусия отъ Германия, та дори и на самата Швеция, чиято брѣгова линия въ грамадната си частъ се мие отъ водитѣ на Категатъ и Скагеракъ.

Северно или Нѣмско море, което мие брѣговетѣ на Англия, Белгия, Холандия, Германия, Дания и Норвегия, е сжщо така затворено море, защото на изтокъ то се съобщава съ Балтийското море чрезъ Скагеракъ и Категатъ, за които се говори по-горе; на северъ то се съобщава съ Атлантическия океанъ и съ Европейското северно море, но е затворено въ тази посока отъ английския островъ Зетландъ; на западъ то се съобщава съ Атлантическия океанъ чрезъ Ламаншъ, който е естественъ морски каналъ между Англия и Франция и срещу Кале на Френския брѣгъ и Дувъръ на английския брѣдъ е широкъ само 33 клм. Че нѣмското море е здраво затворено отъ английската и французката военни флоти, показва пакъ всесвѣтската война, защото презъ тази война само подводници и отдѣлни единици отъ германския мощенъ воененъ флотъ можаха да се промъкнатъ презъ северния отворъ на това море, за да пиратствуватъ по-скоро, отколкото да воюватъ въ открититѣ води на океанитѣ. Така че превознитѣ морски срѣдства на изброенитѣ по-горе прибалтийски държави, ако намѣрятъ вратитѣ на Балтийско море отворени и преминатъ въ Нѣмското море, тукъ, придружени вече и отъ превознитѣ морски срѣдства на Норвегия, Дания, Германия, Холандия и Белгия, ще се изправятъ предъ вратитѣ на това море, чинто ключове се държатъ на северъ отъ Англия, а на западъ—отъ Англия и Франция.

Ламаншъ действително представлява единъ дълъгъ и тѣсенъ воденъ коридоръ съ две врати — една на изтокъ къмъ Нѣмското море и една на западъ къмъ Атлантическия океанъ. И дветѣ врати иматъ по два ключа, по единъ за Англия и за Франция.

Атлантическия океанъ по брѣговетѣ на Европа мие границитѣ на Англия, свободна Ирландия, Франция, Испания и Португалия и чрезъ пролива Гибралтаръ, между Европа и Африка, се съобщава съ Срѣдиземно море.

Отъ какво грамадно значение за общекитията днесъ сж тѣзи така наречени морски ключове като Категатъ, Скагеракъ, Кайзеръ-Вилхелмъ каналъ, Ламаншъ, Гибралтаръ и др. посочва и случая съ руския балтийски воененъ флотъ презъ време на Руско-японската война 1904—1905 година. Рускиятъ балтийски и черноморски воененъ флотъ трѣбваше да заминатъ за далечния изтокъ, за да взематъ участие въ войната, като предварително двата флота трѣбваше да се събератъ заедно, но и единиятъ и другиятъ флотъ трѣбваше да минатъ презъ нѣколко морски ключа, а за това се искаше съответно разрешение отъ прѣко или косвено заинтересуваниѣ държави, придружено отъ нескончаеми дипломатически разговори и преговори. Ако една държава се съгласи да пропусне флота презъ териториалнитѣ си води, петъ не се съгласяватъ; ако петъ се съгласятъ — една не се съгласява и това е достатъчно да осуети цѣлата работа. Руситѣ предполагаша и желаеха да събератъ двата флота въ Срѣдиземно море и презъ Суезкия каналъ да ги отправятъ презъ Индийския за Великия тихи океанъ, обаче, това тѣхно желание се осуети, защото Балтийския флотъ най-после получи разрешение да мине презъ Категатъ, Скагеракъ и Ламаншъ, но му се забрани да влѣзе въ Срѣди-

земно море и той трѣбваше да обикаля цѣла Африка. Флотътъ закъсня да се яви съ помощта си на сухопѣжнитѣ войски и тѣ бѣха погромени отъ япоцитѣ, а когато флотътъ пристигна близко до бойния театъръ, той се намѣри на морското дѣно при Цушима. Така, между другото и поради морскитѣ ключове Русия изгуби войната срещу Япония презъ 1905 година.

Гибралтарския проливъ е сѣщо воденъ коридоръ между Европа и Африка съ широчина отъ 13 до 37 клм. и съединява Атлантическия океанъ съ Срѣдиземно море. Ключътъ на тази водна тѣснаина съ свѣтовно значение е крепостта Гибралтаръ съ 5 клм. кв. повърхностъ и 21,372 жители, включително 3759 души гарнизонъ презъ 1931 година. Гибралтаръ отъ 1462 до 1704 година е билъ испански, а отъ 1704 год. до сега е колония на английската корона.

Гибралтаръ съ своята малка повърхностъ отъ 5 км² до скоро е представлявалъ мжно превземаема крепостъ, подсилена и съ авторитета и мощта на Великобританската империя, но при съвременнитѣ срѣдства за воюване физическата и географска сила на гибралтарската крепостъ е отъ свършено съмнително значение отъ военно гледище, затова мощта ѝ лежи само върху психологическия и политически моментъ и ще се мѣри само съ неговата величина.

Срѣдиземното море, което се протака между сушитѣ на тритѣ стари континента — Европа, Азия и Африка и поради това е названо съ това си име, е сѣщо така здраво затворено море. На изтокъ едва съ прокопаването на Суезкия каналъ, Срѣдиземното море се свързва чрезъ Червеното море и Аденския заливъ съ Арабското море и Индийския океанъ. На западъ, както се каза вече, то се съобщава съ Атлантическия океанъ, но се затваря отъ Гибралтарския протокъ. Свързано съ Атлантическия и Индийския океанъ, Срѣдиземното море е свързано и съ всичкитѣ води на земното кълбо, по този начинъ то става срѣдно море не само между тритѣ стари континента, а действително срѣдно море на земното кълбо, защото наистина по цѣлото земно кълбо нѣма друго море съ положението на Срѣдиземното море. Тѣкмо поради това си географско положение това море още отъ най-стари времена, и когато не е било свързано съ Индийския океанъ е представлявало и люлка на човѣшката култура и цивилизация. Писаната човѣшка история започна по брѣговетѣ на Срѣдиземно море, съвременната култура и цивилизация, разрастнала се до степенъта въ която я виждаме днесъ, кълни и пониква въ Срѣдиземно море. Но, колкото радостъ и надежда е вдѣхвало това море на човѣчеството, два пѣти повече сълзи и кръвъ е погълнало то отъ него именно поради географското си положение. Отъ когато хората на тритѣ раси по брѣговетѣ на Срѣдиземното море сж се осъзнали като човѣци, отъ тогава още датиратъ съперничеството и борбитѣ имъ за пълно овладяване на това море, а когато бѣлата раса се издигна въ Европа много високо надъ черната и желтата си съседки и ги притисна подъ военния си ботушъ, бѣлитѣ европейски общежития започнаха помежду си борба на животъ и смъртъ за господство въ Срѣдиземно море. И борбата за господство въ Срѣдиземно море нѣма да стихне още столѣтия наредъ.

Независимо отъ това, че географскиятъ строежъ на земното кълбо е затворилъ Средиземното море отъ всички страни, той го е фатално раз-

дѣлилъ на две части чрезъ Апенинския полуостровъ, островъ Сицилия и Туниския изстѣпъ на африканския брѣгъ, като между Сицилия и Тунисъ остава само единъ тѣсенъ протокъ, годенъ за корабоплаване и изложенъ на съвременния кръстосанъ артилерийски огънь на двата брѣга.

И този втори ключъ на срѣдната врата на Срѣдиземно море се е считалъ до сега въ ржцетѣ на Англия, чрезъ групата острови Малта, които сж колония на английската корона отъ 1800 год. и представляватъ морска база на английския търговски и воененъ флотъ, но при съвременното оржжие този ключъ е отъ съмнително значение за английскитѣ интереси въ Срѣдиземно море. О. Малта стои на източния входъ на Сицилския протокъ. Понастоящемъ северния брѣгъ на Сицилския протокъ е въ ржцетѣ на италианцитѣ, които основателно вече считатъ, че държатъ единъ отъ ключоветѣ на тази срѣдиземноморска врата. Значението на о. Сицилия за свѣтовната история е било винаги голѣмо, за това и сждбата му е била много промѣнлива.

Не по-малко значение е ималъ за свѣтовната история и африканския брѣгъ на Сицилския протокъ, който сега влиза въ границитѣ на Французкия Тунисъ, за това Франция съ право счита сжщо, че държи единъ ключъ отъ срѣдната врата на Срѣдиземно море.

Източното срѣдиземно море чрезъ Адриатическото море се връзва дълбоко къмъ Централна Европа между Апенинския и Балкански полуострови, а чрезъ Егейското море, Дарданелитѣ, Мраморно море, Босфора, и Черно море се връзва дълбоко въ Източна Европа и Предна Азия.

Адриатическото море, което по-скоро прилича на единъ дълбокъ заливъ на Срѣдиземното море, се съобщава съ последното чрезъ Отрантския протокъ, който се промъква между носа на Апулийския полуостровъ и албанския изстѣпъ на западния брѣгъ на Балканския полуостровъ и Ионическото море. По този начинъ Адриатическото море изпква като здраво затворено море. И наистина до всесвѣтската война то бѣше сжщинско езеро на Австро-унгарската империя. Понастоящемъ, обаче то е сжщинско италианско езеро, защото Италия държи не само цѣлия западенъ и северенъ брѣгъ на това море, но подъ нейно прѣко влияние е и албанската частъ, най-важната частъ отъ източния брѣгъ на това море. Ключътъ на Адриатическото море е при Отрантския протокъ, а този протокъ за сега е подъ изключителното влияние на Италия, следователно, тази държава държи и ключа на морето. Адриатическото море мие брѣговетѣ на Италия, Югославия и Албания, но най-удобнитѣ пристанища на това море — Венеция, Фиуме и Триестъ се владѣятъ отъ Италия. Югославиянскитѣ брѣгъ нѣма нито едно удобно пристанище, а на албанския брѣгъ има само едно удобно такова — Валона.

Егейското или Бѣло море, което въ недалечното минало поне по картитѣ на политическата география минаваше за море на Отоманската империя, понастоящемъ пакъ по картата на политическата география минава за гръцко море, защото следъ всесвѣтската война почти всичкитѣ му острови, които не сж малко, минаха отъ ржцетѣ на Турция въ ржцетѣ на Гърция, съ изключение една малка група острови на чело съ о. Имбросъ, които се оставиха на турцитѣ, за да пазятъ входа въ Дарданелитѣ и други острови въ непосредствена близостъ съ турския малоазиатски брѣгъ. Друга значителна и отъ особено значение за Турция група острови — Додеканеза, минаха въ ржцетѣ на Италия и по този

начинъ добиха ако не свѣтовно, то поне европейско значение, защото обезпечаватъ твърде много влиянието на Италия въ източната половина на Срѣдиземно море и въ предна Азия, понеже сж въ непосредствена близостъ съ брѣга на Мала-Азия и на границата между Егейското и Източно срѣдиземно морета. Но както въ миналото Егейското море е било турско само по картата на политическата география, така и сега то е гръцко само по тази карта, защото отъ едни отслабнали ржце мина въ други слаби ржце. Но това положение съвсемъ не намалява значението на Егейското море, а напротивъ го увеличава, защото при днешната историческа действителностъ, мѣсто по земното кълбо, което нѣма единъ строго опредѣленъ господаръ и стопанинъ, има много такива, а въ решителенъ моментъ отъ многото ще изпъкне и ще се наложи единъ, който не може предварително да се знае съ положителностъ. Водитъ на Егейското море миятъ само гръцки и турски земи, ако не се смѣта Италианския Додеканезъ. На югъ това море се затваря отъ къмъ Срѣдиземно море отъ голѣмия гръцки островъ Критъ, който единствено може да спаси надмощието на английското влияние въ Източното срѣдиземно море. На североизтокъ то се съобщава посрѣдствомъ Дарданелитъ, Мраморно море и Босфора съ Черно море.

Дарданелитъ сж единъ 67 кл. дългъ и отъ 3 до 7 кл. широкъ воденъ коридоръ между Галиполския полуостровъ и Малоазиатския брѣгъ. Тѣхното най-голѣмо геополитическо значение се състои въ това, че чрезъ тѣхъ и Босфора може да се затвори Черно море, и лежащитъ по брѣговетъ му държави да се откъснатъ отъ свѣтовнитъ пазари. Дарданелскиятъ протокъ заедно съ Мраморно море и Босфорския протокъ, които за сега сж чисто турски води, въпрѣки създадената по Версайския договоръ международна комисия, която пази известна зона отъ въоръжаване, иматъ и друго голѣмо свѣтовно значение. Наистина, тѣ свързватъ и раздѣлятъ Черно море съ и отъ Егейско море, но тѣ сжщо така свързватъ и раздѣлятъ Европа съ и отъ Азия.

Черното море разположено въ югоизточния край на Европа и северозападния край на предна Азия, не представлява почти никаква прѣка връзка между двата континента. Естественитъ посоки на движение на азиатското производство се направляватъ или къмъ югъ, къмъ Индийския океанъ, или по-скоро къмъ Арабското и Червеното морета, за да минатъ презъ тѣхъ въ свѣтовното срѣдище — Срѣдиземното море, или пъкъ се направляватъ направо къмъ Срѣдиземното море, особено тѣзи на предна Азия. Сжщо така и естествената посока на движение на производството на източна Европа се направлява, макаръ и презъ Черно море, макаръ и за Азия, но на югъ презъ Босфора, Дарданелитъ и Егейско море за свѣтовния пазаръ на Срѣдиземно море. Черното море по-скоро раздѣля двата континента, отколкото да ги свързва. Отъ друга страна, понеже това море се затваря на югъ отъ Босфора и Дарданелитъ, то отъ географско гледище е едно затворено континентално море, приличащо на голѣмо езеро. Геополитическото значение на Черно-море зависи главно отъ проливитъ.

За господството въ Черно-море въ новитъ исторически времена се борятъ непосредствено Русия и Турция, но за владението на проливитъ въ борбата си съ Русия, Турция има подкрепата и на почти цѣлата останала Европа, която съ голѣма ревностъ пази излизането на северния

колосъ на южното свѣтвно пазарище. Всички се боятъ да не би Русия да овладѣе проливитѣ, защото въ такъвъ случай тя би станала мощенъ господаръ и на цѣлото източно Сръдиземно море и би пресѣкла или поставила подъ благоволенieto си съобщенията на Европа съ цѣлия изтокъ. Турцитѣ и при най-голѣмото си могъщество не сж представлявали такава опасностъ, каквато биха представлявали руситѣ по преценката на Европа, затова тѣ се явяватъ по-приемливи и по-удобни владетели и пазачи на проливитѣ. Въ не много далечното историческо минало Черното море е представлявало чисто турско езеро, но по настоящемъ то представлява чисто руско езеро. Разбира се, че тази промѣна е станала следъ дълги кръвопролитни борби между дветѣ държави, като Европа винаги се е намѣсвала, когато изходътъ на борбата е посочвалъ изгледъ за Русия да завладѣе проливитѣ.

Суезкиятъ каналъ има геополитическо значение равно на значението на цѣлото Сръдиземно море, което той свързва съ цѣлия източенъ брѣгъ на Африка съ цѣлия юженъ и източенъ брѣгъ на Азия (нейнитѣ най-богати и най-гъсто населени брѣгове) и съ цѣла Океания, та дори и съ западнитѣ брѣгове на дветѣ Америки. Неоходимостъта, наредъ съ сухопътната, и отъ водна връзка между Сръдиземното море и Индийския океанъ чрезъ Червеното и Арабско морета, и значението на тази връзка сж били почувствувани отъ хората още въ дълбоката древностъ и още тогава тѣ сж открили и възможноститѣ за тази връзка. Още презъ XIV. в. пр. Христа е билъ започнатъ каналъ, който да свързва най-източния ржавъ на р. Нилъ съ Червеното море, и е билъ завършенъ презъ VI. в. пр. Христа, когато Египетъ е билъ вече Персийска провинция. Този каналъ за различие отъ днешния, който е почти въ северно направление и направо свързва Червеното море съ Сръдиземното при Портъ-Саидъ, е започвалъ отъ Загазигъ, на най-източния ржавъ на Нилъ, и по източна посока е стигналъ до сегашния градъ Исмаилие на Суезкия каналъ, следъ което въ югоизточна посока, почти по коритото на днешния каналъ, е свършвалъ при Суезъ на Червеното море. Този каналъ не е траялъ дълго. Презъ III. в. пр. Христа каналътъ е билъ възстановенъ и използванъ въ продължение на 250 години. Сжщо така и въ римско време и въ времето на халифитѣ е поддържанъ въ състояние за използване, но въ VIII. в. сл. Христа този каналъ е билъ унищоженъ изъ основи и въ продължение на 1000 години не е имало никакъвъ каналъ между Червеното и Сръдиземното море.

Днешниятъ Суезки каналъ е проектиранъ отъ венецианцитѣ и отъ Наполеона, но е реализиранъ отъ французина Фердинандъ де Лесепс, споредъ плановѣтъ на австриеца Негрели. Прокопанъ и изграденъ, въпрѣки противопоставянето на Англия, за 10 години — отъ 1859 до 1869 год., като отъ 1863 год. по стария каналъ Загазигъ е прекарана сладка вода за пиене отъ Нилъ въ Исмаилие. Каналътъ е дълъгъ 160 клм., дълбокъ 10.5 до 12 м.; въ дъното си е широкъ 38.5 до 100 м., а на повърхността — отъ 80 до 135 м. Пропътува се отъ параходитѣ за 15—16 часа.

Суезкиятъ каналъ съкращава пътя между Европа и Индия срещу стария морски път, който обикаля Африка, съ около 8000 клм.

Суезкиятъ каналъ е отъ сѣдбоносно значение за съобщенията на Англия съ най-голѣмата ѝ азиатска колония — 350 милионната Индия, и съ Австралия, не само за това, че безъ Суезкия каналъ се

удължава много път през нощ Добра Надежда, но главно за това, че Суезкия каналъ съществува и ако бжде затворенъ за английскитѣ търговски и военни параходи, може да бжде отворенъ за други търговски и военни параходи. При това положение Англия ще изпадне почти въ положението на Русия, която поддържа свършено самостоятелни и откъснати единъ отъ другъ военни флоти въ Черно-море, Балтийско море и въ Японското море, като въ Балтийското море има съединения флотъ на Германия, въ Японското — съединения флотъ на Япония, а при Дарданелитѣ — съединения флоти на много европейски държави. Така Англия, при затворено за нея Сръдиземно море, ще трѣбва да поддържа единъ флотъ въ Атлантическия океанъ, единъ въ Индийския океанъ и трети — въ Тихия океанъ, като се изключва вѣроятността, че може и единъ английски флотъ да се намѣри затворенъ въ Сръдиземно море.

Червеното море, което на северозападъ чрезъ Суезкия каналъ се съобщава съ Сръдиземно море, а на югоизтокъ чрезъ Бабъ-ел-Мандебския протокъ се съобщава съ Аденския заливъ, Арабското море и Индийския океанъ, е сжщо едно море затворено отъ две врати. За сега се счита, че Англия положително държи ключа на Червеното море при Суезкия каналъ, не само съ помощта на голѣмия си сръдиземноморски воененъ флотъ, а главно съ протектората си надъ Египетъ, презъ чиято територия е прокаранъ канала, съ владението на островъ Кипъръ и съ мандатитѣ надъ Палестиния и Трансйордания. Но Египетъ пълзи крачка по крачка къмъ своята пълна независимостъ и никакъ не е смѣло да се предскаже, че, макаръ най-старата и хилядолѣтна независима държава на Африка — Абисиния да стана европейска колония последна, то Египетъ ще бжде първата отъ европейскитѣ колонии въ Африка, която ще извоюва своята независимостъ.

Още по-зле стои за Англия въпроса за владението на Червеното море и неговия изходъ къмъ Аденския заливъ и Арабското море. Следъ Суезкия каналъ една частъ отъ западния брѣгъ се владѣе отъ Египетъ, другата частъ до нея принадлежи на Англо-Египетския Суданъ, който на югъ близо до изворитѣ на Нилъ граничи съ Уганда, която свързва севернитѣ английски владения въ Африка съ централнитѣ и южнитѣ: Кения, Танганайка, бившата германска източна Африка, северна Родезия, южна Родезия, Трансвалъ и Южноафриканския съюзъ до нощ Добра Надежда, така че английскитѣ владения въ Африка се нареждатъ отъ устието на Нилъ до нощ Добра Надежда. Следъ брѣга на Англо-Египетския Суданъ на Червено море идва брѣга на Италианска Еритрея, който достига до тѣснината на Бабъ-елъ-Мандебския протокъ. Еритрея има 119,000 км² съ 621,800 жители презъ 1931 г., отъ които само 4,565 бѣли. Еритрея добива особено голѣмо геологическо значение сега, защото нѣколкократно опита на Италия да разшири тази си колония за смѣтка на Абисиния, най-после презъ 1936 год. се увѣнчава съ неочаквано голѣмъ успѣхъ, като цѣла Абисиния мина подъ владението на Италия и по този начинъ Еритрея, Абисиния и Италианска Самолия, която се разполага по голѣмо протежение на брѣга на Индийския океанъ, а излиза и на брѣга на Аденския заливъ, представляватъ вече една компактна, свързана маса, която обрѣждава Бабъ-елъ-Мандебския протокъ отъ всичкитѣ му страни по африканския брѣгъ. Абисиния има 1.120,400 км² и около 12,000,000 жители презъ 1931 г.

На африканския бръгъ на Адения заливъ оставатъ още две европейски колонии: Французка Сомалия, която граничи съ Италианска Еритрея и започва точно срещу Бабъ-елъ Мандебския протокъ на изтокъ по Адения заливъ, и Английска Сомалия, която на западъ граничи съ Французка, а на изтокъ съ Италианска Сомалия и държи крайбръжжието на Адения заливъ. Французка Сомалия е безъ всъкакво значение въ военно отношение днесъ за Бабъ-елъ Мандебския протокъ съ своята повърхностъ отъ 22,000 км. и население 69,503 жители презъ 1931 г., отъ които само 1362 бѣли. Английска Сомалия има 176,000 км² повърхностъ съ 345,000 жители. Геополитическото ѝ значение се състои въ това, че трѣбва да пази Бабъ-елъ-Мандебския протокъ, като ключъ на морскитѣ съобщения между Англия и Индия.

На североизтокъ Червеното море мие бръга на Арабския полуостровъ, който въ голѣмата си частъ принадлежи на свободната Арабска държава. Арабскиятъ полуостровъ съ 1,800,000 км² повърхнина е най-голѣмия полуостровъ на земното кълбо, но има само 5,000,000 жители. Той е отъ извънредно голѣмо значение за съобщенията между Англия и Индия, още повече, че у арабитѣ се събужда вече и крепне желанието да образуватъ отъ цѣлия полуостровъ между Червеното море, Адения заливъ, Арабското море, Персийския заливъ, Персия, Турция и Срѣдиземното море една единна арабска държава, която да включва въ себе си Сирия, Ливанъ, Палестина, Трансйордания и Иракъ, отъ които първитѣ две за сега сж подъ французки мандатъ, а вторитѣ три сж подъ английски протекторатъ.

На изтокъ отъ Йеменъ около самата тѣснина на Бабъ-Елъ Мандебския протокъ се намира Адень, колония на Англиската корона, която заедно съ островчето Перимъ, което непосредствено затваря Бабъ-Елъ-Мандебската тѣснина отъ къмъ Адения заливъ, има 24,800 км.² съ около 150,000 жители. Геополитическото значение на Адень заедно съ о. Перимъ и о. Сокотра, който е сжщо английско владение и се намира на изхода на Адения заливъ къмъ Индийския океанъ, е все въ връзка съ свѣтовното и специално съ английското съобщение съ Индия.

Цѣлиятъ източень бръгъ на Арабския полуостровъ къмъ Адения заливъ и Арабското море, както и цѣлия североизточень бръгъ на полуострова къмъ Персийския заливъ е въ рѣцетѣ на англичанитѣ, които владѣятъ Хадрамавъ, Оманъ и Ковайтъ. Саудова Арабия излиза само съ една малка ивица на Персийския заливъ презъ Елъ-Хаза. Ковайтъ е въ дѣното на залива и граничи съ Иракъ (Месопотамия), който е сжщо подъ английския контролъ. По този начинъ Англия си е осигурила господството и надъ Персийския заливъ, който чрезъ залива Оманъ излиза въ Арабското море и е въ непосредствена близостъ съ владенията на Англия къмъ Индия, особено съ Белуджистанъ. Геополитическото значение на Персийския заливъ изпѣква особено силно, когато се вземе подъ внимание обстоятелството, че по долината на р. Тигъръ той може лесно чрезъ ж. п. съобщения да се свърже съ Русия на Северъ, а по долината на р. Ефратъ може да се свърже направо съ Малоазиатска Турция и Европа на западъ.

Щомъ морскитѣ превозни срѣдства, които идатъ отъ Срѣдиземното море, се промѣкватъ презъ Бабъ-Елъ-Мандебския протокъ и Адения заливъ, тѣ вече излизатъ въ открититѣ Арабско море и Индийски океанъ.

Но рекатъ ли тѣзи. превозни сръдства да посетятъ и източнитѣ бръгове на Азия, пакъ ще срещнатъ на пѣтя си една врата съ морски ключъ, това е Малайския протокъ.

Групата острови, образуващи Холандска Индия, заедно съ Филипинскитѣ острови, съставляватъ Индийския архипелагъ, който е разположенъ между ю. източна Азия и с. западна Австралия, и отдѣля Индийския отъ Великия Тихи океанъ. Този архипелагъ представлява второто свѣтовно сръдиземноморие, втория свѣтовенъ кръстопѣтъ, който свързва дветѣ Америки, Австралия, Азия, Африка помежду имъ. Ролята на европейското и африканското сръдиземно море, макаръ и въ настояще време въ по-малка степенъ, играе южното Китайско море, което наистина представлява сръдиземно море между четиритѣ материка. Съобщенията на западнитѣ бръгове на дветѣ Америки и тѣзи на цѣлия източенъ бръгъ на Азия се събиратъ въ южното Китайско море, което има единъ тѣсенъ отворъ къмъ Индийския океанъ чрезъ Малайския протокъ, и втори отворъ къмъ Тихия океанъ между Филипинскитѣ острови и о. Формоза; отъ тукъ и голѣмото геополитическо значение на Малайския протокъ и Филипинскитѣ острови.

Малайския протокъ протича между южната частъ на Малайския полуостровъ именно Малакка и о. Суматра, единъ отъ островитѣ на на Холандска Индия. Отъ тукъ по необходимостъ трѣбва да минатъ всички параходи, които идатъ отъ Европа, Африка и южна и западна Азия и Америка обратно. Малакския полуостровъ се заема отъ Малайскитѣ съединени щати: Ператъ, Селангеръ, Чембеланъ и Пахангъ, съ 71,608 км² повърхностъ и 1,472,000 жители, при главенъ градъ Сингапуръ, построенъ на единъ островъ близо до носа на Малакския полуостровъ. Тѣзи съединени щати сж английска колония, а Сингапуръ е морска база на търговския и воененъ флотъ на Англия въ далечния изтокъ.

Англия владѣе още една колония за защита на азиатското сръдиземноморие (южното китайско море), а именно Саравакъ, която колония обхваща почти цѣлия западенъ и цѣлия северенъ бръгъ на островъ Борнео срещу Филипинскитѣ острови.

Филипинскитѣ острови сж източния ключъ на Азиатското сръдиземноморие. Тѣ иматъ 297,905 км² повърхностъ съ жители 12,800,000. 63.5% отъ повърхността имъ е покрита съ гори, само 12.7% е обработена, но, обилно напоена съ множество рѣки, дава грамадно производство: около 10,000,000 квинтала трѣстикова захаръ, 2,000,000 квинт. манила, 2,000,000 парчета кокосови орѣхи, 450,000 квинт. тютюнъ и пр. Филипинскитѣ острови сж открити презъ 1521 г., отъ 1569 г. сж били испанско владение. Следъ войната между Испания и Америка презъ 1898 г. тѣ сж присъединени къмъ Съединенитѣ Щати, но иматъ почти самостоятелно мѣстно управление, само укрепенитѣ военни пристанища се държатъ отъ американцитѣ. Презъ януарий 1933 г. парламентътъ на Съединенитѣ Щати гласува съ $\frac{2}{3}$ болшинство за даване на пълна независимостъ на Филипинскитѣ острови отъ 1940 година. Геополитическото значение на островитѣ се състои въ това, че затварятъ отъ изтокъ южното Китайско море, за господството надъ което море се борятъ Съединенитѣ Щати отъ сев. Америка, Япония и Великобритания.

Единътъ ключъ на Азиатското сръдиземноморие се държи отъ Великобритания при Сингапуръ, вториятъ му ключъ се държа за сега

отъ Североамериканскитѣ съединени щати при Филипинитѣ и третия ключъ се държи отъ Япония при островъ Формоза. Островъ Формоза, на японски езикъ Тайванъ, се намира между Филипинскитѣ острови и китайския брѣгъ на Великия Тихи океанъ и отдѣля заедно съ първитѣ острови Южното Китайско море отъ океана и отъ Северното Китайско море. Той има 38,847 км² повърхностъ съ 4,592,537 жители презъ 1930 год., отъ които 220,730 японци.

Трето по реда на свѣтовното си значение срѣдиземноморие по земното кълбо е Караибското море, свързано съ Мексиканския заливъ чрезъ Юкатанския проливъ, а дветѣ водни маси затворени на западъ отъ източнитѣ брѣгове на Централна Америка, на северъ отъ южния брѣгъ на Североамериканскитѣ съединени щати, на изтокъ отъ полуострова Флорида, голѣмитѣ Антили и малкитѣ Антили, и на югъ отъ северния брѣгъ на Южна Америка. Така че Караибското море съ Мексиканския заливъ представляватъ срѣдиземноморие между дветѣ Америки.

Мексиканскиятъ заливъ се притваря на изтокъ отъ полуострова Флорида, а на югъ отъ мексиканския полуостровъ Юкатанъ: между тѣзи два полуострова се намира северо-западната частъ на най-голѣмия островъ на голѣмитѣ Антили—Куба, и раздѣля изхода отъ Мексиканския заливъ на две части, едната частъ — западната, го съобщава чрезъ Юкатанския протокъ съ Караибското море, а източната частъ чрезъ протока Флорида го съобщава съ Атлантическия океанъ. Но Флоридския протокъ на изтокъ се затваря отъ Вахамскитѣ острови, които заематъ едно голѣмо пространство отъ островъ Хаити въ северозападна посока чакъ до полуострова Флорида. Тѣзи острови на брой около 690 и съ още безброй рифове сж английска колония, иматъ 11,406 км² съ 60,650 жители презъ 1932 г., отъ които подавляващото мнозинство сж негри. Така че Англия си е запазила контрола надъ входа въ Мексиканския заливъ презъ Флоридския протокъ.

Голѣмитѣ Антили, разположени въ югоизточна посока, затварятъ Караибското море отъ североизточна посока почти по цѣлата му дължина и го отдѣлятъ отъ Атлантическия океанъ. Владението на тѣзи острови, ясно е, е владение и контролъ на входоветѣ въ Караибското море. Най-голѣмия отъ Антилскитѣ острови, о-въ Куба, е независима република, подъ протектората на Съединенитѣ североамерикански щати. Той има 114,524 км² съ 3,962,344 жители презъ 1931 г., отъ които $\frac{2}{3}$ сж бѣли и само $\frac{1}{3}$ сж мулати и негри. Следующиятъ по редъ и по голѣмина о-въ е Хаити съ две републикански държави, една мулатска — Санъ-Доминго съ 77,253 км² и 3,300,000 жители, и една негърска — Хаити, съ 27,844 км² и 2,291,000 жители презъ 1927 г., отъ които 90% негри. Дветѣ държави датиратъ отъ 1843 год., преди това островътъ е билъ французки. Между Куба и Хаити се намиратъ единъ отъ главнитѣ входове на Караибското море по Виндвардския протокъ, който отъ изтокъ се затваря отъ английскитѣ Бахамски острови, а на западъ, въ Караибското море, се затваря отъ английска група острови съ центъръ о. Ямайка, който има 11,525 км² съ 1,050,700 жители. Следъ Хаити, по редъ идва о-въ Порто-Рико, последния отъ групата на голѣмитѣ Антили. Той има 8,896 км² съ 1,543,913 жители презъ 1930 г., отъ които 1,150,000 сж бѣли. Отъ американско-испанската война презъ 1898 год. островътъ е въ владение на Североамериканскитѣ съединени щати. Преди това е билъ

испански. Значи голѣмитѣ Антили се владѣятъ главно отъ англичанитѣ и Съединенитѣ щати, следователно, тѣзи две държави държатъ ключоветѣ на входоветѣ презъ тѣзи острови къмъ Караибското море.

Между голѣмитѣ Антили и южно-американския брѣгъ при устието на р. Ориноко се разполага голѣмата и главна група на малкитѣ Антили, която затваря Караибското море отъ източна и югоизточна посока и го отдѣля отъ Атлантическия океанъ. Покрай брѣга на Венецуела се разполага не много важната въ геополитическо отношение втора група на Малкитѣ Антили. Източната група малки Антили е разпредѣлена между североамериканскитѣ съединени щати, Англия и Франция: южната, край-брѣжна група е подѣлена между Венецуела и Холандия. Съединенитѣ щати владѣятъ групата острови Виргиния въ съседство съ о-въ Порто-Рико. Тѣ сж продадени на Съединенитѣ щати отъ Дания презъ 1917 г. за 25,000,000 долари: иматъ 344 км² съ 22,012 жители презъ 1930 год. Английскитѣ и французки групи острови сж размѣсени. Французитѣ владѣятъ групитѣ Мартиника и Гваделупа съ 2,770 км² и 400,000 жители. Англичанитѣ владѣятъ: Тринидатъ и Тобаго до самия брѣгъ на Венецуела съ 4,800 км² и 380,000 жители, и групата вѣтровити острови съ 3,550 км² и 500,000 жители. Така че отворѣтъ на Караибското море отъ къмъ малкитѣ Антили се владѣе отъ Англия, Франция и Съединенитѣ щати. До прокопаването на Панамския каналъ цѣлото източно крайбрѣжие на дветѣ Америки се съобщаваше съ останалитѣ континенти и съ собственитѣ си западни брѣгове чрезъ Атлантическия океанъ и геополитическото значение на Караибското море не бѣше толкова голѣмо, но съ откриването на Панамския каналъ, това значение е станало свѣтвовно и съперничи съ значението на Срѣдиземното и южното Китайско морета.

Панамскиятъ каналъ е построенъ въ срѣдата на република Панама, която е най-тѣсната ивица отъ сушата на Централна Америка и свързва последната съ южна Америка, а раздѣля водитѣ на Караибското море отъ тѣзи на Великия Тихи океанъ. Независимата република Панама има 74,522 км² повърхностъ съ 466,459 жители презъ 1930 год., отъ които 18,813 бѣли, 69,583 негри, 42,897 индианци и 4,138 източно азиатци. Столицата ѝ е едноименния градъ съ 82,827 жители презъ 1930 г., застроенъ на брѣга на голѣмия Панамски заливъ, отворенъ къмъ Великия океанъ. Отъ 1821 г. територията на Панамската република е принадлежала на съседната република Колумбия, отъ 1855 до 1861 год. е била свободна държава, но следъ това попада отново подъ Колумбия; отъ 1903 г. тя е свободна държава, но подъ пълната зависимостъ на североамериканскитѣ съединени щати.

Панамскиятъ каналъ е прокопанъ отъ гр. Колонъ на Панамския брѣгъ на Караибското море до гр. Панама, защото не само че тукъ разстоянието между Караибското море и Великия океанъ е най-късо — около 79 клм., но и височината на Кордилиеритѣ тукъ слиза до 84 м. най-високо надъ морското равнище. Отъ 1855 год. е построена желѣзопътна линия отъ Колонъ до Панама. Презъ 1881 год. строителя на Суезкия каналъ Фердинандъ де Лесепсъ започва постройката на Панамския каналъ, но презъ 1888 г. панамското дружество банкрутира съ 1,200,000,000 марки. Презъ 1902 г. Североамериканскитѣ съединени щати откупуватъ отъ освободената презъ 1903 г. Панамска република зоната на Панам-

ския канал — състояща се от 8 км. ивица по дветъ страни на канала, за 10,000,000 долара и ежегоденъ наемъ 250,000 долара, и на 5.VIII 1914 год. Панамския каналъ е завършенъ и откритъ за корабоплаването съ 78 км. дължина, при издигане посрѣдствомъ шлюзи до 26 м. надъ морското равнище, съ минимална дълбочина 13,7 метра и минимална широчина на повърхността 62 метра. Каналътъ се пропътува отъ параходитъ за 7 до 9 часа. Правото на преминаване е еднакво за параходитъ на всички нации.

Съ прокопаването на Панамския каналъ се улесняватъ преди всичко съобщенията между източнитъ и западни брѣгове на дветъ Америки, но освенъ това се улесняватъ и съкращаватъ и съобщенията на северна, централна и южна Америка съ Европа, Африка и Азия на изтокъ, и съ Азия и Океания на западъ. Посрѣдствомъ Панамския каналъ и Суезкия каналъ всѣки морски параходъ може да обиколи цѣлото земно кълбо, безъ прекъсване, само по вода.

За да се подчертае още веднажъ особеното значение на така нареченитъ морски ключове, достатъчно е да се проследи пътя на единъ руски параходъ, който трѣгва отъ Финския заливъ, Ленинградското пристанище, за Владивостокъ, руско сибирско пристанище на Тихоокеанския азиатски брѣгъ. Този параходъ политически най-безпрепятствено може да мине само презъ руски териториални води, ако по каналъ излѣзе на северното Бѣло море и пътувайки по Северното ледовито море покрай севернитъ брѣгове на Европа и Азия да достигне презъ Беринговия протокъ, между североизточния край на Сибиръ и Аляска, въ Беринговото море, но отъ Беринговото море трѣбва да мине, макаръ и покрай южния носъ на полуострова Камчатка, презъ Японскитъ Курилски острови, които затварятъ Охотското море. Въ Охотското море параходътъ по-лесно и безпрепятствено може да се добере до Николаевскъ срещу северния носъ на о-въ Сахалинъ. Ако параходътъ трѣбва да спре въ Владивостокъ, той трѣбва да мине още една морска врата съ Японски ключъ, именно презъ Пенузкия протокъ, който протича между южния носъ на о-въ Сахалинъ (въ южната си половина Японски) и най-северния голѣмъ островъ отъ Япония — Хоккаидо. Пенузкиятъ протокъ свързва водитъ на Охотското и Японско морета. Този морски пътъ е въ сериозно проучване отъ Русия понастоящемъ, но все пакъ не е сигуренъ за използване презъ всѣко време на годината пътъ. Вториятъ сигуренъ за използване презъ всѣко време на годината пътъ отъ Ленинградъ за Владивостокъ и Николаевскъ е удобенъ, но той е осѣянъ отъ следния голѣмъ брой морски ключове: отъ Балтийско до Нѣмско море — Зундския протокъ, Категатъ, Скагеракъ; отъ Нѣмско море за Атлантическия океанъ — Ламаншъ; отъ Атлантическия океанъ за Индийския океанъ — Гибралтаръ, Сицилийския протокъ, Суезкия каналъ, Червено море, Бабъ-ель-Мандебския протокъ, Бенгалския заливъ; отъ Индийския океанъ за Южно-Китайско море — Малайския протокъ; за Източното китайско море — притока Формоза или презъ групата японски острови Риу-Киу; за японското море — Корейския протокъ, който протича между Япония и Японска Корея; презъ Японското море параходътъ може да отиде направо въ Владивостокъ, а за Николаевскъ ще мине още презъ Татарския протокъ между Японския Сахалинъ и руския сибирски брѣгъ. Единъ германски параходъ, който излиза отъ Хамбургъ за Шанхай или Сид-

ней, съкращава само 2—3 отъ ключоветъ на руския параходъ. Не е много по-розово и положението на единъ английския параходъ, който тръгва отъ Лондонъ, макаръ че Англия владѣе толкова стратегически пунктове около всѣки морски ключъ. Ако превознитъ морски срѣдства на голѣмитъ държави често пѣти не могатъ да се справятъ съ едно създадено положение, то ясно е, че превознитъ срѣдства на малкитъ държави въ такъвъ случай нѣма и да мислятъ да се справятъ съ него. Когато се затворятъ едновременно Гибралтаръ и Суезъ, не само че морскитъ превозни срѣдства на много държави трѣбва да преминатъ презъ Добра Надежда, за да се съобщаватъ съ Азия, но и населението на много морски и континентални държави се излага на сѣщински гладъ. Затворятъ ли се херметически едновременно Гибралтаръ, Суезъ, Малакка и Панама, геополитическото лице на цѣлото земно кълбо се коренно промѣня.

ГАБРОВО КАТО ПРОМИШЛЕНЪ И ТЪРГОВСКИ ГРАДЪ

отъ
БОРИСЪ САКЖЗОВЪ.

Възникването и развитието на гр. Габрово е въ неразривна връзка съ развитието на планинскитъ поселения по севернитъ склонове на Срѣдния Балканъ. За това необходимо е да се разкаже, какъ сж се появили тия поселения, за да причинятъ отъ своя страна създаването на единъ такъвъ промишленъ центъръ, като гр. Габрово.

Още презъ време на римското владичество Срѣдниятъ Балканъ е служилъ като проходно мѣсто отъ Мизия и Дунава къмъ южнитъ тракийски земи. Отъ голѣмия градъ Никюпле тръгвалъ римскитъ пѣтъ, който минавалъ покрай могилата Градище, до днешно Габрово, а отъ село Бичкия поемалъ планинското било надъ Етърската рѣка и презъ сѣдловината между върховетъ Бузлуджа и „Свети Никола“ прехвърлялъ Балкана. По тоя пѣтъ е имало издигнати наблюдателници — едничкитъ населени пунктове, а цѣлата планинска околностъ, покрита съ девствени гори, е била почти безлюдна.

По-късно презъ време на първото българско царство, положението не е било много промѣнено. Тогавашнитъ първи центрове на царството — Преславъ и Плисковъ, сж били твърде отстранени и движението е ставало изключително презъ източнитъ балкански проходи. Къмъ XII-ия вѣкъ, обаче, съ възникването на II-то царство въ Търново, при Асѣнь I и неговитъ наследници, значението на Срѣдния Балканъ, като проходно мѣсто, отново изпѣква—повече, отколкото въ римско време. Наистина, движението е било главно насочено презъ Еленскитъ планински проходи, но не е билъ пренебрегнатъ и Габровския Балканъ. При царя Ивана Александра, когато Търново се издига като градски центъръ, ние можемъ вече да отбележимъ известно заселническо проникване въ Габровския Балканъ, което ще е почнало като по-нататъшно продължение отъ сѣществувашитъ тогава поселения: Килифарево, Трѣвна, Дрѣново и др. До какви размѣри е стигнало това проникване и дали на мѣстото на днешно Габрово е сѣществувало нѣкакво селище—това е неизвестно. Въ

всѣки случай, то не ще е било значително и ние ще трѣбва да се установимъ върху факта, че действителното и пространствено заселване на Габровския Балканъ е почнало следъ нашествието на турцитѣ въ България.

Споредъ направенитѣ до сега проучвания, по-голѣмата частъ отъ жителитѣ на Габровскитѣ колиби сж потомци на южно-българи — тракийци, забегнали въ разни времена на турското владичество. Първоначално това забѣгване на полскитѣ жители изъ Тракия е ставало по сръдногорскитѣ и южни склонове на Балкана, а отпосле, при нови турски нашествия и опасности, се е почвало и прибѣгване презъ Балкана —къмъ севернитѣ му по-запазени и закътани склонове. Подобно забѣгване, макаръ и въ по-ограничени размѣри, е имало и отъ полетата на на северна България Съ увѣреностъ трѣбва да се предполага, че следъ окончателното въдворяване на турцитѣ въ България, Сръдния Балканъ, а особено Габровския, въ цѣлото му протежение надъ Янтренския басейнъ, е билъ непрерывно заселванъ отъ български бѣжанци. Всичко онова, което се е откъсвало отъ гибелъ или унищожение, което не е могло да се примири съ робския режимъ на сплахийскитѣ владения и чифлици по полетата, или по каквато и да било друга причина, е забѣгвало въ планината, подъ закрилата на нейнитѣ отстранени долини, клисури и котловини. Така, стария нашъ Балканъ прибира подъ своето крило най-дейнитѣ, непримирими и оцѣлѣли остатъци отъ народа ни и става, тъй да речемъ, хранителъ на българския родъ презъ най-тежкото време на сжществуването му.

Занятията, на които се предаватъ преселниците—бѣжанци, сж били въ пълна зависимостъ отъ условията на балканската природа. Земедѣлието, поради малкото орна земя и слабата ѣ пригодностъ за култура на зърнени храни, е едва задоволявало нуждитѣ на стопанствата. Главното и доходно занятие става скотовѣдството, изработването на суровитѣ му материали въ вълнени, кожарски и съестни продукти, а заедно съ това и използването на придобититѣ богатства и сили на планината за разни производства: дърводѣлство, грънчарство и желѣзарство. И въ туй време, когато по-голѣмата частъ отъ населението въ полетата е робувало по бейски чифлици, а въ градоветѣ се е въдворявалъ турския елементъ и гърцизма, въ Балкана се е захващалъ новъ промишленъ животъ, всрѣдъ едно чисто българско население и при една почти нестѣснявана свобода. Първоначално тая балканска промишленостъ се е развивала въ рамкитѣ на една твърде примитивна и ограничена размѣна съ съседнитѣ полски села и градове отъ дветѣ страни на Балкана. Обикновено планинецътъ —промишленикъ е слизалъ съ своя конь или кола, натоварени съ грънци, дървени издѣлия, а по-късно съ шаекъ и желѣзария, за да прави размѣна съ тѣхъ срѣщу жито, царевича и други произведения на полето.

При това положение, балканската промишленостъ си е оставала дълги години прѣсната по отдѣлни колиби, въ всѣка отъ които се е развивало съответното ѣ производство — ковачество, дърводѣлство, грънчарство, кожарство, желѣзарство и пр. По-късно, обаче, когато снущенията съ полскитѣ села и градове ставатъ по-безопасни и редовни и балканското производство намира единъ по-широкъ и далеченъ пазаръ, започва се, естествено и едно наедряване на уединенитѣ колибарски поселения въ по-голѣми селища и даже паланки, като Етъръ, Бо-

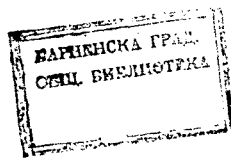
женци и пр. Въ тия и други нарастнали колиби — села, несъмнено по-стари отъ Габрово, започва да се концентрира балканската промишленостъ и да придобива по-интензивенъ и специфиченъ характеръ.

Но едно особено обстоятелство идва, за да даде нова насока на тая промишлена концентрация. Това сж отново започнатитъ и засилени съобщения презъ Балкана, въ посока на сжщия оня пжтъ, който въ римско време свързва въ Дунава, презъ мѣстото на сегашно Габрово и Шипка, съ Казанлъшката долина, Стара-Загора и Цариградъ. Това движение, именно, става причина за възникването на Габрово. Съ основаването на този градъ, балканското производство, тъй да се рече, излиза изъ притуленитъ и трудно достъпни планински кжтове, за да стъпи на единъ главенъ пжтъ за по сигурна и широка размѣна. Затова и въ миналото стари габровци сж наричали града си Кору-скеля, т. е. сухоземно пристанище, отъ което сж излизали седемъ пжтища за всички краища отъ дветъ страни на балкана. А всичко това ни принуждава съ вѣроятностъ да заключимъ, че Габрово не е старъ градъ и неговото заселване съвпада съ едно по-омиротворено положение на турската империя, т. е. не по-рано отъ началото на XVI-ия вѣкъ.

Срѣдищното и попжтно положение на Габрово става примамливо за околнитъ балкански села и затова разширението на града е ставало по-вече отъ преселници изъ тия села, отколкото отъ естествения прирѣстъ на населението. Първитъ преселници сж били ковачи и желѣзари, при шумнитъ огнища на които последователно възникватъ кожари, грънчари, стругари и др. Така се нареждатъ сгжстени едни до други дървени дюкяни съ жилища отгоре, проточени въ тѣсни и криви улици по двата брѣга на Янтра.

Каква картина е представлявало Габрово въ тоя раненъ периодъ на промишленото си развитие, какъвъ видъ и размѣри е достигало производството и търговското движение на тая паланка—почти никакви предания и спомени не сж запазени до днесъ. Едва отъ втората половина на XVIII-ия вѣкъ разполагаме съ известни данни, свидетелстващи за едно значително развиване на ковашкия занаятъ и металолѣярството. Габровскитъ майстори сж работили камбанитъ на часовнитъ кули въ Дръново, Килифарево, Елена и Тръвна, отъ които дръновската е излѣна въ 1778 год. По увѣренията на единъ бившъ игуменъ на Преображенския манастиръ, камбаната на една гръцка църква въ Ерусалимъ е била сжщо излѣта въ Габрово. Но особенъ развой поематъ занаятитъ следъ 1773 год., когато султанъ Мустафа III дарява съ организационна автономия еснафскитъ сдружения. На първо мѣсто стояли коларския и пушкарския (тюфекчийския) занаяти, които почватъ да правятъ доставки на пушки, ятагани и пр. на самата турска войска.

Тоя началенъ разцвѣтъ на Габрово, обаче, бива прекжснатъ, макаръ и за кратко време. Въ 1795 год. Османъ Пазвантоглу билъ провъзгласенъ отъ привърженицитъ си за Видински паша и цѣла северна България му станала подчинена страна. За да накаже тоя размирникъ—самозванецъ, въ 1798 г. султанътъ изпратилъ срещу него Капуданъ Хюсеинъ паша съ 120,000 войска, въ която изъ пжтя били прибрани и много кърджалийски чети. Капуданъ стигналъ въ Шипка на 20 декемврий и пратилъ известие на габровци, които признали Пазвантоглу за свой вла-

детель, да излъзатъ да го посрещнатъ. Габровци, обаче, по съвета на Османовия представителъ въ града, му отговорили: „Ще те посрещнемъ съ барутъ и курушуми, та ако обичашъ, заповѣдай!“ Разгнѣвенъ Капуданъ паша потеглилъ съ войската си да мине Балкана, но при върха „Свети Никола“ билъ посрещнатъ отъ Османови войници и габровци, съ които завързалъ тридневни сражения. Като видѣлъ, че съ пристѣплъ не ще може да превземе прохода, пашата си послужилъ съ една хитра измама и на 24 декемврий вечерята се върналъ въ Шипка, а презъ нощта миналъ Балкана и на връхъ Коледа се явилъ предъ Габрово. Изненаданитъ габровци тутакси затворили портитъ на града и почнали да се защищаватъ. Многобройниятъ неприятелъ, обаче, преодолялъ тази защита, нахлулъ въ града и цѣли три дена се предалъ на грабежи. Следъ туй Капуданъ паша заповѣдалъ да запалятъ града и потеглилъ съ войската си за Видинъ.

Това събитие предаваме по-подробно, като характеристика за едно промишлено постижение, на което жизненитъ интереси го заставятъ да предпочете новата властъ на Пазвантоглу, обещаваща по-спокойно развитие, отколкото старото султанско и бейлеръ-бегско своеволие. Отъ тоя именно естественъ стремежъ къмъ облекчение въ производството и размѣната произтича и она смѣлъ и самонадѣянъ духъ, съ който габровци сж вдигнали оръжие да защитятъ огнищата си.

Следъ заминаването на Капуданъ-паша, скрититъ и избѣгнали габровци се върнали и, чрезъ задруженъ трудъ, подновили недогорѣлитъ кѣщи, а на мѣстото на изгорѣлитъ направили нови. Сжщо тѣй бързо тѣ подновяватъ и производствата си, които тепърва ще достигнатъ небивало до тогава развитие.

Този втори периодъ отъ промишленото издигане на Габрово съпада съ царуването на Султанъ Махмудъ II (1808—1839 год.), т. е. съ началото на реформирането на Турция. Благоприятнитъ условия за промишленъ и търговски животъ въ империята се още повече засилватъ и затвърдяватъ при Махмудовия наследникъ Абдулъ Меджидъ (1839-1909 год.), който провъзгласи равноправие и безопасностъ за всички народности чрезъ прочутитъ си Гюлхански (1839 год.) и Хумаюнски (1856 г.) хатишерифи. Отъ друга страна, създаването на постоянна армия и чиновничество, на стабилизирана монетна система, на военна закрила по пазари и панаири и изобщо на една сравнителна безопасностъ въ движенията по империята, дадоха мощенъ тласкъ на домашнитъ и занаятчийски производства, на които Габрово става единъ отъ първитъ центрове. За стопанския разцвѣтъ спомага и крайното ограничение на спайхискитъ и бейски права и повдигането на селското народно стопанство като значителенъ консуматоръ на много габровски произведения.

При тия нови условия за развитие, Габрово става повече, отъ колкото преди, привлекателенъ центъръ за околното население и въ кратко време се превръща въ най-шумния промишленъ балкански градъ. Почти нито едно домашно или занаятчийско производство, което тогавашната консумация изисквала, не е останало незасегнато отъ техническия похватъ на габровеца. На редъ съ домашното вълнено производство на преди, шаеци, аби, пояси и др., развиватъ се занаятитъ: терзийство, гайтанджийство, кожухарство, тепавичарство и бояджийство. Единъ отъ най-старитъ занаяти — ковашкия — се разклонява въ брадварство, ножарство, кѣн-

джийство, чаръкчийство, сахатчийство и куюмджийство. Сжщевременно продължаватъ и разширяватъ развитието си: кожарството, чехларството самарджийството, стругарството, дърводѣлството, грънчарството и пр. Най-сетне, къмъ тая редица да добавимъ и производство на коприна, което почва отъ XVIII-я до 60-тѣ години на XIX-ия вѣкъ, а сжщо и известнитѣ габровски съестни специалитети: пастърми, суджуци, пестили, сливовица, сушени сливи и др., които не сж били безъ значение за търговията.

Благодарение на търговската способностъ на габровеца, на неговитѣ амбулантни и осѣднали търговци, още презъ втората половина на XVIII-ия вѣкъ, търговията съ габровски произведения започва да прониква и въ страни вънъ отъ Турция. Следъ Кайнарджийския миръ тѣ почнали да носятъ въ Букурещъ за проданъ разни изработки и коприна, които се произвеждали въ Габрово и околнитѣ му села.

Отъ Букурещъ габровски търговци започватъ да проникватъ и отсѣдватъ и по други градове—Браила, Галацъ, Брашова, Болградъ, Яшъ, а нѣкои даже сж стигали до Москва. По-късно, следъ откриването на Одеското пристанище, габровци напущатъ Москва и отъ Одеса направятъ центъръ на своята търговия съ Русия.

Сжщото разширение габровската търговия добила и на югъ отъ Балкана. Центъръ на това разширение е билъ Цариградъ, въ който, обаче, отсѣдналиятъ търговски елементъ отъ Копривщица, Карлово, Калоферъ и други подбалкански паланки е билъ преобладаващъ. Изобщо, габровския търговецъ се е сношавалъ съ южнитѣ пазари въ Тракия и Анадола повече по амбулантенъ начинъ или чрезъ тамошнитѣ мѣстни търговци, които сами сж идвали въ Габрово за покупка на стоки. Най-сетне габровската търговия е проникнала и на западъ въ Македония, Сърбия и даже въ Босна. Възелитѣ на тази обширна търговска мрежа сж били голѣмитѣ панаири въ Узунджова, Пиротъ, Карнобатъ, Марашъ (до Татаръ-Пазарджикъ), Ески-Джумая, Смиль (при Дунавъ), Хаджи оглу-Пазарджикъ (Добричъ), Кара-Су (до Меджидия) и всички други по-малки пазари, които габровци сж посещавали най-редовно. Изобщо нѣмало е нито единъ по-значителенъ пазаренъ пунктъ въ бившата турска империя, до който да не е слизалъ натоварения съ стоки габровски конь или каруца.

Търговската размѣна на Габрово съ тия страни е била крайно разнообразна. За севернитѣ страни—Влашко, Русия, Трансилвания (Брашова), Виена и други сж били изпращани ножове, брадви, тесли, сатѣри, ножчета, ножици, агнешки и ярешки каплами, гайтани, шаеци, мешини, сахтияни, коприни и разни дървени изработки, а сж внасяни отъ тамъ главно сурови кожи. Сжщитѣ артикули, съ малки различия, Габрово е разнасяло и по южнитѣ пазари, отъ кждето си е доставяло памуци, масла, кафе, бакъръ и други. Има случаи даже, когато габровски търговци сами сж купували памуци, кафе и др. източни произведения направо отъ Смирна, Бруса и др. и сж ги препращали съ кервани за Букурещъ, Виена и Буда-пеща.

Това всестранно развитие на Габрово е ставало при една значителна за тогавашното време икономическа и дори обществена автономностъ. До гръцкото възстание въ 1821 год. габровци сж имали право навредъ да ходятъ въоръжени и едва следъ Кримската война тѣмъ било наложено да носятъ фесове. Известността на Габрово, като промишленъ и тър-

говски центъръ, е привличала вниманиѣ и респектъ и на най-висши турски сановници. Презъ 1837 год. султанъ Махмудъ II, въ обиколката си по българскитѣ земи, е счелъ за нужно, преди всичко, да мине и гостува въ Габрово. Въ 1847 год. султанъ Меджидъ построява единъ отъ най-голѣмитѣ мостове надъ Янтра, който свързва дветѣ най-важни градски части. По-късно, къмъ 1860 год., *селото* Габрово, както сж го наричали до тогава, било официално преименувано *градъ*, управляванъ отъ каймакаминъ съ редовна полицейска служба. Въ 1867 год. Габрово е било посетено и отъ известния Митхадъ-паша, който силно заинтересуванъ отъ производствата на града, посетилъ и девическия манастиръ „Благовещение“, въ който калугерицитѣ тъчали едни отъ най-хубавитѣ и тънки габровски шаеци.

Въ туй време, обаче, презъ 60-тѣхъ години на миналия вѣкъ, а особено следъ прокарването на първитѣ желѣзни линии въ Турция, конкуренцията на европейскитѣ стоки започва своето гибелно влияние върху домашнитѣ ни и занаятчийски производства.

Зараждането и развитието на габровската индустрия се явява като послѣдствие отъ западането на домашното вълнено производство и занаятитѣ, започнало още отъ 70-тѣ години на миналия вѣкъ. Това западане се усилва още повече следъ освобожданието ни, поради изгубването на много предишни пазари, изселването на турцитѣ отъ България, появата на нови нужди и пр. Какъ се е отразило всичко това върху Габрово, като единъ отъ първитѣ ни домашно-занаятчийски градове, се вижда отъ следнитѣ данни:

Брой	З а н а я т и	Дюкяни		
		1880	1893	1902
1	Папукчийство (чехларство)	147	60	45
2	Гайтанджийство	70	25	21
3	Табаклъкъ (кожарство)	156	80	24
4	Ковачество	79	44	18
5	Ножарство	14	6	4
6	Абаджийство и терзийство	34	11	1
7	Кожухарство	65	20	13
8	Бояджийство	13	9	6
9	Куюмджийство	25	10	7
10	Грънчарство	60	37	24
11	Самарджийство и сарачество	13	7	5
12	Сапунджийство	21	10	8
13	Халачество	9	6	3
14	Тепавичарство	4	2	1
15	Домашни тъкачни стана	—	—	—

Именно всрѣдъ тоя упадъкъ на еснафското ни занаятчийство се извършва новия стопански процесъ — модернизирането на занаятитѣ и индустриализирането на производството.

Нѣкои отъ старитѣ занаяти напълно изчезватъ или се замѣстватъ съ нови, а други, заедно съ домашното предачество и тъкачество, се превръщатъ въ фабрични заведения.

Въ какви, именно, бранши се е развила габровската индустрия и до какви размѣри по техника, работници, производ-

ство и вложенъ капиталъ сж достигнали тия бранши, е показано въ следната таблица: (вж. стр. 324)

Отъ даннитѣ на тая таблица става очевидно, че въ никой промишленъ центъръ на България не сж съсрѣдоточени толкова много индустриални предприятия, съ такива размѣри и разнообразни производства, както въ Габрово. Тази всестранно развита индустрия, заедно съ модернизиранитѣ занаяти—обущарство, чехларство, шивачество и пр., правятъ отъ градъ Габрово, който нѣма повече отъ 14—15000 жители, най-промишления центъръ на България. Както преди, така и сега, това поселе-

Видове индустрии	Брой на пред- приятия		Двигатели к. с. пр.		Администрат., технич. и ра- ботнич. персо- налъ	
	1928	1937	1928	1937	1928	1937
1. Вълнена предачна	5	7	600	739	250	451
2. Вълнена предачно-тъкачна	8	10	1692	1837	860	2046
3. Памучна предачна	—	3	—	459	—	573
4. Памучна тъкачна	4	6	376	75	650	156
5. Памучна предачно-тъкачна	—	2	—	155	—	641
6. Смѣсена текстилна (вълнена, памучна, копринена и ленено-конопна)	1	7	265	353	350	537
7. Трикотажна	15	21	251	320	677	960
8. Пасмантерийна и гайтани	18	—	125	—	135	—
9. Чорапна	2	—	29	—	77	—
10. Изкуствена вълна	2	—	70	—	30	—
11. Текстилно бояджийство	1	1	11	11	10	15
12. Кожарска (гъонъ и разни лицеви и мебелни кожи)	14	16	912	1114	430	560
13. Кожухарска	1	1	10	20	30	50
14. Конфекционна кожарска (куфари, чанти, портфейли и др.	3	3	48	80	100	150
15. Желъзарска (лѣярна, стругарска и пр.)	7	7	912	1050	110	160
16. Патронена	1	1	14	20	27	35
17. Дърводѣлска (строителна, мебелна, обушарски ка- лъпи, стругарска и др.)	6	6	86	100	91	120
18. Четкарска	1	1	55	60	70	75
19. Взривни вещества	2	2	231	250	71	80
20. Колчена	1	1	10	10	20	18
	92	95	5693	6653	3988	6627

ние отъ фабрики и работилници, по двата брѣга на рѣка Янтра, продължава да бѣде пулсътъ на творческия ни промишленъ трудъ, поддържащъ здраво и неизмѣнно традиционното реноме на производствата си.

СТОПАНСКО-ОРГАНИЗАЦИОННАТА РОЛЯ НА БАЛАНСА ОТЪ ГЛЕДИЩЕТО НА БАНКИТЪ

* * *

I.

1. Балансътъ е картина за настоящето на едно стопанско предприятие и едновременно указание за бъдещата творческа политика на предприемателя. А банкитъ сж такива предприятия, които се интересуватъ не само отъ своитѣ баланси, но и отъ баланситѣ на кредитиранитѣ стопанства въ еднаква степенъ, тъкмо за нуждитѣ на кредитната си политика.

2. Всѣко стопанско предприятие е кржстовище на продуктивни, пазарни и финансови цели и действия на предприемателя, само че въ едни случаи преобладаватъ първитѣ цели, въ други — вторитѣ и т. н.

Банкитѣ сж преди всичко финансови предприятия. Продуктивнитѣ цели и действия образуватъ това, което наричаме производителенъ секторъ на стопанското предприятие. Тукъ сж включени конкретнитѣ вътрешни технически начини на действие относително производството и добива. Пазарнитѣ цели и действия образуватъ пазарни секторъ на стопанското предприятие. Тукъ сж включени конкретнитѣ външни технически действия за покупки и продажби на стоки и трудъ. Финансовитѣ цели и действия образуватъ финансовия секторъ на стопанското предприятие. Тукъ сж включени капиталовитѣ операции — движението на капиталитѣ.

Тѣзи три сектора сж мислими по отдѣлно, могатъ и да се изучаватъ поотдѣлно, но никога не могатъ да съществуватъ поотдѣлно макаръ да сж представяни въ различни степени при едни или други предприятия. Тѣ сж тритѣ недѣлими съставни части на едно и сжщо явление — стопанското предприятие.

Обединителната сила между тѣзи три вида сектори, за да се създаде каквѣто и да било видъ стопанско предприятие, е личната предприемателска организационна дейность. Сътрудническата хармония между споменатитѣ сектори и единството на целитѣ се добиватъ едва следъ едновременното пречупване на сжщитѣ (продуктивното, пазарното и финансовото стопанства) презъ призмата на човѣшкия духъ. Способността и ловкостта на предприемателската енергия обуславятъ резултатитѣ на стопанското предприятие.

3. Резултатността на общата стопанска дейность, както и състоянието на предприятието — било то банка или кредитирано отъ банката частно стопанство — въ едно или друго време се изразяватъ чрезъ баланса на предприятието. Сжщиятъ изразява стопанско-биологичното преливане на различнитѣ абстрактно-парични форми на капитала (каквито сж пасивнитѣ пера) както една въ друга (въ самия пасивъ), тъй и въ различнитѣ реални имуществени форми (въ актива), въ които въобще абстрактно-паричнитѣ капитали се материализиратъ, тъй сжщо балансътъ изразява стопанско-биологичното преливане на различнитѣ веществени имуществени форми една въ друга (въ самия активъ) и преливането имъ наново въ абстрактно парични форми (на пасива). Това е то ежедневниятъ животъ на стопанското предприятие. Резултатитѣ отъ това взаимно преливане, както и състоянието му въ даденъ моментъ се виждатъ по баланса на съответното предприятие. Тъкмо поради това, че балансътъ изразява резултатността и състоянието на предприятието, той е основата за продуктивната, за пазарната и за финансовата политика на предприемателя. Балансътъ е за предприемателя това, което сж стратегическитѣ карти за полководеца. Възъ основа на сжщитѣ си качества балансътъ дава възможность на банката да сжди за състоянието на кредитираното отъ нея предприятие.

II.

1. Всѣко организирано стопанско предприятие предполага следнитѣ си три сжществени качества, за да може да съществува:

1. Да бжде солидно (предприятието да разполага съ повече собствени капитали);

2. Да бжде ликвидно (предприятието да бжде готово да плаща на всѣки падежъ);

3. Да бжде рентабилно (собственият капитал да се рентира).

Принципитъ на солидност, ликвидност и рентабилност сж основата на рационалната организация на стопанското предприятие. Първитъ два сж, тъй да се каже, конструктивни. Тъ изискватъ, щото активътъ, пасивътъ и цѣлата продуктивна (придобивна) дейностъ на предприятието да бждатъ въ едно състояние, което осигурява възможната най-голъма устойчивостъ на предприятието презъ всичкитъ евентуалности на конюнктурата. Затова най-често тѣзи два принципа биватъ разглеждани обединено, като стабилностъ на предприятието. Рентабилността е единственото оправдание за съществуването на стопанското предприятие. Заради него се предприематъ едни или други работи. Този принципъ предполага най-голъмото дейно напрежение на всички сили въ предприятието. За банкитъ органически важни сж първитъ два принципа. Една банка може да проживѣе година—две безъ доходи, но веднага ще рухне, ако вложителитъ разбератъ, че не е солидна и особено, че не е ликвидна.

Споменатитъ три принципа не се проявяватъ изолирано. Нѣкжде тѣ се допълватъ или дори се покриватъ, а нѣкжде се изключватъ. Това важи най-често за солидността и ликвидността. Но и рентабилността не е изключена. Така напримѣръ, стабилитетътъ на предприятието му позволява не само да съблюдава и своевременно да изпълнява ангажиментитъ си (да бжде ликвидно), но му съдействува и за привличането на клиента и за постоянството на оборота, а съ това и за единъ растящъ рентабилитетъ. Въ този случай солидностъ и рентабилностъ вървятъ ржка за ржка. Но, както се каза, нѣкжде изброенитъ три принципа се взаимно отричатъ. Такива случаи се наблюдаватъ между ликвидността и рентабилността. Така напримѣръ, ликвидността предполага по-малко чужди срѣдства, за да не рискува предприятието, че не ще може да изплати на падежитъ, а рентабилността ги налага, защото чрезъ тѣхъ се разширява продуктивниятъ и пазарниятъ радиусъ на предприятието. Съ една дума, недостатъчниятъ ликвидитетъ застрашава стабилитета на предприятието, а голѣмиятъ ликвидитетъ застрашава рентабилността му.

2. Казваме, че едно предприятие е повече солидно или по-малко солидно споредъ начина на финансирането му. Солидността зависи отъ следнитъ величини: 1) отъ устойчивостта на активнитъ пера, 2) отъ отношението между собствени и чужди капитали и 3) отъ структурата на собственитъ капитали. Колкото повече на брой и сума сж устойчивитъ по цена активни пера, колкото собственитъ капитали сж повече и колкото резервитъ между собственитъ капита сж повече толкова по-солидно е дадено предприятие. И обратното, колкото повече на брой и сума сж неустойчивитъ по цена активи, колкото чуждитъ капитали сж повече и колкото по-малко резерви има едно предприятие, толкова по-малко солидно е то.

а. Различнитъ активни пера сж различно стабилни подъ влиянието на пазарната конюнктура. Отъ това гледище най-стабилни сж наличнитъ пари, понеже изобщо паритъ сж мѣрило на всѣка цена. Действително, пазарната стабилностъ на паритъ се разклаща при една колеблива валута, но тогава цѣлниятъ стопански животъ се разклаща. И все пакъ паритъ си оставатъ мѣрило на ценитъ. На второ мѣсто по солидностъ

идватъ недвижимитѣ имоти. Въ нормални времена тѣхната цена остава постоянна или даже се увеличава поради обстоятелството, че населението и нуждитѣ му отъ сгради и земи постоянно растатъ, а земитѣ, на примѣръ, сж една за винаги дадена величина. Опитътъ, обаче, показва, че и ценитѣ на земитѣ и на сградитѣ могатъ да падатъ подъ влиянието на кризитѣ и дори че и пазарната имъ обръщаемость се затруднява. На трето мѣсто по солидностъ идватъ борсовитѣ, а следъ тѣхъ и неборсовитѣ ценни книжа макаръ курсовитѣ имъ да не сж до тамъ стабилни, но пакъ отчуждаването и обръщането имъ въ пари е сравнително полесна работа. На четвърто мѣсто по солидността си идва портфейлтѣ и т. н. Човѣкъ може да си изреди и разгруппира цѣлния активъ, като държи смѣтка за господствуващата пазарна конюнктура.

б. Казахме сжщо, че солидността на едно предприятие се предопредѣля отъ наличието на собствени капитали. Не ще и дума, че съ тѣхъ не могатъ да се сравняватъ чуждитѣ капитали, защото тѣ сж изискуеми всѣко време, когато собственитѣ капитали оставатъ въ предприятието до смъртта му. Трѣбва да се забележи, че между последнитѣ по-голъмо значение иматъ резервитѣ, защото тѣ сж чиста собственостъ на предприятието и сж части отъ вече добивани печалби. Тѣхното пожертвуване, следователно, за нуждитѣ на предприятието е полесна и по-разбираема работа.

Значението на чуждитѣ капитали за солидността на дадено предприятие е голѣмо, това вече се знае, но и тукъ правимъ разлика между едни и други видове отъ тѣхъ. Така на примѣръ, негарантиранитѣ или дългосрочнитѣ заеми и капитали обуславятъ по-голъма солидностъ въ сравнение съ гарантиранитѣ или краткосрочнитѣ заеми, защото не могатъ да притиснатъ предприятието до безисходностъ.

3. Проблемата за ликвидностъ на предприятието е най-важната задача на текущата банкова организация и на текущата контрола надъ кредитиранитѣ лица. Най-често ликвидитетътъ бива дефиниранъ като отношение на разполагаемитѣ парични срѣдства къмъ краткосрочнитѣ задължения. Но такава дефиниция не е достатъчно точно очертана, както за нуждитѣ на теорията, тъй а за нуждитѣ на практиката, защото всѣкога съществува каквото и да е отношение между тѣзи две балансови групи. На практика за ликвидностъ се говори като за степенъ: „това предприятие е по-ликвидно, онова по-слабо ликвидно и пр.“ Практиката опредѣля предимствата или недостатъцитѣ на една или друга степенъ на ликвидностъ. При изчисляването на ликвидността имаме, значи, едно числено установяване и сравняване на актива съ пасива, изразявано чрезъ процентни или срѣдни числа.

Преди всичко може да се прави разлика между платежеспособностъ и ликвидитетъ. Подъ понятието ликвидитетъ на едно предприятие се разбира неговата платежготовностъ — да бжде готово да плаща настъпилитѣ си задължения. Платежеспособността е по-широко понятие. То означава наличностъ на стопанска субстанция, която по сума е достатъчна да покрива чуждитѣ срѣдства. Това не е нищо друго, освенъ разглежданата вече солидностъ. Дали, обаче, конкретни задължения ще бждатъ покрити на падежа, е другъ въпросъ. Едно платежеспособно предприятие, не всѣкога може да бжде платежготово, т. е. ликвидно. Такъвъ е случаятъ, на примѣръ, когато краткосрочнитѣ задължения сж

вложени въ дълготрайни цели. Последнитъ изразяватъ една платежна способностъ, но не изразяватъ платежна готовностъ за дадения падежъ на краткосрочнитъ задължения.

Ликвидността на едно предприятие зависи, първо, отъ състава на актива, второ, отъ състава на пасива и трето, и най-важно, отъ съотношението между равнозначни (равносрочни и равносигурни) пасивни и активни пера. Целта е една: дълговетъ на предприятието да бждатъ плащани своевременно.

а. Активътъ може да се състои отъ по-лесно или по-мжчно обръщаеми въ пари части. Споредъ това неговата ликвидностъ е по-добра или по-лоша. Точно отъ тази гледна точка трбва да се каже, че конкретната стопанска конюнктура предава различно ликвидитетно значение на едни и сжици активи. Така напримър, при добра конюнктура „дебиторитъ“ сж една отъ леко ликвиднитъ активни форми, сега, обаче, оставатъ малко по-назадъ планъ. Сжщото може да се каже дори и за портфейла. Степенътъ на неговата ликвидностъ следва да се преценява въ зависимостъ отъ числото на конкурситъ, мораториумитъ и протестиранитъ полици. Тъ създаватъ, тъй да се каже, въроятния ликвидитетъ на портфейла. Особено мбродавни сж протестиранитъ полици. А въ днешно време тъ сж повече, отколкото по-рано, преди кризата. Наблюдавани по низходящата си степенъ на ликвидностъ, отдълнитъ активни пера биха могли да бждатъ наредени по следния начинъ: 1. каса, 2. авуари, 3. борсови ценни книжа, 4. портфейлъ, 5. неборсови ценни книжа, 6. дебитори, 7. стоки, 9. сгради, 10. инвентаръ и други.

б. Ликвидността на пасива зависи преди всичко отъ отношението между чуждитъ и собственитъ капитали. Колкото първитъ сж по-малко въ сравнение съ вторитъ, толкова ликвидността на пасива, а съ това и на предприятието е по-голъма.

Освенъ това и самиятъ съставъ на собственитъ или на чуждитъ капитали сжщо указва влияние върху ликвидността на пасива (и на предприятието). Ликвидността на собственитъ капитали се изразява по следния низходящъ редъ: 1) печалби, 2) резерви, 3) фондове и 4) основенъ капиталъ. Ликвидността на чуждитъ капитали се изразява по следния низходящъ редъ: 1) безсрочни заеми, 2) краткосрочни заеми, 3) срѣдносрочни заеми и 4) дългосрочни заеми.

в. Сжщинската представа за ликвидността на едно предприятие дава сравнението между актива и пасива му. Защото безсрочнитъ задължения, напримър, не носятъ никаква опасностъ за ликвидността на предприятието, ако срещу тѣхъ стоятъ налични пари въ касата или авуари въ банки. На свой редъ и краткосрочнитъ задължения не сж опасни, ако срещу тѣхъ има лесно обръщаеми въ пари активи. Отъ друга страна, даже и срѣдносрочнитъ задължения носятъ рискове, ако срещу тѣхъ не стоятъ сравнително лесно ликвидироеми активи. Тъй че само сравнението между равни по падежи и подвижностъ пасиви и активи ще даде възможностъ да се сжди за платежната готовностъ на предприятието. Самото сравнение става споредъ реда и разположението на пасивнитъ пера: срещу безсрочнитъ капитали поставяме наличнитъ пари, срещу краткосрочнитъ капитали поставяме борсовитъ ценни книжа, портфейла и т. н., докато стигнемъ до противопоставянето между основния капиталъ и постояннитъ активни пера.

г. Знае се, че стопанското предприятие е не само едно материално придобивно образувание за постигане на частни стопански резултати, но че то е същевременно и едно социално образувание за извършване на общия културно-социален и материален прогрес на обществото. Въ последното си качество стопанското предприятие се нарежда въ веригата на общата стопанска конюнктура, отъ която се влияе и на която влияе. Отъ това следва, че и ликвидността на предприятието влияе върху конюнктурата и изпитва влиянието на същата. Докато производителнитъ и отчасти търговскитъ предприятия по-скоро изпитватъ влиянието на общата конюнктура, отколкото да ѝ указватъ влияние, то банковитъ предприятия и изпитватъ влиянието на конюнктурата, и ѝ указватъ влияние кажи-речи въ еднаква степенъ.

Капиталистическата система е дала едно невъобразимо бързо и широко развиване на производството. Въ това отношение тя стои на първо мѣсто и може да се каже, че остава ненадмината отъ която и да е друга стопанска система. По отношение на разпредѣление на богатата, обаче, тя търпи критика. Обикновено слабитъ пазарни купувачи или продавачи понесатъ загуби въ непрекъснатия процесъ на конкуренция между частнитъ стопанства. Тѣкмо въ случая ролята на банцитъ е твърде сложна и отговорна. За да запазятъ стабилитета си, банцитъ могатъ да съкратятъ кредитораздаването, като спратъ по-нататъшното кредитиране, или като изискватъ раздаденитъ заеми. А ясно е, че една подобна ликвидитетна мѣрка е въ състояние да предизвика сложни народостопански последици. Такива нѣма да настѣпятъ, само въ случай, че други народостопански сили биха противодействували, обаче важното е, че самата стопанска система носи тази тенденция въ себе си. Когато банката съкрати кредитирането подъ създаденото отъ нея нормално ниво, длъжницитъ се виждатъ принудени усилено да предлагатъ стокитъ си за продажба, за да запазятъ собствения си ликвидитетъ, като посрѣщатъ задълженията си и да финансиратъ производството си. Наводняването на пазара отъ стоки води къмъ понижение ценитъ на същитъ. Понеже тѣзи стоки сѣ произвеждани при по-висока калкулация, рентабилитетътъ на частнитъ стопанства намалява. Намалява и участието имъ въ разпредѣлението на социалния продуктъ. Къмъ същия краенъ резултатъ за кредитиранитъ отъ банцитъ предприятия води и паралелното явление на гладъ за пари. За да финансиратъ производството си, частнитъ стопани сѣ готови да плащатъ по-висока лихва. Съ нея тѣ отекчаватъ производственитъ си разноси и още повече влошаватъ рентабилитета си. Но понеже всички чувствуватъ нужда отъ пари, всѣки се въздържа отъ покупки. Така нарастватъ стоковитъ запаси, които правятъ по-нататъшното производство излишно, ако въобще то още би могло да бѣде финансирано.

Така, чрезъ кредитната си контрола и гаранциитъ за отпусканитъ кредити банцитъ не само подържатъ ликвидитета си, но се вмѣсватъ и въ стопанскитъ отношения на лицата и ги измѣнятъ въ една или въ друга посока. Полека-лека тѣ ставатъ центъръ на значителна стопанска сила и властъ. Последната има тенденция да направлява и координира производителнитъ сили на лицата, както и да урежда участието имъ въ разпредѣлението на социалния продуктъ. До каква степенъ ще стигне успѣхътъ въ това направление, зависи отъ банковото ръководство. Важ-

ното за насъ е, че банките сж въ състояние да съдействуватъ за внасяне на порядъкъ въ инъкъ хаотичното капиталистическо стопанство. Съ това рисковетъ, дори и кризистъ, биха намалѣли или отслабнали, а това ще рече, че и ликвидитетътъ на стопанскитъ предприятия би оставалъ по-постояненъ.

Народостопанскитъ сили, които упражняватъ влияние върху ликвидитетната политика на стопанскитъ предприятия, сж главно две—развитието на народостопанската структура и движението на конюнктурата.

Капиталистическото стопанство отбелязва непрекъснато и значително увеличение на постояннитъ сръдства за смѣтка на оборотнитъ. Стопанството върви къмъ машинизиране и механизизиране. Ликвиднитъ активи намаляватъ за смѣтка на неликвиднитъ. Съ една дума ликвидитетътъ на актива се влошава. Съ това се влошава и ликвидитетътъ на банката, която финансира. Отъ тукъ и нуждата отъ съответенъ курсъ на ликвидитетната политика отъ страна на сжщата. А стремежътъ на капиталистическото стопанство къмъ машинизиране е иманентенъ, както е иманентенъ и стремежътъ му къмъ рентабилитетъ. Първиятъ произтича отъ втория. Колкото едно предприятие е по-машинизирано, толкова повече преобладаватъ постояннитъ производствени разноси, които ставатъ толкова по-дегресивни, смѣтано на единица произведени стоки, колкото производството е по-широко. Така че колкото е по-машинизирано предприятието, толкова по-голѣмъ маржъ на рентабилитетъ има. Успоредно съ това, обаче, толкова по-ограниченъ става ликвидитетътъ на актива му. Известни смекчения внася по-голѣмиятъ рентабилитетъ, но все пакъ ликвидитетътъ на такива предприятия е особено застрашенъ дори и отъ най-слабитъ кризисни вълнения. Причини за това сж споменатитъ вече постоянни производствени разноси, които при намаление на производството се обръщатъ въ прогресивни (т. е. колкото по-малко бива произвеждано, толкова по-скжпо коштува всѣка единица стока). Скжпото производство ангажирва голѣма частъ отъ ликвиднитъ сръдства. Втората причина за застрашенъ ликвидитетъ е мжчната приспособимостъ ца тежкото, машинизирано предприятие къмъ другъ видъ производства, които сж засегнати отъ кризата по-слабо.

Недѣлими спътници на капиталистическото стопанство сж кризистъ, които сж втората очевидна общостопанска сила, влияеща върху ликвидността на стопанскитъ предприятия.

Съ всичкитъ тѣзи обстоятелства има да се справя днешната политика на банките.

4. Когато говоримъ за рентабилитетъ, можемъ да имаме предвидъ или интереса на съсобственицитъ, или интереса на предприятието като такава.

а. Интересътъ на съсобственика се изчерпва съ получаванитъ дивиденди. Рентабилитетътъ на предприятието е нареченъ още стопански рентабилитетъ, когато имаме предвидъ всичкитъ заети въ предприятието капитали, а е наричанъ финансовъ рентабилитетъ, когато вземаме предвидъ само собственитъ капитали. Въ всѣки случай, тукъ нѣмаме работа съ дивиденди, а съ отношението на чистата печалба на предприятието къмъ капиталитъ на сжщото. Сега изплува въпросътъ кои капитали да се взематъ предвидъ. Нѣкои автори препоръчватъ да се взематъ собственитъ и чужди капитали. Съображенията имъ сж, че собственитъ

срѣдства били почти винаги ангажирани въ недвижими имоти и административни разноски, тъй че сѣщинскитѣ дѣятели за рентабилитета били именно чуждитѣ срѣдства. Тѣ били оборотниятѣ капиталъ, затова трѣбва да се поставятъ въ основата на рентабилитетното пресмѣтане. Срещу това схващане могатъ да се противопоставятъ преди всичко следнитѣ възражения: 1) чуждитѣ срѣдства сѣ вече възнаградени съ лихва, съ която се е намалила печалбата на предприятието: 2) постояннитѣ инвестиции и административнитѣ разноски сѣ безусловна предпоставка за функционирането на каквото и да е предприятие и следователно за проявата и на оборотнитѣ срѣдства и 3) балансовото салдо на чуждитѣ срѣдства не е мѣродавно за сумата на обръщанитѣ презъ годината чужди срѣдства, понеже тѣ се мѣнятъ непрекъснато. Въз основа на тѣзи възражения вземаме предвидъ само собственитѣ срѣдства — дѣловъ (основенъ) капиталъ и резерви. Само тѣ сѣ „отговорниятѣ капиталъ“. Къмъ тѣхъ следва да съпоставимъ чистата печалба.

б. По-нататъшното изследване на рентабилитета предполага общия и качественъ обзоръ върху оборота.

Качественото проучване на оборота предполага поединично изследване на оборотитѣ, които всѣко отдѣлно активно и пасивно перо е направило.

На свой редъ идва и проучването на доставкитѣ, коствемитѣ и продажнитѣ цени (движението на размѣритѣ имъ и по сезони).

Всички тѣзи преценки се улесняватъ отъ по-сполучливото разчленение и систематизиране на счетоводнитѣ смѣтки и отъ точнитѣ калкулации.

5. Единъ другъ сериозенъ комплексъ отъ въпроси сѣ свързанитѣ съ предприятието рискове и произтичащитѣ отъ тѣхъ интереси на нѣкои лица и на обществото. Когато единъ балансъ изразява положението на едно предприятие, сѣщевременно той става изразителъ и на евентуално вѣроятнитѣ рискове, които се отнасятъ до солидността, до ликвидността, или до рентабилността на предприятието.

а. Рискътъ произтича отъ възможноститѣ за грѣшки при ръководството на предприятието. Както знаемъ въ последното иматъ интереси собственицитѣ, а сѣщо и третитѣ лица, които сѣ предоставили на предприятието трудъ или капиталъ. Отъ това следва, че рисковетѣ се отнасятъ до собственицитѣ или до третитѣ лица.

Рискътъ за предприемача (собственика на предприятието) и за третитѣ лица е последица отъ неизвестността на постиженията и отъ несигурността на преценкитѣ. Неизвестността произтича отъ несвършенството на човѣка да прецени сѣщината и резултатитѣ на избранитѣ отъ него стопански инициативи, а сѣщо и отъ невъзможността да прецени бждещитѣ действия на конкурентнитѣ инициативи.

Органическата вплетеностъ на предприятието въ пазаря на труда, въ пазаря на материалитѣ, въ пазара на стокитѣ и въ пазаря на капиталитѣ го изправя предъ необходимостта да се държи всѣкога готово да посреща нуждитѣ си и да посрѣща настѣпилитѣ си задължения.

Както се мѣнятъ вътрешнитѣ организационни и външнитѣ пазарни условия за предприятието, тъй се мѣнятъ и изгледитѣ за рисковетѣ. Поради това двигателната сила за предприемаческитѣ инициативи е приспособяването на предприятието къмъ едни или други условия. Въ това

приспособяване сж заинтересувани и третитѣ лица. Балансътъ е, който дава възможностъ за преценяване на различнитѣ процеси на приспособяването или поне за изгледитѣ на сжщото.

б. Понятието рискъ е тѣсно свързано съ понятието предприятие. Ако предприятието означава съчетание на продуктивни сили за преследване на бждещи стопански цели, при което нито конкурентитѣ сж известни, нито бждещитѣ условия за тѣзи бждещи стопански цели сж известни, то значи че организирането на предприятието е една смѣлость, която създава известни формални или материални отговорности. Споредъ естеството на осмѣляваната дейность споменатата отговорность наброява нѣколко степени. Prof. Lehmann¹⁾ ги класира по следния начинъ:

1. — Етическата отговорность на всѣки човѣкъ за причинени неприятности и щети на други лица;

2. — Политическа отговорность на лица, които упражняватъ политическата власть — за отражението на сжщата.

3. — Правна отговорность споредъ законитѣ на страната;

4. — Стопанска отговорность — рискъ.

Рисковетѣ съпровождатъ всички фази отъ живота на стопанското предприятие: съ неговото основаване и съ неговото ржководене.

в. Рискове сж свързани съ самото основаване на предприятието, особено съ избора на мѣстоположението му, защото избраното днесъ мѣстоположение може да се окаже утре нерационално. Сжщо и предварително избраното време за основаване на предприятието, както и избраната му голѣмина и юридическа форма, могатъ да станатъ нерационални въ най-късо време — зависи отъ промѣнитѣ на предлагането (главно прогреса на техниката), отъ промѣнитѣ на търсенето (количество и качество на потребноститѣ) и отъ промѣнитѣ въ законодателството, особено на данѣното законодателство,

г. Рискове сж свързани и съ финансирането на предприятието. Собственитѣ капитали сж известни, обаче чуждитѣ капитали, отъ които предприятието се нуждае или ще се нуждае, могатъ да дойдатъ въ необходимитѣ размѣри, но могатъ и да не дойдатъ. Въ последния случай рисковетѣ сж на лице. Но рисковетѣ оставатъ и следъ като предприятието е намѣрило заемни капитали. Отъ тукъ нататъкъ остава рискътъ за изплащането на заемнитѣ капитали на падежитѣ имъ. Това е то ликвидитетниятъ рискъ. Той зависи отъ обрѣщаемостта въ пари на активнитѣ пера.

д. Тѣкмо тая обрѣщаемость зависи както отъ общото състояние на пазаря, тѣй и отъ приспособеността на предприятието къмъ него, защото обрѣщането на стоки, на ценни книжа и пр. въ пари, зависи отъ пазаря на сжщитѣ. Това е то пазарниятъ рискъ (пласментенъ рискъ).

Другата вариация на пазарния рискъ е доставниятъ рискъ. Той е свързанъ съ доставянето на машини, на работна ржа, на сурови материали и на спомагателни и горивни материали за предприятието. Нито е известно, че тѣзи елементи ще бждатъ доставяни въ необходимитѣ количества, нито сж известни и постоянни ценитѣ, по които доставката би ставала.

¹⁾ Prof. Dr. M. R. Lehmann, Allgemeine Betriebswirtschaftslehre, 1928, S. 213.

е. Въ връзка съ функционирането на самото предприятие, съществува рискъ за доброто движение на машинитѣ, за злополуки съ работници и т. н.

ж. Въ края на краищата, всички изброени рискове могат да бъдат разпределени на две групи:

1) Стабилитетни рискове (рискове относително солидността и ликвидността, взети заедно) и

2) Рентабилни рискове.

Дветѣ групи рискове оформяватъ една обща рискова проблема за стопанското предприятие. Последната включва начинитѣ за отстраняване или намаляване на рисковетѣ. По-съществениитѣ сж:

1) Застраховки,

2) Явни и скрити резерви и фондове,

3) Амортизации.

6. Застраховката се прилага срещу такива рискове, които могат да бъдат изчислявани и за които има създадени застрахователни предприятия.

За сега има създадени застраховки за следнитѣ рискове:

1) Застраховка срещу безработица или срещу стачки,

2) Застраховка срещу злополука, инвалидностъ или смъртъ,

3) Застраховка срещу пожаръ и по транспортъ отъ всѣкакъв видъ,

4) Застраховка срещу кражби и гражданска отговорностъ.

Единъ другъ видъ застраховка, колкото стара по идея, толкова слабо застъпена поради естеството си, е застраховката срещу неустойка или неплатежеспособностъ на дебиторитѣ. Въ случая предприятието плаща премии, за да осигури раздадениитѣ си кредити.

Сжщо тъй интересенъ видъ застраховка е застраховката срещу рисковетѣ отъ неочаквани и внезапни повишения или падания на ценитѣ на нѣкои стоки, особено на борсовитѣ. Само че за случая още нѣмаме образувани специални застрахователни предприятия. Застраховката, за която е дума, се прави отъ самото предприятие, което е купило или продало борсовата стока, чрезъ една контра операция на срокъ. Да предположимъ, че дадено предприятие купува една стока и желае да отстрани всички рискове отъ случайността или отъ борсовата спекуляция, то може да сключи една срочна продажба на сжщата или на другъ видъ стока. Ако ценитѣ на стоката падатъ, тогава предприятието ще има възможностъ да продаде купената стока или да купи срочно продадената стока, когато наближи падежа на срочната сдѣлка и да спечели разликата между покупната цена на стоката и по-раншната ѣ продажна цена. Именно тази спечелена разлика обезщетява рисковетѣ отъ първата сдѣлка на предприятието. Сжщото разсждение се прави при случаитѣ, когато ценитѣ се повишаватъ. Съ една дума, въ случай на едно падане или на едно покачване на ценитѣ предприятието губи отъ една страна това, което отъ друга страна печели.

7. Резервитѣ сж отчитания отъ ежегодната печалба на предприятието, които се правятъ съ цель да служатъ за посрѣщането на каквито и да било загуби или сътресения при бъдещия животъ на предприятието. Следователно, резервитѣ сж едно срѣдство за борба срещу лик-

видитетнитѣ или срещу рентабилитетнитѣ рискове на предприятието. По форма резервитѣ биватъ предвиждани и уредени по законѣ или свободни (уреждани само отъ устава или по решение на управителенъ съветъ и общо събрание).

Резервитѣ могатъ да бждатъ редовни и извънредни.

По сѣщество резервитѣ биватъ явни и скрити. Явнитѣ резерви сж помѣствани въ баланса като самостоятелно перо, а скрититѣ резерви не фигуриратъ по баланса. Тѣ оставатъ скрити въ едни или други пера на актива или на пасива.

а. Както казахме, явнитѣ резерви сж отдѣлни части отъ чистата печалба или пъкъ сж нарочни вноски за целта отъ собственицитѣ или отъ кооператоритѣ. Явнитѣ резерви иматъ голѣмото преимущество, че изразяватъ сжщинското положение очевидно и че даватъ единъ искренъ и пълненъ балансъ. Явнитѣ резерви изразяватъ едно защитено срещу рисковетѣ предприятие и вдѣхватъ довѣрие на кредиторитѣ, поради което увеличаватъ кредитоспособността на предприятието. Досегашнитѣ кредитори оставатъ спокойни и не изтеглятъ кредититѣ, а и нови кредитори биха били готови да услужатъ съ заемни срѣдства. По сжщата причина расте и курсътъ на акциитѣ. Ако, при това, нѣкои отъ акционеритѣ е недоволенъ отъ намалението на печалбитѣ чрезъ образуването на резерви и пожелае да спечели това, което не му е дадено подъ формата на дивидендъ, а е отишло за образуване на резерви, може да продаде акциитѣ си и да получи повишената курсова стойностъ. Явнитѣ резерви могатъ да бждатъ вредни за предприятието само въ единъ случай: когато служатъ за база на едно по-тежко данъчно или друго облагане.

б. Често пжти собственитѣ не посрѣщатъ съ добро око намалението на печалбитѣ и отъ тамъ на дивидендитѣ съ цель да бждатъ образувани явни резерви. Сжщо често пжти предприятието предпочита да намали данъчното си бреме чрезъ едно премълчаване на частъ отъ печалбитѣ си. А понѣкога предприемателътъ преценява, че допушанитѣ отъ законитѣ проценти на амортизации сж недостатъчни отъ гледището на едно предпазливо подготвяне за изненадитѣ на бждещата конюнктура. Въ всички изброени подобни случаи предприятието си образува скрити резерви. Тѣ оставатъ скрити въ имотитѣ, въ машинитѣ, въ дебиторитѣ и пр. било че амортизациитѣ (за дебиторитѣ имаме несѣбираеми вземания) сж направени въ по-голѣми размѣри, отколкото самата действителностъ е налагала, било че сжщитѣ и други активни части сж доставяни, но изписвани чрезъ смѣтката Загуби и печалби. Скрититѣ резерви могатъ да бждатъ материализирани и въ нѣкои пасивни пера, когато на-примѣръ, предприятието е поставило краткосрочнитѣ или дългосрочнитѣ си задължения по единъ по-високъ курсъ отъ дневния.

Скрититѣ резерви сж едно ценно и резултатно срѣдство за устойчивостта на предприятието и за постоянството на рентабилитета му срещу ликвидитетнитѣ и рентабилитетнитѣ рискове на лошитѣ години, за това всѣко предприятие предпочита да ги има, колкото това да противоречи на принципа на балансовата яснота и достовѣрностъ и колкото и да противоречи на фискалния интересъ.

Когато предприемателътъ желае да респектира кредиторитѣ и обществото и да повиши кредитоспособността на предприятието предъ нѣ-

кои кредитни институти, може да обърне скрититѣ си резерви въ явни. То става чрезъ съответно преоценяване на активнитѣ или на пасивнитѣ пера, въ които скрититѣ резерви сж били материализирани

8. Фондоветѣ сж едно понятие, сѣвсемъ сродно на резервитѣ. И тука имаме отдѣляния на части отъ печалбитѣ, както при резервитѣ. Разликата се състои въ това, че резервитѣ сж материализирани въ различни активни и дори пасивни пера безъ по баланса да се разбира кжде и по колко, а фондоветѣ сж материализирани въ опредѣлено перо по актива, изрично наименовано като фондъ. Имущественитѣ части на фонда (сгради, ценни книжа и пр.) не могатъ да влизатъ въ никакъвъ текущъ оборотъ, освенъ за специалното си фондово предназначение. Срецу този активъ стои равностойностенъ пасивъ.

9. Амортизациитѣ сж сжщо отчитания отъ ежегоднитѣ печалби, каквито бѣха и резервитѣ, само че докато резервитѣ сж предназначени да отговарятъ на бждещето, амортизациитѣ сж предназначени да отговарятъ на миналото. Тѣ съответствуаатъ на загубитѣ, които имуществото е претърпѣло следствие на действието и обръщенията си презъ изтеклото време (обикновено година). Амортизациитѣ отразяватъ онѣзи части отъ стойността на постоянното имущество, които по начало би следвало да влѣзатъ въ цената на произведенията презъ изтеклата година. Съ други думи, по своята логика, тѣ изразяватъ преминаването на стойността на постоянното имущество въ стойноститѣ на произведенитѣ стоки и услуги. Амортизациитѣ влизатъ въ коstumата стойностъ на произведенията. Ако амортизацията е направена въ размѣри по-голѣми отъ действителното изтъркване, изхабяване и пр. на трайнитѣ инвестиции, горницата има качества на резерви. Този случай се срѣща често: въ перото амортизация да сж включени амортизации и резерви.

а. Елементи на амортизацията сж стойността на амортизируемото имущество и времетраенето или времезамѣстването на сжщото. Времетраенето зависи отъ физическитѣ качества на предмета, а времезамѣстването зависи отъ условията на техническия прогресъ и на модата. Нормалната амортизация би амортизирала дадено имущество тъкмо до края на неговата трайностъ или на неговото замѣстване и измѣстване (обикновено демодиране). Отъ гледището на тѣзи съображения, амортизируеми сж всички постоянни имущества и всички запаси отъ стоки.

б. Амортизационната сума може да фигурира въ пасива на баланса като контрарно перо срещу първоначалната стойностъ на амортизираното имущество, показвана въ актива на баланса, а може да фигурира като странично число, съ което е намалявано съответното активно перо на баланса.

10. И тѣй, следователно, като изразява солидността, ликвидността и рентабилността на едно предприятие, като изразява свързанитѣ съ тѣхъ рискове и, най-последно, като изразява потенциалната сила на предприятието за устойчивостъ срещу всѣкакви рискове, балансътъ дава възможностъ за правилна стопанска политика отъ страна на предприемателя и за правилно контролно и напжтствено поведение на банката—кредиторъ.

Съвременната банка не е само едно предприятие за себе си, което се задоволява съ едва ли не пасивното посрѣдничество между вложки-

тели и заематели. Тя е същевременно единъ активенъ наблюдателъ и съветникъ за кредитиранитѣ частни стопанства, защото само тогава тя може да следи и да подобрява изгледитѣ за получаване на раздаденитѣ заеми. Само на тѣзи причини се дължи създаването при всѣка банка информационна служба.

ПРОЕКТЪ ЗА СЧЕТОВОДНАТА ОРГАНИЗАЦИЯ НА ДИРЕКЦИЯТА ЗА ЗАКУПУВАНЕ И ИЗНОСЪ НА ЗЪРНЕНИ ХРАНИ.

отъ

проф. Ф. БЕЛМЕРЪ

Счетоводното отчитане на голѣмитѣ стопански предприятия, които иматъ клонове и складове въ разни градове, или специални отдѣли за различнитѣ видове на дейността си, се прави по два начина: централистиченъ и децентралистиченъ. При централистичната счетоводна организация, въ клоноветѣ, складоветѣ и отдѣлитѣ водятъ само спомагателни книги, безъ които тѣ не могатъ да съществуватъ, като напримѣръ: стокони книги, книги за личнитѣ смѣтки на клиентитѣ и т. н., а основнитѣ книги и книгитѣ за резултатитѣ отъ дейността се водятъ въ централата. Много често въ такъвъ случай централата бива принудена да води също и спомагателни книги, за да разполага съ нуждитѣ цифрови данни за ориентировка, ръководене и контрола на предприятието, съ други думи при централистичната организация не е изключена възможността отъ водене на нѣкои спомагателни книги въ два комплекта. При децентралистичната организация предоставя се на клоноветѣ, складоветѣ и отдѣлитѣ по-голѣма свобода въ управлението имъ, включително до откриване кредити на клиентелата и привличане мѣстни капитали. При такава свобода на действие, управата на клоноветѣ, складоветѣ и отдѣлитѣ трѣбва на време да разполага съ всички необходими сведения, както за движението на ценноститѣ и състоянието на личнитѣ смѣтки, така и за постигнатитѣ резултати. Естествено е, че това не може да бѣде постигнато при централистичната счетоводна организация и предприятието е принудено да прибѣгва въ подобни случаи до децентралистична счетоводна организация, особеностъ на която е, че всичкитѣ книги (основни и спомагателни), които обхващатъ операциитѣ на клоната, склада или отдѣла, се водятъ въ последнитѣ, а централата се задоволява само съ водене на личнитѣ смѣтки на клоноветѣ, складоветѣ или отдѣлитѣ, като при това въ тѣхъ записва изключително суми, одобрени или получени отъ тѣхъ или за тѣхна смѣтка. Централата получава отъ своитѣ клонове, складове и отдѣли периодически сведения и извлѣчения отъ книгитѣ за контрола на действията имъ и за да разполага съ даннитѣ за общо ръководене на предприятието. Отъ тукъ следва, че избора на централистиченъ или децентралистиченъ начинъ зависи предимно отъ техническата организация на предприятието, отчасти отъ исканията на ръководнитѣ органи.

Дирекцията за закупуване и износъ на зърнени храни по техническата си организация се раздѣля на отдѣли, за функционирането на

които сж дадени специални капитали. Всѣки отдѣлъ има свой ржководитель-заведующъ и технически и счетоводенъ персоналъ. Следователно, макаръ че всичкиѣ отдѣли сж подчинени на общата ржководна воля на директора, отдѣлитѣ сж самостоятелни въ функциитѣ си, иматъ самостоятелна клиентела, и разполагатъ съ собствени складочни помѣщения за извършване на стоковитѣ имъ операции; съ други думи техническата имъ организация почива на автономни начала. При тѣзи условия за постигане на експедитивностъ въ работата и за получаване по-правилни изводи за дейността на всѣки отдѣлъ, целесъобразно е и счетоводството на Дирекцията да бжде организирано на децентралистични начала, т. е. да има автономно счетоводство въ своитѣ отдѣли.

Обединението на счетоводствата на отдѣлитѣ се постига чрезъ водене на смѣтки за съответнитѣ отдѣли при централното счетоводство и на смѣтка „Централа“ въ счетоводството на отдѣлитѣ. Съдържанието на записванията по тѣзи смѣтки трѣбва да отговаря на това въ смѣтката „Централа“ въ счетоводството на отдѣла, а тъй като между отдѣлитѣ и централата не сжществува пространствено раздѣление, то записванията, минати днесъ по смѣтката на съответния отдѣлъ въ централата, не по-късно отъ следния день трѣбва да минатъ по смѣтката „Централа“ въ счетоводството на сжщия отдѣлъ. Салдото въ смѣтката на отдѣла въ счетоводството на централата и по смѣтката на централата въ счетоводството на отдѣла показватъ размѣра на вложения въ отдѣлъ капиталъ, а отъ баланса на отдѣла се вижда неговия пласментъ и постигнатитѣ резултати.

Всѣки месецъ отдѣлитѣ съставятъ баланси за дейността си и ги представятъ въ централата, която отъ своя страна прави свой месеченъ балансъ споредъ даннитѣ на централното счетоводство. Месечнитѣ баланси се разглеждатъ и контролиратъ отъ главния счетоводителъ. Възъ основа на баланситѣ на отдѣлитѣ и на централата главния счетоводителъ съставя генералния балансъ на Дирекцията заедно съ анекси, т. е. пояснителни ведомости и таблици-разложения.

За улеснение на работата по съставяне на генералния балансъ, изисква се унификация на смѣткитѣ въ баланситѣ на отдѣлитѣ. Това не значи, че отдѣлитѣ сж задължени да прилагатъ въ главната си книга само наименования, предвидени въ генералния балансъ, наопаки на отдѣлитѣ се предоставя свободата да откриватъ колективни смѣтки въ съответствие съ тѣхнитѣ нужди; обаче месечния балансъ, който отдѣлтѣ представятъ на централата, трѣбва да съдържа само номенклатурата на смѣткитѣ, предвидена въ генералния балансъ.

Споредъ нуждитѣ баланситѣ на отдѣлитѣ трѣбва да съдържатъ следнитѣ смѣтки:

1) С-ка Централа	8) С-ка Преходни суми
2) С-ка Стоки	9) С-ка Фондове
3) С-ка Агенти	10) С-ка Търговски разходи
4) С-ка Клиенти-доставчици	11) С-ка Такси, глоби и др.
5) С-ка Клиенти купувачи	12) С-ка Загуби и печалби
6) С-ка Мобили	13) С-ка Статист. Активи и Пасиви
7) С-ка Материали	

Отъ своя страна и балансътъ на централата може да съдържа следнитѣ смѣтки:

1) С-ка Каса	14) С-ка Б. З. К. Б. Слънчогледъ
2) " Б. Н. Банка	15) " Б. З. К. Б. Памукъ
3) " Недвижимости	16) " Б. З. К. Б. Оризъ
4) " Движимости	17) " Б. З. К. Б. Конопъ и ленъ
5) " Министер. на финанситѣ	18) " Частни банки по варанти
6) " Отдѣлъ Зърнени храни	19) " Дебитори по постановления
7) " Отдѣлъ Слънчогледъ	20) " Сждебни вземания
8) " Отдѣлъ Памукъ	21) " Преходни суми
9) " Отдѣлъ Оризъ	22) " Бюджетни разходи
10) " Отдѣлъ Конопъ и ленъ	23) " Загуби и печалби
11) " Б. З. К. Б. Кред. 200 мил.	24) " Загуби отъ минали години
12) " Б. З. К. Б. Кред. 50 мил.	25) " Покриване загуби
13) " Б. З. К. Б. Задѣл. храни	

и фуражи

При такива условия генералниятъ балансъ на Дирекцията ще съдържа следнитѣ смѣтки:

Активни	Пасивни
1) С-ка Недвижимости	1) С-ка Б. З. К. Б. Кред. 200 мил.
2) " Движимости	2) " Б. З. К. Б. Кред. 50 мил.
3) " Каса	3) " Б. З. К. Б. Слънчогледъ
4) " Б. Н. Банка	4) " Б. З. К. Б. Памукъ
5) " Стоки	5) " Б. З. К. Б. Оризъ
6) " Материали	6) " Б. З. К. Б. Конопъ и ленъ
7) " Клиенти-купувачи	7) " Министер. на финанситѣ
8) " Дебитори по постановл.	8) " Частни банки по варанти
9) " Агенти	9) " Агенти
10) " Сждебни вземания	10) " Клиенти-доставчици
11) " Б. З. К. Б. Задѣлж. храни	11) " Фондове
и фуражъ	12) " Такси, глоби и др.
12) " Преходни суми	13) " Загуби и печалби
13) " Търговски разходи	14) " Статистически пасиви
14) " Бюджетни разходи	
15) " Загуби отъ минали години	
16) " Загуби и печалби	
17) " Статистически активи	

За всѣка колективна смѣтка къмъ генералния балансъ се прилага разложение на смѣтката по отдѣли, напримѣръ:

Смѣтка Стоки:

Въ отдѣлъ Зърнени храни	лв.
" " Слънчогледъ	лв.
" " Памукъ	лв.
" " Оризъ	лв.
" " Конопъ и ленъ	лв.

Отъ своя страна колективнитѣ смѣтки въ баланса на отдѣлитѣ иматъ своето разложение споредъ номенклатурата на смѣтките на главната книга на отдѣла.

За всички операции, извършвани от централата, е необходимо да бъдат издавани операционни бележки още в деня на извършването им, а за счетоводните записвания, въз основа на входящата кореспонденция, операционните бележки се издават не по-късно от следния ден от постъпване на документите.

При издаване на операционни бележки, засягащи сметките на отделите, оригиналните документи, след съставяне на операционната бележка, се изпращат в съответните отдели за по-нататъшното им там записване. Издадените през деня операционни бележки се записват преди всичко в контролната книга. На следния ден те се сортират по название, нанасят се на специални листове, а след това сборовете им се вземат на листи за оборота, отделен за всеки ден. Тъй като по съдържанието си оборотният лист обхваща с глобални суми дневния оборот, той представлява един вид дневник на хвърчащи листове, служи като база за записвания в главната книга и се регистрира и визира от нотариуса като дневник, според забележката към чл. 8 от Закона за търговските книги.

За всички балансови сметки, с рядки изключения (загуби от мин. год.) в счетоводството на централата се водят спомагателни книги по карточен начин, или с хвърчащи листове.

Вземайки се, обаче, пред вид, че прилагането на картотечната система изисква добре подбран и подготвен персонал, картотечната система може да получи своето прилагане само в отношение на личните сметки, а спомагателните книги за материалните ценности да се водят в вид на обикновени търговски книги, представляващи подвързани и надлежно графирани тефтери; следователно счетоводството на централата ще води следните спомагателни книги, по картотечната система: книги за личните сметки на отделите и книги за откритите кредити при Б. З. К. Б.

Счетоводство на отделите. Счетоводните записвания в отделите се извършват въз основа на издавани в всеки отдел операционни бележки; последните се издават въз основа на входящата кореспонденция, постъпила в отдела от секретарията, а също и въз основа на документи и писма, получени от централата или други отдели. Аналогично с централата, издадените операционни бележки в отдела, преди всичко се записват в контролната книга.

Журнализацията в отделите се прави по същия начин, както и в централата. Оборотните хвърчащи листове и тук представляват един вид дневник, който се регистрира и се визира от нотариуса на общо основание. От тук следва, че записванията в главната книга на отделите пак представляват само глобални суми, взети от оборотните листове, които служат за контрола на спомагателните книги и много улесняват работата по съставяне на баланса. Спомагателните книги за личните сметки се водят на хвърчащи листове, като при това записванията в сметките може да се извършват и с помощта на счетоводни пишущи машини (валци 65 см. дължина) за получаване едновременно оригинал и два преписа; един от които се изпраща на лицето в края на лихвения период, а другия може да служи за олихвяването на сметките.

Вземайки се пред вид, че установяването на вальорите за сумите, става много по-късно от записването на сумите по сметките, олихвя-

ването на смѣтките се прави отъ специално бюро, като за целта последното се грижи за събиране съответния материалъ. За отчитане на стоковитѣ операции отдѣлитѣ завеждатъ спомагателни книги и откриватъ въ главната книга следнитѣ смѣтки:

Отдѣлъ Зърнени храни

- 1) Храни складове
- 2) „ износъ
- 3) Вжтрешна консумация
- 4) Консигнирани храни
- 5) Храни за мелене
- 6) Мелене
- 7) Брашна и трици

Отдѣлъ Конопъ и ленъ

- 1) Конопени влакна
- 2) Конопенъ дрепъ
- 3) Конопено семе
- 4) Ленени влакна
- 5) Лененъ дрепъ
- 6) Ленено семе

Отдѣлъ Зърнени храни.

Освенъ патримоналното отчитане на стокитѣ, отдѣлтѣ зърнени храни води още и статистическо таково, за която цель служатъ смѣтките-двойци „Агенти стокова“ и „Авизирани храни“. При авизирането на храни отъ агентитѣ, авизираната стойностъ и количеството се записватъ въ дебита по смѣтка „Авизирани храни“ и въ кредитъ „Агенти стокова“. Следъ приемане на стоката прави се второ записване възъ основа на деконта, при което смѣтка „Авизирани храни“ се кредитира съ деконтната стойностъ и количеството, а смѣтка „Агенти стокова“ съответно се дебитираща.

При такъвъ начинъ на записване лесно можемъ да видимъ:

1) Размѣра на фирата, т. е. какво отклонение тя има отъ установената норма и

2) Разликата въ стойността, която указва на загубитѣ и печалбитѣ отъ качеството, образуващи се у агента отъ предаване на стоката.

За водене на спомагателни статистически отчитания и за събиране информационни данни за клиентитѣ на Дирекцията, се завежда специална служба—статистическо-информационно бюро, което се свързва съ счетоводството на отдѣла съ помощта на статистическите смѣтки; информационното-статистическо бюро води спомагателни отчитания по картотечна система както за движението и състоянието на стокитѣ, така и за информационнитѣ данни на клиентелата на Дирекцията.

Също така на информационното статистическо бюро се възлага и грижата да отбелязва върху картитѣ на агентитѣ статистически сведения относно варирането на дирекционни храни при Банка Български кредитъ.

За контрола на тѣзи статистически записвания, счетоводството на отдѣла за зърнени храни води въ главната книга смѣтките — двойци: смѣтка „Варантни храни“ и смѣтка „Агенти по варанти“. При варанти-

Отдѣлъ Оризъ

- 1) Арпа
- 2) Оризъ
- 3) Карма
- 4) Оризови остатъци

Отдѣлъ памукъ

- 1) Неомаганенъ Памукъ
- 2) Омаганенъ памукъ
- 3) Памучно семе

Отдѣлъ Слънчогледъ

- 1) Слънчогледъ

ране на хранитѣ, смѣтката „Агенти по варианти“ се дебитираща съ отпуснатата на кредитѣ сума, а смѣтка „Български кредитѣ по вариантиране храни“ съ сжщата сума се кредитира. При погасяване на открититѣ кредити става обратно записване, т. е. смѣтка „Български Кредитѣ по вариантиране на храни“ се дебитираща съ погасената сума, а смѣтка „Агенти по варианти“ се кредитира съ сжщата сума.

Като база на статистическитѣ записвания за купенитѣ храни служатъ авизата отъ агентитѣ. Тѣй като статистическото отчитане ще бѣде свързано съ счетоводството на Дирекцията, необходимо е авизата да бѣдатъ предварително провѣрвани преди записването имъ. За тази целъ картотечния отдѣлъ при получаване на авизата прави провѣрка на цифровия материалъ, както по графитѣ за количество килограми, така и по стойността; провѣренитѣ авиза се щемпелуватъ и се записватъ по картитѣ. Въ края на деня възъ основа на авизата се прави една обща счетоводна операция.

При приемане на хранитѣ отъ агентитѣ се издава бордеро, въ което всички графи се запълватъ отъ съставителя.

Счетоводството на отдѣла зърнени храни провѣрва бордерата и възъ основа на тѣхъ издава деконти, преписи отъ които служатъ за операционни бележки. Сжщо така се издава ново бордеро и при предаване хранитѣ отъ склада на Дирекцията за вътрешна консумация. И тѣзи бордера служатъ за операционни бележки, възъ основа на които смѣтка „Храни на складъ“ се кредитира, а смѣтка „Вътрешна консумация“ се дебитираща. Накрай при отпускане храни на мелничари или на купувачи за износъ въ чужбина, счетоводството на отдѣла за зърнени храни издава фактури, възъ основа на които смѣтка „Клиенти“ се дебитираща, а смѣтка „Храни за вътрешна консумация“ или „Храни-износъ“ се кредитира. Въ последния случай, т. е. при износъ на храни за странство, дирекционната служба за движение на хранитѣ издава наряди до агентитѣ или до дирекционнитѣ складове. Операцията за движението на хранитѣ се извършва следъ получаването на бордеро по цена, опредѣлена отъ Дирекцията. Бордерото служи за операционна бележка, като самото записване минава по дебита на смѣтка „Храни-износъ“ и по кредита на смѣтка „Агенти“ или по смѣтка „Храни-складове“. Разходитѣ по предаване на хранитѣ при цена фобъ, счетоводството на Дирекцията записва въ дебита на смѣтка „Транспортни разходи“, а пжтнитѣ и дневнитѣ на дирекционнитѣ представители въ дебита на смѣтка „Общи разходи“. Това не можемъ да признаемъ за правилно, тѣй като при този начинъ за отчитане смѣтката „Храни-износъ“ не ще покаже правилно постигнатитѣ отъ износа резултати, а освенъ това дневнитѣ пари на представителитѣ не представляватъ нито административни, нито постоянни разходи; тѣ сж чисто търговски разходи и размѣрътъ имъ се намира въ прѣлка зависимостъ отъ оборота. Отъ тука следва, че въ подобни случаи пжтнитѣ и дневнитѣ трѣбва да се записватъ еднакво съ другитѣ търговски разходи свързани съ предаване на хранитѣ за износъ, т. е. съ сумата имъ трѣбва да се дебитираща смѣтка „Храни-износъ“, а да се кредитиратъ личнитѣ смѣтки на представителитѣ.

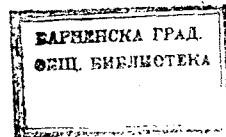
Когато дирекционната служба за движението на хранитѣ издава наряди за мелене, съответната счетоводна операция пакъ се прави възъ основа на бордеро, издадено отъ представителитѣ или отъ контролъора

на дирекцията. Вземайки се, обаче, предъ видъ, че това предаване е свързано съ разноси, размѣра на които не еднакво пада върху единъ килограмъ брашно, понеже зависи отъ мѣстонахождението на складоветъ на зърнени храни, то за правилното калкулиране на брашната, необходимо е да бѣде установена една норма на транспортни разноси, съ която смѣтка „Мелене“ да се дебитира, а смѣтка „Търговски разходи“ (Транспортни разходи) да се кредитира. Разходитѣ, действително извършени съ предаване на хранитѣ за мелене, ще минатъ направо въ дебита на смѣтката „Търговски разходи“ (Транспортни разходи) и по такъвъ начинъ състоянието на смѣтката „Транспортни разходи“ (Търговски разходи) ще ни покаже да ли нормата е била изработена правилно или не. При появяване на голѣмо дебитно салдо по смѣтката, нормата на разходитѣ подлежи на съответно увеличение, а при кредитно — наопаки на съответно намаление.

Въ задължение на смѣтка „Мелене“ се записва и млевното право въ размѣра, предвиденъ въ договора съ мелничаритѣ, за която целъ се издава операционна бележка, като при товм смѣтка „Мелене“ се дебитира, а смѣтка „Клиенти-доставчици“ се кредитира. Следъ завършване процеса за мелене и възъ основа на съставения за това актъ, добититѣ отъ процеса мелене продукти — брашно и трици, се калкулиратъ и по костуемата имъ стойностъ се записватъ въ кредита по смѣтка „Мелене“ и въ дебита по смѣтка „Брашна и Трици“. Накрай при продажбитѣ на брашното и трицитѣ, отдѣла издава фактури, възъ основа на които смѣтка „Клиенти-Купувачи“ се дебитира, а смѣтка „Брашна и Трици“ се кредитира. Вземайки предвидъ, че понѣкога продажната цена бива франко гара назначение или франко пристанище, за получаване на правилни изводи за постигнатитѣ отъ продажбата резултати, съ стойността на платенитѣ, въ такъвъ случай, навла смѣтката „Брашна и Трици“ се дебитира, а смѣтка „Транспортни разходи“ се кредитира.

П а м у ч е н ъ о т д ѣ л ъ .

За отчитане на стоковитѣ операции служатъ тритѣ смѣтки: а) смѣтка Неомаганенъ памукъ, б) смѣтка Омаганенъ памукъ и в) смѣтка Памучно семе. При приемане на памукъ представителя на склада издава бордеро, което служи като база за съставяне на операционна бележка както за количеството на приетия памукъ, така и за стойността му. Вземайки се предвидъ, че при приемане на памука агентитѣ раздаватъ на производителитѣ аванси по осемъ лева за всѣки единъ килограмъ, а следъ като качеството е установено отъ централния складъ, тѣ получаватъ отъ Българската земеделска и кооперативна банка допълнителнитѣ суми за доплащане на производителитѣ, съ други думи агентитѣ освенъ агентската си дейностъ изпълняватъ още и касиерска роля за смѣтка на Дирекцията, желателно е партидитѣ на агентитѣ да се водятъ двуграфно, при което единиятъ чифтъ отъ графитѣ служи за изображение на паричнитѣ взаимоотношения съ агента, а другия илюстрира касиерската му роля, т. е. показва какви допълнителни суми той е билъ задълженъ да изплати на производителитѣ и какви сж били въ действителност изплатени. Салдото по този втори чифтъ трѣбва да бѣде винаги кредитно и да показва остатъкътъ на неизплатенитѣ още по една или друга причина суми. Отъ тукъ следва, че счетоводното записване по приемане на неомаганенъ памукъ става само следъ като централния

складъ ревизира доставената партида памукъ и установи качеството и стойността му. Възъ основа на издаденото отъ централния складъ бордиро, въ счетоводството на отдѣла смѣтката „Неомаганенъ памукъ“ се дебитира съ стойността на памука и съ комисионата въ полза на агента, а смѣтката на Агента се кредитира: по паричната графа — съ сумата на платения отъ агента авансъ и припадащата му се комисиона и по графа „доплащания“ — съ сумата, подлежаща на доплащане на производителя. Всички суми, които Дирекцията плаща на агентитѣ направо отъ касата си или чрезъ Б. З. К. Б., минаватъ въ дебита на партидата на агента по паричната графа. Периодически агентитѣ представляватъ описи и документи за извършванитѣ отъ тѣхъ изплащания на производителитѣ; възъ основа на тѣзи описи счетоводството на отдѣла дебитора с/ка Агенти „Агенти“ по графа „доплащания“ съ изплатенитѣ на производителя суми и кредитира смѣтка „Агенти“ по паричната графа съ сжщата сума.

За операциитѣ, свързани съ омаганяване, складоветѣ представляватъ авиза за движението на неомаганенъ и омаганенъ памукъ и за памучно семе. Възъ основа на тѣзи авиза и въ края на месеца въ счетоводството на отдѣла смѣтката „Неомаганенъ памукъ“, преди всичко се кредитира съ стойността на добитото при омаганяване памучно семе по 1.50 за единъ килограмъ, като съответно съ сжщата сума се дебитира смѣтка „Памучно семе“, а съ останалата стойностъ на неомаганенъ памукъ се дебитира смѣтка „Омаганенъ памукъ“ и кредитира смѣтка „Неомаганенъ памукъ“. За получаване костюемата стойностъ на омаганения памукъ, счетоводството на отдѣла едновременно съ гореизложенитѣ записвания трѣбва да запиши въ дебита по смѣтката „Омаганенъ памукъ“ и разходитѣ по омаганяване и по балиране на памука споредъ такси, предвидени въ договоритѣ съ агентитѣ. За тази целъ съ стойността на омаганяването и балирането, смѣтка „Омаганенъ памукъ“ се дебитира, а смѣтка „Агенти“ по паричната графа се кредитира.

За извършенитѣ продажби отдѣлтѣ издава фактури, възъ основа на които смѣтката „Омаганенъ памукъ“ или смѣтка „Памучно семе“ съ фактурната стойностъ се кредитира, а смѣтка „Клиенти — купувачи“ се дебитира.

За извършенитѣ продажби Дирекцията одържа отъ клиентитѣ купувачи куртажъ въ размѣръ на 1,25‰ върху фактурната стойностъ въ полза на борситѣ; по тази операция смѣтка „Клиенти-купувачи“ се дебитира, а смѣтка „Преходни суми“ се кредитира. Сжщо така въ тежестъ на клиентитѣ-купувачи се пресмѣта и порто по 20 лева за всѣки 15 тона памукъ и тѣй като по такъвъ начинъ Дирекцията иска да намали своитѣ търговски разходи, изчислената сума на портото въ счетоводството минава въ дебита на смѣтка „Клиенти-купувачи“ и въ дебита на смѣтка „Търговски разходи“.

О т д ѣ л ъ О р и з ъ .

За отчитане на стоковото движение, счетоводството на отдѣла, трѣбва да има четири смѣтки: 1) Арпа, 2) Оризъ, 3) Кърма, 4) Оризови отпадъци.

Тѣй като покупката на арпата се извършва чрезъ Б.З.К.Б., то съ сумитѣ, изплатени отъ банката за купена арпа и възъ основа на банко-

витѣ задължителни писма, смѣтката Б. З. К. Б. (стокова) се дебитира, а смѣтка „Централа“ се кредитира. При приемането арпата отъ банката, представителитѣ на Дирекцията издаватъ бордера, възъ основа на които стойността на арпата минава по дебита на смѣтка „Арпа“ и по кредита на смѣтка Б. З. К. Б. (стокова). По-нататъшното движение арпа има или за изплащане на оризъ, или на продажба за посѣвъ. Въ последния случай се издава фактура и съ стойността на арпата смѣтка „Арпа“ се кредитира и смѣтка „Клиенти-купувачи“ се дебитира, а въ първия— преди всичко, се опредѣля пазарната стойностъ на полученитѣ при излющване карма и оризови отпадъци, съ стойността имъ се дебитира смѣтка „Карма“ и смѣтка „Оризови отпадъци“, а смѣтка „Арпа“ съ съответнитѣ суми се кредитира. Остатъкътъ по смѣтка „Арпа“ представлява стойността на ориза и за това тя се прехвърля въ смѣтка „Оризъ“, като за целта се прави записване, съ което смѣтка „Оризъ“ се дебитира и смѣтка „Арпа“ се кредитира.

Като се вземе предвидъ, че оризътъ и кармата се предаватъ въ торби, стойността на които пада въ тежестъ на Дирекцията, операциитѣ съ торби изискватъ отъ своя страна счетоводни отчитания, както количествени, така и стойносни, а именно при покупка на торбитѣ съ стойността имъ смѣтка „Материали“ се дебитира и смѣтка „Централа“ или „Клиенти-доставчици“ се кредитира. Следъ излющване на арпата, ориза и кармата насипватъ се въ торби и се съставя специаленъ протоколъ за постигнатия отъ олющването резултатъ. Възъ основа на тѣзи протоколи въ отдѣла се правятъ както счетоводнитѣ записвания по преобрѣщането на арпата въ оризъ, карма и оризови отпадъци, така също и за движението на торбитѣ, а именно съ стойността на използванитѣ торби смѣтка „Оризъ“ и смѣтка „Карма“ се дебитиратъ, а смѣтка „Материали“ съ съответната сума се кредитира.

При продажба на оризъ, карма и отпадъци, отдѣлтъ издава фактури, възъ основа на които съ фактурната стойностъ на продадената стока смѣтка „Клиенти-купувачи“ се дебитира, а смѣтките „Оризъ“, „Карма“ или „Отпадъци“ се кредитиратъ. Тѣй като при изнасянето на стоката отъ фабриката Дирекцията е установила специални износни такси, то за осчетоводяването имъ смѣтка „Такси, глоби и др.“ съ изчисленитѣ такси се кредитира, а смѣтка „Клиенти-купувачи“ се дебитира.

Отдѣлъ Слънчогледъ.

Покупките на слънчогледъ Дирекцията прави или чрезъ агенти или направо отъ клиентитѣ-доставчици. И въ единия и въ другия случай съ стойността на купения слънчогледъ франко товарна гара, смѣтка „Слънчогледъ“ се дебитира, а смѣтка „Агенти“ или смѣтка „Клиенти-доставчици“ се кредитира. За получаване коустеумата стойностъ на купения слънчогледъ, необходимо е да присъединимъ още и разхода по доставката на стоката отъ товарната гара до дирекционния складъ, за тази целъ смѣтка „Търговски разходи“ (Транспортни разходи) се кредитира съ сумата на навлото, подлежаще за изплащане, а смѣтка „Слънчогледъ“ се дебитира. Централата на Дирекцията изплаща навлата споредъ товарителницитѣ и съобщава на отдѣла за извършенитѣ за негова смѣтка плащания; възъ основа на тия съобщения въ отдѣла прави се записване, споредъ което смѣтка „Търговски (транспортни) разходи“ се

дебитира, а сметка „Централа“ се кредитира. Резултата — салдо, което ще се окаже по партидата „Навла“ в спомагателната книга „Търговски разходи“, ще констатира дали разхода за навла, отнесен в тежест на съглед, е бил изчислен правилно или не

Отдъл Коноп и лен.

Както конопа, така и лена Дирекцията купува направо от производител по цена франко склад. Купената стока се записва в дебит на сметката „Конопено влакно“, „Конопен дреп“, „Конопено семе“, „Ленено влакно“ или „Ленен дреп“ (в зависимост от вида на купения артикул) въз основа на издадените от дирекционните складове бордера и задължителни писма от централата или Б.З.К.Б. и в кредита на сметка „Централа“. Продажбите от дълът извършва също така изключително франко дирекционния склад и за това въз основа на издадените фактури, съответните стокови сметки се кредитират, а сметка „Клиенти-купувачи“ се дебитира. Движението на сумите по останалите сметки е ясно и не се нуждае от добавящи разяснения.

Домакинство.

Задачите на домакинството са:

1) Доставка и пазене в изправност на движимото имущество, необходимо за Дирекцията;

2) Поддържане на чистотата и реда в помещенията, които заема Дирекцията и

3) Доставка на формуляри и канцеларски принадлежности, необходими на длъжниците за дейността им.

В връзка с първата задача домакинството трябва да води инвентарни описи на всички мобили, които Дирекцията притежава. Описите да дават сведения, както за времето на покупка на предметите, тяхното наименование, описание и придобивната им стойност, така и за направените амортизации, а именно: процентът на амортизацията и амортизираните суми по години. Описите трябва да съдържа още и графа за № и датата на акта за изхвърляне имуществата от употреба поради негодността им.

Тъй като подобни инвентарни описи за движимото имущество в Дирекцията не съществуват, желателно е да бъде назначена специална комисия, която да установи наличността на дирекционното имущество и да го оцени по стойността, което то има в настояще време. По стойността, установена от комисията, движимото имущество може да бъде прието в актива на дирекционния баланс, а разликата между сегашната балансова стойност и оценката на комисията, ще мине в пасива като амортизация.

За разходите по поддържане помещенията на Дирекцията в чистота и ред, домакинът представлява периодически отчети, въз основа на които съответните суми се дебитира сметка „Общи (бюджетни) разходи“, а се кредитира или партидата на домакина по сметка „Подотчетни лица“ (преходни суми) или сметка „Каса“.

Накрай доставката на формуляри трябва да се прави само по протоколни постановления на комисия, съставена за целта от дирек-

тора, подъ председателството на главния счетоводител. Всѣки новъ формуляръ, който се въвежда въ дѣлопроизводството на Дирекцията, трѣбва да мине презъ тази комисия и да бѣде одобренъ отъ нея съ протоколно решение. Следъ одобряване домакинътъ дава на формуляра номеръ, поръчва го въ потрѣбното количество по установения редъ и пази формуляритѣ до поискване, въ магазина на Дирекцията. Необходимо е подобна комисия да бѣде съставена още сега, за да установи действащитѣ формуляри, да имъ даде нумерация и да създаде албумъ за формуляритѣ за да улесни работата на домакинството, както по отношение на поръчките за отпечатване на формуляритѣ, така и по отношение задоволяване исканията на отдѣлитѣ. Магазинътъ за формуляритѣ и канцеларскитѣ принадлежности да води записвания само количествено по карточната система.

Кореспонденция.

За постигане на по-голяма експедитивностъ въ счетоводната работа, важно е входящата кореспонденция да постѣпва на време въ отдѣлитѣ; за тази целъ е необходимо да бѣде установенъ следния редъ за нейното движение.

Кореспонденцията изцѣло постѣпва първоначално въ секретариата за регистрация, тамъ тя се сортира по отдѣли и се записва въ входящи дневници съ отдѣлна нумерация за всѣки отдѣлъ. Номерътъ на кореспонденцията, както входящата, така и изходящата, се състои отъ цифрово число по редъ и отъ началнитѣ букви на отдѣла, напримѣръ: № 54/С. — значи отдѣлъ секретарятъ № по редъ 54, номеръ 76/Ц. — значи отдѣлъ централа № по редъ 76, № 99/П — отдѣлъ памукъ № по редъ 99 и т. н.

Следъ записване въ дневниците, кореспонденцията се предава въ отдѣлитѣ за изпълнение и пазене срещу разписка въ дневника на чиновника на отдѣла, който е за това упълномощенъ.

Предаването на писма и др. документи отъ едно отдѣление въ друго пакъ се извършва срещу разписка на чиновника — получателъ въ регистрационния дневникъ, който води всѣки отдѣлъ за себе си.

Вземайки предвидъ, че оборотитѣ на отдѣлитѣ за памукъ, оризъ, слънчогледъ, конопъ и ленъ сж незначителни, тѣзи отдѣли могатъ да бѣдатъ обединени въ единъ отдѣлъ подъ название „Отдѣлъ за индустриални култури“. Въ резултатъ на това обединение, ще се съкрати съответно броя на автономнитѣ счетоводства и ще бѣде постигнато съкращение на бюджетнитѣ разходи. Що се отнася до счетоводния планъ, той ще претърпи съвсемъ незначителни измѣнения, тѣй като основния принципъ — автономното счетоводство за всѣки отдѣлъ — се резервира, а броя на отдѣлитѣ нѣма сжществено значение.

ПОТЕНЦИАЛНАТА СИЛА НА КРЕДИТА

отъ
Д-РЪ АЛ. ИВАНОВЪ

При стопанския хаосъ, който цари днесъ въ свѣта, така поставения въпросъ не се поддава на лесно и правилно освѣтление. Ако бѣ на лице едно нормално развитие на стопанския животъ, при което динамиката на тоя животъ да се движи по установения пжтъ, точно опредѣленъ, тогава лесно би ни се удала възможността ясно и опредѣлено да схванемъ физиономията на кредита и ролята, която той играе въ стопанския животъ.

Старитѣ истини на политическата икономия, съ които човѣчеството бѣ приспособено, днесъ при бързата промѣна, която стана въ стопанския животъ на свѣта, губятъ отчасти своята стойностъ. На лице сж две важни положения, които спъватъ нормалния стопански животъ и прѣчатъ да се даде по-ясна картина за мощъта и значението на кредита, а тѣ сж: първо—липсата на здрава монета и второ—автархичниятъ животъ, царящъ въ повечето страни на свѣта. Въ резултатъ на това, днесъ нѣма единъ правиленъ международенъ обмѣнъ. Една нестабилностъ въ стопанския животъ се чувствува и всѣка държава сама за себе си търси пжтища и срѣдства да обезпечи споредъ силитѣ си развитъ на стопанския си животъ.

Явно е, че при това положение значителни мжчнотии сж на лице при третиране на поставения въпросъ.

Що е кредитъ?

Днесъ модерната економия казва: кредитътъ не е нищо друго, освенъ едно отложено плащане, т. е. прави се размѣна на настоящи престации, срещу обещания на бждащи такива.

Можемъ да кажемъ, че кредитътъ представлява една мигновена фотография на действителността, която се развива като размѣна въ процеса на времето. Затова философитѣ много правилно поставятъ човѣка като една точка между миналото и бждещето. Днесъ той оперира съ два голѣми фактора, капитала и кредита, като използвава труда.

Значи, кредитътъ има като характерна черта предвиждането при-сжща черта на културния човѣкъ.

Условията за кредита.

България е земеделска страна, която живѣе предимно отъ богатствата, съ които природата я е тѣй щедро надарила. За да могатъ, обаче, да бждатъ използувани рационално тия естествени стопански блага, сж необходими срѣдства. Значи, за да можемъ да развиемъ възможната и желана за даденъ моментъ стопанска дейностъ, необходимо е да е на лице условнието, щото кредитътъ, който ще бжде използванъ отъ масата, да допринесе действително за повдигането на стопанския животъ.

Колкото кредитътъ е по-достъпенъ, но и по-правилно използванъ, толкова повече и очакванитѣ резултати ще бждатъ по-голѣми.

Преди всичко, трѣбва да се отбележи, че капиталитѣ, които се акумулиратъ въ една страна, сж резултатъ на дребнитѣ спестявания на масата. Капиталътъ въ една банка или друго стопанско учреждение при-

надлежи на дребнитъ спестители, които разчитатъ съ малкитъ си спестявания да посрещнатъ остритъ си нужди въ неблагоприятни моменти.

Единъ погледъ върху даннитъ, печатани отъ Пощенската спестовна каса за нейната дейтелностъ, ще потвърди тая мисль. Презъ 1937 год., до 1,000 лв. спестявания сж имали 296,060 души на обща сума 153,190,000 лв. Отъ 1,000 до 5,000 лв. — 170,942 души, на обща сума 439,592,000 лв. и отъ 5001 до 10,000 лв. — само 35,007 души за 266,907,000 лв.

Заклучение: спестяванията до 10,000 лв. правятъ около 95% отъ масата на всички спестители при Пощенската спестовна каса, като набиратъ единъ капиталъ отъ близо 900,000,000 лв., повече отъ 60% отъ всички спестявания.

Само тоя случай е достатъченъ да ни убеди, че действително създателитъ на едритъ капиталъ сж дребнитъ стопански сжществувания. И тия капиталъ, акумулирани по тоя начинъ, биватъ използвани въ индустрия, земедѣлие и търговия. Колкото по-рационална е тѣхната инвестиция, толкова по-добри резултати ще се получатъ. Следователно, кредитътъ ускорява процеса на стопанско творчество. Отъ психологична гледна точка, би могло да се каже, че той създава и вѣра, морални устои, за по-добри бждещи дни.

Така очертанъ, обаче, кредитътъ би могълъ да се развива само тогава, когато и материалнитъ устои въ дадена страна сж здрави. Разстроени ли сж отдѣлнитъ стопански клетки, въ упадѣкъ ли е моралитетътъ на страната, безспорно, никой не може да очаква желания прогресъ, опирайки се на кредита въ широкъ масщабъ.

Съ други думи, за да може да се прояви истинскиятъ ефектъ на кредита, необходимо е да се създадатъ условия за неговото развитие и благодатно въздействие. Наложително е да се познаватъ всички елементи, отъ комбинативното въздействие, на които зависи неговото създаване и правилно развитие.

Едно отъ най-неободитѣ условия за развитието на кредита е довѣрието, на което днесъ е опрянъ цѣлиятъ общественъ животъ. Не ще съмнение, и тукъ има известни рискове, които могатъ да укажатъ влияние: духътъ на времето, естественитъ богатства, климатическитъ условия и пр.

Кредитътъ трѣбва да бжде използванъ всестранно.

Кредитътъ е нуженъ:

- 1) За увеличение на производството въ земедѣлието и индустрията,
- 2) За използване на минералнитъ богатства въ страната,
- 3) За използване на морскитъ и земни съобщения и
- 4) За улесняване правилната консумация на маситѣ.

Кредитътъ най-добре би изпълнилъ горнитъ задачи, ако въ неговата основа, при формирането му, лежи елемента на взаимността. При днешния технически прогресъ отдѣлната личностъ мжно може да се справи съ развитието на работата си. По силата на нѣщата, тя е принудена да се групира и така, търсейки защита на общитъ си интереси, търси срѣдства за подпомагане и защита на индивидуалнитъ си интереси. Тая концепция бѣ развивана въ миналото отъ Шулце Деличъ и Райфайзенъ. Като залогъ за развитието на тая дейностъ се изгради солидарността, като необходимостъ за подпомагане на дребнитъ сжществувания.

Държавата и кредитът.

Отъ голѣмата европейска война насамъ започна все повече и повече да се засилва държавната намѣса въ стопанския животъ. Пролита и тенденцията, да се търси държавенъ кредитъ въ по-голѣмъ размѣръ. Въ тоя пѣтъ на действие върви и нашата държава чрезъ отпускането на занаятчийския кредитъ, кредитъ за подобрене на земеделското производство, за жилища и пр.

Но така използванитѣ държавни кредити не можаха да дадатъ нуждния ефектъ.

Но ако се върнемъ малко назадъ, въ началото на миналото столѣтие, при зачатieto на капитализма, имаше економисти, които отричаха кредита. Така въ 1830 година Робертъ Оуенъ, вмѣсто кредитъ, преконизира принципа за стойността на работата.

Направи се опитъ да се приложи тоя принципъ въ Русия, въ началото следъ революцията, когато се унищожиха паритѣ на кредита. Смѣташе се, че производството и консумацията ще могатъ да ги замѣстятъ добре и правилно организиратъ. Въ началото исканията на отдѣлни индивидъ се вписваха въ отдѣлни статистически формуляри. Въ тоя случай времето, като че ли не играеше никаква роля. Опитътъ, обаче, не даде очакванитѣ резултати и въ 1921 год. ние виждаме Ленинъ да създава цѣла мрежа отъ банки: Държавна банка въ 1921 год., взаимни дружества за кредитъ въ 1922 год., градски банки въ 1923 год., Централна земеделска банка въ 1924 год., Банка за външна търговия и пр. За да може да се реализира прочутиятъ „петъ годишенъ планъ“, сѣщо трѣбваша финансови срѣдства, кредитъ. Отъ 1922 до 1932 г. бѣха емитирани около 30 вътрешни заеми на стойностъ 12 милиарда рубли и то по пѣтя на събирането имъ въ форма на данѣкъ. Пакъ тамъ единъ по-голѣмъ прогресъ въ схващанята за значението на кредита, като необходимостъ за стопанския животъ, бѣ тезата на Сталинъ (презъ м. май 1930 год. на XVI конгресъ на руската комунистическа партия. Той пледираше подновяване дейността на кредита, неговото рационално организиране и концентриране. Именно чрезъ него Русия можа да възстанови стопанския си животъ.

Видно е, че днесъ при сѣществующитѣ положения кредитътъ се счита за необходимостъ.

Оправдано е, следователно, да се прави апология на кредита, както отъ лѣво, така и отъ дѣсно, отъ просвѣтени и непросвѣтени.

Благодатната мощъ на кредита и нашата действителностъ.

Кредитътъ не е богатство, но той позволява да се създаватъ богатства. Безспорно, за да може да се развие той, трѣбва да се взематъ редъ мѣрки за неговото развитие. Вмѣнява се въ дългъ на отговорнитѣ фактори да бдятъ за него — да вложатъ максимални усилия за неговото закрепване. Печаленъ фактъ е, че у насъ, вмѣсто да се спремъ на причинитѣ за стопанскитѣ прояви, за да извлѣчемъ поука отъ тѣхъ и вземемъ въ последствие нуждитѣ мѣрки за тѣхното отстранение, ний спираме вниманието си повече на сѣществующето проявление и съ това вдигаме знаме за борба. Съ болка трѣбва да признаемъ, че отъ години

наредъ, при острата стопанска криза, която обхвана малка България, не се направи нищо, за да се потърсят причините за стагнацията и да видимъ можемъ ли да изградимъ кредитъ на национална база. Ний спираме вниманието си върху земеделскитъ и занаятчийски задължения, а не търсимъ преди всичко срѣдства за заздравяване на кредита, който би изпълнилъ своята роля—за активизиране на стопанството ни, и едва тогава да търсимъ решение на въпроса за дълговетъ. Отъ една страна имаме на лице милиарди задължения, резултатъ на минало, отъ друга създаване на кредитъ, значи създаване на условия за по-активенъ стопански животъ — значи бждаще. Да търсимъ съчетание на миналото съ бждащето, ето въ каква посока трѣбва да бждатъ насочени усилията на всички работящи въ областта на народното ни стопанство. Кредитътъ е единъ здравъ инструментъ, който никога не губи своето значение. Да си създадемъ такъвъ, еластиченъ, който да отговаря на насъщни нужди, отъ задачата на ръководнитъ фактори.

Отъ 1920 год. държавитъ търсиха кредитъ отъ други държави. Европа търси кредити отъ Съединенитъ Щати и Англия. Но отъ появяването на последната голѣма стопанска криза, по-богатитъ държави започнаха да ограничаватъ своитъ капитали въ националнитъ си граници. Особено върно е това за голѣмитъ кредитори: Съединенитъ Щати, Франция и Англия. Така презъ 1927 год. Съединенитъ Щати бѣха кредитирали европейскитъ държави съ 1,469,000,000 долара, които въ 1928 год. тѣ увеличиха на 1,905,000,000 долара, а въ 1929 год., началото на кризата, тѣ обслужваха вече само съ 780,000,000 долара. Само за една година 1928—29, размѣрътъ на изнесенитъ капитали намаля еъ 60%.

Страни, които поглѣщаха чужди капитали бѣха: Аржентина, Канада, Индия, Австрия, Полша, Южна Америка, Югославия и България.

Значи, свѣтовниятъ париченъ пазаръ се обслужваше съ единъ кредитъ отъ 1,500,000,000 долара, който следъ кризата веднага намаля на половина. Когато пъкъ следъ 1932 год. държавитъ-длъжници започнаха да отказватъ плащането на задълженията си, международниятъ кредитъ биде парализиранъ окончателно.

При това състояние на нѣщата остана единствена възможността, всѣка държава сама за себе си и въ себе си да търси възможноститъ за създаване на кредитъ.

Но, по кой пътъ?

И тукъ именно е ядката на поставения въпросъ. Ний разполагаме съ голѣми и разнообразни природни богатства. Сжщитъ въ голѣма степенъ не се използватъ, или, доколкото това става, то не е рационално. Липсва кредитъ, чрезъ който да се организира рационалната експлоатация на грамаднитъ природни богатства въ нашата страна. Ето кой е въпросътъ надъ въпроситъ.

Добра поука въ тия насоки можемъ да вземемъ отъ Съединенитъ Щати. Въ миналото, всеизвестно е, че тѣ бѣха едничката държава, която дължеше на Европа 14 милиарда долара. Европейската война ѝ помогна, обаче, не само да ликвидира съ тия си задължения къмъ Европа, но и да стане нейнъ кредиторъ, а по-късно и на цѣлъ свѣтъ. Годиинитъ 1918—1929 бѣха за Съединенитъ Щати години на стопански разцвѣтъ. Настъпи стопанската криза и тѣ не можаха да получатъ авансирани

въ чужди страни суми, а мъчно можаха да намърят кредитъ отъ вънъ. Тогава Съединенитѣ щати пакъ преодолѣха създаденитѣ мъчнотии, като поддириха възможности въ себе си.

Презъ 1930 год. националниятъ имъ дългъ бѣше 36,425,000,000 долари, или общиятъ имъ дългъ е билъ около 17% отъ националното богатство на Съединенитѣ Шати. При това положение тѣ потърсиха помощъ отъ собственитѣ си спестявания въ банки и застрахователни д-ва. Последнитѣ можаха да подпомогнатъ държавата съ срѣдства, представляващи 31% отъ размѣра на държавния дългъ. Презъ 1936 г. тѣхното участие се увеличи на 62%. Тоя фактъ самъ по себе си говори, че въ самата страна се криятъ възможности за развиване на кредитъ, който до тоя моментъ е обръщаль малко внимание на ръководнитѣ фактори. Чрезъ така образувания постепененно капиталъ можа да се изпълни една великолепна задача за дадения моментъ въ стопанското развитие на страната.

Отъ този фактъ ние можемъ да почерпимъ добра поука. Сжщото нѣщо става въ Франция и Англия. Въ първата участието на застрахователнитѣ д-ва въ общодържавнитѣ фондове презъ 1936 год. е било 46.8% а въ втората презъ 1935 год. — 35.9% или, при обличането въ титри за годината 1935, въ Англия сж взели участие застрахователнитѣ дружества съ срѣдствата си съ 67.9%, въ Франция за 1936 год., — съ 61.6%, а въ Америка за сжщата година — съ 52.2%.

По сжщия пѣтъ виждаме да върви напоследѣкъ и Германия. Нейниятъ погледъ е насоченъ къмъ развиване на застрахователната индустрия, за да може после отъ нея да черпи източници за подхранване на националния стопански животъ. 1936 г. бѣ първата отъ четири годишния планъ, включващъ тая мѣрка. Тамъ се подчертава, че застраховането е единъ отъ голѣмитѣ фактори на стопанската предвидливостъ. Ето защо до края на 1935 година застрахованиятъ капиталъ достига сумата 20,000,000,000 райхсмарки. Само по клона „животъ“ презъ 1937 г. тамъ сж събрали премии 1,238,104,377 марки, които увеличени 33 пѣти ни даватъ въ лева колосална сума. Именно чрезъ развитието на застрахователното дѣло нова Германия търси създаването на естествения зародишъ на кредитъ, вътре въ страната, безъ чужда помощъ.

По специфично за земледѣлския кредитъ.

Нашата страна е земледѣлска. А знайно е, че земледѣлското производство е изложено на редъ опасности, които човѣкъ най-мъчно може да отстрани. За това, най-оправдани биха били специалнитѣ грижи именно спрямо него, за да се обезпечатъ напълно първичнитѣ нужди поне на всѣко земедѣлско семейство.

Ако разгледаме официалнитѣ данни на Дирекцията на статистиката, разработени отъ д-ръ Ас. Чакаловъ въ книгата му „Националниятъ доходъ на България“, ще бждемъ силно фразирани отъ обстоятелството, че доходътъ на българския селянинъ е извънредно много промѣнливъ и низкътъ.

Споредъ сжщия, годишниятъ доходъ на цѣлото земледѣлско население презъ 1930 год. е билъ 13,940,000,000 лв. и веднага презъ 1933 год. пада само на 6,886,000,000 лв., за да нарастне презъ 1935 год. едва на 8,236,000,000 лв., значи при единъ доходъ отъ кръгло 14 милиарда лева имаме спадане за три години повече отъ 50%.

Отъ тоя доходъ презъ последнитѣ години крѣгло 8 милиарда лева на глава отъ активното население се пада презъ 1933 година—2425 лв., презъ 1934 год.—2484 лв. и презъ 1935 год.—2797 лв.

Отъ тая таблица се вижда, отъ една страна, че нашиятъ земеделецъ—стопанинъ има единъ колебливъ доходъ и отъ друга — недостатъченъ такъвъ, за да могатъ да бждатъ задоволени елементарнитѣ нужди на неговото семейство.

Да се намираме въ една страна, която притежава всички обективни условия, за да има единъ цвѣтящъ стопански животъ и въ действителностъ да имаме тъжната картина на царяща мизерия между маситѣ — поносимо ли е това?

Това крещящо положение трѣбва да бжде измѣнено. Часъ по скоро трѣбва да се намѣрятъ пѣтищата за обединение на стопанскитѣ сили у насъ, за активизиране на народното ни стопанство а, отъ тамъ и българския селянинъ да получи своя справедливъ дѣлъ отъ жизнени блага.

Въ сжщностъ, до достигането на тая цель се налага наличността отъ срѣдства и то въ размѣри, по-голѣми отъ колкото би могло да се допусне на пръвъ погледъ.

Срѣдствата, обаче, сами по себе си не сж достатъчни. Налага се, следъ като ги имаме, да притежаваме разбиране и усетъ за тѣхното правилно канализиране и отправление, за да могатъ тѣ наистина най-добре да оросятъ националното ни стопанство.

И логиченъ е значи въпросътъ, какъ и по по какви пѣтища да стане това.

Чуждъ или собственъ (националенъ) кредитъ.

Обикновено за удовлетворяването на остри нужди на националното стопанство, както у насъ, така и въ чужбина, се търсятъ срѣдства вънъ отъ страната.

Дали, обаче, чуждитѣ срѣдства сж за предпочитане предъ тия, които биха могли да се намѣрятъ вжтре въ страната, макаръ и въ по-оскъденъ размѣръ?

Опититѣ, направени въ миналото, и очертаващитѣ се условия за единъ кредитъ вънъ отъ предѣлитѣ на Царството, не сж благоприятни за първата теза. Още повече, че следъ 1929 год. кредиторитѣ отъ голѣмитѣ страни сж силно засегнати и за това условията имъ сж така тежки, че граничатъ съ неприемливостъ.

Ний имаме случаятъ отъ 1928 год. съ стабилизационния заемъ. Макаръ и гарантиранъ отъ Обществото на народитѣ, собственицитѣ на облигациитѣ на тоя заемъ не могатъ да получатъ очакваното. Отъ друга страна се поставя въпроса, почувствувалъ ли се е преследвания ефектъ отъ така сключения стабилизационенъ заемъ. Той се сключи презъ 1928 год., а презъ 1930 год. нашето стопанство вече изнемогваше.

Като се взематъ предвидъ голѣмитѣ дългове, които тежатъ върху страната ни, за насъ мжчно би се очертала възможностъ да получимъ кредитъ при по-благоприятни условия.

Държавнитѣ ни дългове на 31. XII. 1929 год. сж били установени: външни: 35,433,869,397 лева и вжтрешни: 5,496,619,284 лева или общо: 40,930,488,681 лева.

Държавни дългове на 30. IX. 1938 г. Д. В. бр. 241—28. X. 1938 г.	
Преди военни заеми	9,213,018,926 лв.
7 ⁰ / ₁₀₀ държавен заемъ 1926 год.	1,173,656,200 "
7 ¹ / ₂ ⁰ / ₁₀₀ стабилизационен заемъ	2,502,325,600 "
Други дългове	293,120,080 "
	13,182,120,806 лв.
Вжтрешни заеми	6,113,105,262 лв.
	19,295,226,068 лв.
Летящи дългове	2,706,810,939 лв.
	22,002,037,007 лв.
Гарантирани отъ държавата дългове	7,303,626,748 лв.
Всичко .	29,305,663,755 лв.

Погашението на единъ дългъ съ такива размѣри мжно може да бжде понесенъ отъ националния ни доходъ.

Необходими сж погашения и лихви (5⁰/₁₀₀) около 2 3 милиарда лева годишно при земеделски доходъ 8 милиарда лева. Следователно, чуждиятъ кредитъ, колкото и да е желанъ, е недостъпенъ и тежкъ за момента на нашитѣ условия.

Ясно е, че не остава нищо друго, освенъ да се потърсятъ срѣдства въ самата ни страна. Вънъ отъ другото, съ това ний ще избегнемъ опасността, която би се появила отъ нестабилността на националната ни монета. Не може да се намѣри чуждъ заемъ, сключенъ въ националната ни монета. А какво би било положението, ако допустнемъ, че единъ заемъ, сключенъ въ английски лири, следва да се плаща следъ десетъ години, когато покупателната стойностъ на българския левъ би падналъ, на примѣръ, десетъ пѣти? Какви колосални срѣдства би трѣбвало да се търсятъ, за да може да се амортизира тоя заемъ.

Безспорно е, че очитѣ ни трѣбва да бждатъ насочени къмъ развиване на възможноститѣ за създаване на националенъ кредитъ изключително вжтре у насъ

Какъ може да стане това?

Чрезъ застрахователната индустрия въ нейната цѣлостъ и българската спестовностъ. Застрахователното дѣло покрай непосредствената закрила, която оказва на своитѣ членове при най-разнообразни случаи, е едновременно и създаване на оная скрита сила, чрезъ която най-добре може да се развие националниятъ ни кредитъ. Разковничето, следователно, на националния ни кредитъ, трѣбва да търсимъ предимно въ застрахователната спестовностъ; обществени осигуровки, пенсионни фондове и всички други възможни застраховки, при едно по-интензивно развитие, ще ни дадатъ да намѣримъ желанитѣ възможности за стопански разрастъ вжтре въ страната.

Но, за да стане това, наложително е промѣняне отношението на ръководнитѣ фактори къмъ тая тѣй ценна стопанска дейностъ.

При едно покритие на германската марка по-малко отъ 1¹/₂⁰/₁₀₀, Германия можа безъ всѣкакви външни срѣдства да си създаде интензивенъ стопански животъ, именно по този начинъ.

Искаме ли да последваме тоя примѣръ, ще трѣбва преди всичко да отстранимъ всички злокачествени влияния отъ субективенъ и обективенъ характеръ.

Да създадемъ вѣра въ българското гражданство, че здравиятъ ни стопански животъ се корени въ добрия, вътрешенъ и правилно използванъ кредитъ.

Друго, което би трѣбвало да бѣде подчертано, то е, че кредитътъ трѣбва да бѣде упражняванъ не само спрямо стопански единици, които иматъ достатѣчна материална гаранция, но и съ огледъ на другитѣ качества на сѣщитѣ.

Правиленъ и желанъ пѣтъ за упражняване на кредита трѣбва да бѣде отбелязанъ чрезъ колективно практикуване. Не ще съмнение, по тоя начинъ ще се получатъ много по-добри резултати отколкото при раздробенъ, индивидуално практикуванъ кредитъ. То се знае, че тукъ пѣкъ ще играятъ роля популярнитѣ банки и райфайзеновитѣ каси.

Тия кратки сведения могатъ да послужатъ на нашитѣ ръководни и отговорни фактори като добъръ примѣръ.

З а к л ю ч е н и е.

Бихме ли искали да развиемъ стопанския животъ на нашата страна, безъ да търсимъ чужда помощъ, което значи и зависимостъ, ще трѣбва да подиримъ и възможности; преди всичко въ развоѣ на застрахователното дѣло въ страната ни.

И действително, ако нашето застраховане би било развито съразмѣрно на американското, какво би било финансовото положение на страната ни? Да приемемъ за моментъ, че всѣки български гражданинъ би се осигурилъ за капиталъ отъ 76.000 лева каквато е срѣдната застраховка на лице въ Съединенитѣ Щати. Тогава застрахователнитѣ предприятия биха имали единъ застрахованъ капиталъ отъ 465,000,000,000 лева. При срѣдна премия 50‰, годишно биха се събрали премии 2,800,000,000 лв. Ако тѣ биха били на лице, застрахователното дѣло би оказвало на националното ни стопанство една колосална помощъ, съ мощнитѣ струи, изхождащи отъ неговитѣ фондове.

Въ застрахователната ни спестовностъ се крие днесъ за днесъ за родината на кредита, който е необходимъ за всѣка страна. Тя, която е твърде различна отъ другитѣ видове спестовностъ, крие най-добри възможности за импулсиране на стопанския животъ на една страна. За това именно, следъ като бѣде оценена добре нейната роля, ще следва да се създадатъ и условия за нейното насърчение. Ще дойде день, когато това съзнание ще бѣде на лице и веднѣжъ за винаги българската общественостъ ще се отърси отъ напластенитѣ съ време предрасѣдѣци по отношение на нея.

ТРУДЪ, ПРИЛОЖЕНИЕ НА ТРУДА

отъ

М. ЦОНЕВЪ

Въ стопански смисълъ на думата подъ понятието трудъ или приложение на труда ще разбираме извършени човѣшки действия, стопански цели. Наредъ съ приложението на човѣшкия физически и интелек-

туален труд, има още и редица други фактори, които като притежават енергия, често замѣстват прѣкото приложение на човѣшкия труд. Тази нечовѣшка енергия сама по себе си не може да довършва трудовия процесъ и затова винаги се нуждае отъ комбинация съ човѣшкия труд. Тия срѣдства за измѣстването на частъ отъ човѣшкия трудъ при осъществяването на дадена задача се наричатъ помощни срѣдства на трудовия процесъ.

Понятията задача и трудъ често се преплитатъ. Тѣ сж свързани едно съ друго дотолкова, доколкото трудътъ е резултатъ отъ изпълнението на дадена задача. Тѣй като при изпълнението на дадени задачи взематъ участие различни фактори, обладаващи способностъ и енергия за изпълнението на задачата, то ние за въ бъдаще ще приемемъ да дефинираме трудътъ като функция при изпълнението на задачите. Ако приемемъ трудътъ само като отдѣлна функция и признаемъ, че при изпълнението на дадена задача взематъ участие и други фактори, имащи свои отдѣлни отъ труда функции, то се явява ново понятие при изпълнението на задачата, именно, носителъ на функциитѣ или функционеръ. Това ново понятие има не само теоретическо, но и чисто практическо значение. При осъществяването на дадена задача, освенъ функцията трудъ имаме и функциитѣ ръководство, контрола и пр., чийто функционери иматъ важно значение за динамиката на дадена организация.

Ръководната функция свързва и направлява осмислено и планоно трудовитѣ степени въ направляванъ цикълъ на труда по посока за осъществяването оная частъ отъ дадената задача, която спада къмъ функциитѣ на труда. По сѣщия начинъ, ръководната функция направлява всички други функции, засягащи прѣко или косвено достигането на преследваната цель.

Контролната функция има съвсемъ други задачи. Тя наблюдава и проучва всички ония степени и цикли на трудовата и др. функции, констатира доколко тѣзи функции правилно сж изпълнили и изпълняватъ своитѣ задачи и доколко тѣ се движатъ по основната линия къмъ достигането на желаната цель, дадена отъ ръководната функция. Отношението на ръководната и контролната функции е следното. Контролната функция подпомага ръководната. Тя посочва въ кои пунктове и кога приложението на труда се е отклонило отъ дадената цель и какви грѣшки сж направени. Въз основа на тия наблюдения и заключения на контролната функция, управителната взема мѣрки за изправлението на констатиранитѣ грѣшки. Ръководната и контролната функции изпълняватъ своитѣ задачи чрезъ свои поддѣления и представители. Така напримѣръ, ръководната функция се разчленява на представителствена, отговорна, инициативна, окончателно решающа и др. функции.

Контролната се разчленява на наблюдателна, ревизионна, изпълнителна, инспекционна и др. Особено значение иматъ тия функции въ приложението на труда при разпредѣлението на задачите между отдѣлнитѣ главни и второстепенни функции и сигурността за тѣхното изпълнение.

Както видѣхме досега, има разлика между задача и функция. Твърде комплицирано и мжчно е обаче различаването на ръководнитѣ задачи отъ другитѣ функции на даденото предприятие. Тѣзи задачи служатъ както всички други функции за достигането на една и сѣща цель,

само че не непосредствено, а посредствено. Тѣ обхващатъ цѣлата ин-ституция на предприятието и свързватъ всички други функции въ едно хармонично устройство. Комбиниратъ всички сили и възможности въ такъв порядъкъ, щото при даденъ минимумъ сили и възможности да се получи максималенъ резултатъ.

Субекти на труда.

Субекти на труда сж всички сили, които и доколкото могатъ да служатъ като източници на трудъ. Ние различаваме:

1. Източникъ или субектъ на труда.
2. Група отъ субекти, които изпълняватъ трудови функции.
3. Група отъ субекти, които изпълняватъ чрезъ известенъ цикълъ частъ отъ дадената задача, наречени отдѣления.
4. Цѣлостно движение, дейность на трудово-организирана уредба за изпълнение на дадена задача.

Субекти на труда или функционери.

Субектъ или носителъ на труда можемъ да наречемъ ония естествени източници, които сж релативно самостоятелни волево да употребяватъ, приложатъ своята собствена енергия за изпълнение на известна трудова степенъ. Функционеръ или носителъ на разумно и рационално приложение на труда е човѣкътъ, който въ упражняването му на тая функция ние наричаме работникъ. Той въ своето приложение на труда е подпомаганъ и допълванъ отъ помощнитѣ сръдства. Фактически днесъ е немислимо работникътъ самъ да се справи съ трудовитѣ задачи безъ помощни сръдства, както е и немислимо помощнитѣ сръдства да довършватъ трудовиятъ процесъ безъ труда на работника. Той може да служи най-малко като регулаторъ на действията при помощнитѣ сръдства въ трудовия процесъ. Представена ситуацията отъ момента, въ който самъ работникътъ се справя съ трудовия процесъ, до момента на ролята му като регулаторъ на действията при помощнитѣ сръдства, можемъ да забележимъ цѣла редица отъ преходни степени. Въ това отношение бихме могли да разграничимъ положението на работника по отношение на трудовия процесъ въ следнитѣ три групи:

1. Работникътъ е изключително зависимъ отъ известни общи условия (работно помѣщение, облѣкло, освѣтление, отопление и др.). Тѣзи условия сж много важни и трѣбва да бждатъ съблюдавани и своевременно набавяни.

2. Работникътъ е подпомогнатъ отъ известни помощни сръдства въ неговия трудъ (мобилировка, телефонъ, часовникъ, пишуца машина, формуляри, книги и др.), така щото съ минимумъ усилия да се получи възможно максимумъ резултатъ.

3. Работникътъ е релативно свободенъ отъ трудовия процесъ и само обслужба работата на машинитѣ. Понятието машина е название на източникъ на енергия, която изпълнява само механически известна трудова степенъ. Има и други източници на трудъ, които не сж нито работници, нито машини (животни).

Помощнитѣ сръдства въ трудовия процесъ при изпълнението на дадена задача бихме могли да разграничимъ на пособия и инструменти, машини и постройкы. Като помощни сръдства бихме могли

да признаемъ тия, които, подпомагайки трудовиятъ процесъ, оставатъ винаги като релативно трайни помощни сръдства при повторението на трудовия процесъ. Трайността на тия сръдства е съвсемъ различна. Точно тоя фактъ организационно е много важенъ. Организаторътъ трѣбва добре да познава и съобразява различната трайностъ и годностъ за употребление на всички трудови помощни сръдства, които играятъ голѣма роля въ интензивността на трудовия процесъ. Докато работниците въ трудовия процесъ сж повече функционери, помощнитѣ сръдства сж социаленъ продуктъ, който употребенъ въ трудовия процесъ получава функционаленъ обликъ.

Трудови и функционални групи.

Като понататъшенъ субектъ на труда могатъ да се причислятъ дадени групи. Тогава, когато сборъ отъ работници изпълняватъ като функционери една и съща функция и сж свързани така, щото да имъ липсва свободната воля за самостоятелно приложение на тѣхния трудъ, имаме като субектъ на труда не отдѣленъ работникъ, а отдѣлна група. Тѣхното приложение на трудъ е така свързано, щото действието на отдѣлния членъ, безъ действието на другитѣ членове отъ дадена група, не може да има никакво значение като самостоятеленъ ефектъ. Разглеждайки трудовитѣ групи, ние можемъ да направимъ разлика между трудова група и функционална група.

Трудова група работи въ естествено техническа зависимостъ отъ своитѣ членове, дотолкова доколкото всички членове едновременно работятъ върху единъ и същи трудовъ обектъ. Като типиченъ примѣръ на такива групи могатъ да се взематъ транспортнитѣ групи, вдигане на тяжести, теглене, ковачество (когато единъ държи, а другъ удря), контролни групи и др. Участието на отдѣлнитѣ членове отъ групата може да бжде еднакво, но същевременно може да бжде и диференцирано. Въ тоя случай може да се говори за количествено или качествено приложение на труда. Тогава, когато имаме свързана дейностъ на нѣколко машини, обслужвани отъ повече работници, имаме сжщо трудова група.

При по-внимателно наблюдение на трудовия процесъ и трудовитѣ групи, ние се натъкваме на особенъ видъ групи, които трудово не сж свързани, обаче изпълнявайки частъ отъ дадена функция, се числятъ къмъ групата изпълнители на тая функция. Тия групи се наричатъ функционални. Разбира се, къмъ такива групи не може да се причислятъ конференцинтѣ, събранията и др., а по-скоро като примѣръ бихме могли да вземемъ групитѣ при транспорта съ желѣзница, параходъ и др., които често наблюдаваме като преходна форма къмъ предприятие. Общата функция на функционалната група може да бжде изпълнителна, ръководна или контролна, или нѣкоя полуфункция на тия групи. Като типични функционално свързани изпълнителни групи могатъ да се взематъ пакъ транспортнитѣ, полицията, парламентътъ, отдѣлнитѣ служби, натоварени съ изработването напр. на стопански планъ и др. Като такива могатъ да се взематъ ръководната, представителната, инициативната, наблюдателната, инспекционната и др. групи при голѣмитѣ предприятия. При обсъждане образуването на отдѣлни функционални групи, трѣбва винаги да се съобразяваме щото дадена функция да се изпълнява изцѣло

отъ образуваната функционална група, която ще се насочва къмъ тая функция, която най-добре би могла да изпълнява.

Броятъ на членоветъ при функционалната група е най-различенъ.

Въ зависимостъ отъ сжщността на функцията, която дадена група изпълнява, тѣ могатъ понѣкога да достигатъ до хиляди и милиони (генерални събрания, изборни апарати и др.). Образуването на такива групи за насъ е отъ интересъ дотолкова, доколкото тѣ изпълняватъ общо своята функция въ социалообективираната мотивировка продължително и като необходимостъ.

Досега изброенитѣ форми на субекти на труда: работници, трудови групи и функционални групи сж свързани едни други въ трудовия процесъ. Тѣ представляватъ известно единство свързано естествено или технически. Естествената връзка се обуславя отъ невъзможността на отдѣлния трудовъ субектъ да се справи съ трудовия процесъ, когато е голѣмъ, комплициранъ и не по силитѣ му. Техническата връзка се обуславя отъ необходимостта за сжщевременното и зависимо употребление на едни и сжщи машини, които лежатъ въ основата на трудовия процесъ.

Видове трудъ въ предприятието. Въ общия говоръ сж възприети понятията за два вида трудъ: умственъ и физически. Има уговорки отъ нѣкои автори отъ политическата икономия, споредъ които умственъ трудъ имаме тогава, когато умствената работа преобладава предъ физическата. Когато физическата работа преобладава, тогава имаме физически трудъ. Въ практиката се прави едно разграничение между физически и умствени работници. Всички работници въ работилницата се таксуватъ като физически, а всички работящи въ канцеларията се таксуватъ като умствени работници или чиновници. Едно такова дѣление, споредъ насъ, едва ли би могло да се възприеме безрезервно, защото не може да се базира на нѣщо опредѣлено отъ гледище на приложението на труда въ предприятието. Ако вземемъ за примѣръ единъ чиновникъ, който въ канцеларията цѣль день регистрира операционни бележки, при него взема почти еднакво участие както умътъ, така и физиката. Ако сжщиятъ чиновникъ го сравнимъ съ единъ работникъ въ фабриката, който въ работилницата е представенъ предъ единъ казанъ, за да наблюдава развиващитѣ се химически процеси и отъ време на време завъртва ключа за да изпусне излишнитѣ газове, или да промѣни съдържанието на автоматически пълнеция се казанъ, въ тоя случай кой отъ двамата е физически и кой умственъ работникъ? Практиката възприема регистратора като чиновникъ или умственъ работникъ, а наблюдателя като работникъ или физически работникъ. Фактически е ясно, че регистраторътъ употребя въ вѣмного по-голѣмъ размѣръ физически трудъ, отколкото работникътъ.

Има още много примѣри, които могатъ да ни посочатъ, че теоретически не може да се постави разлика между физически и умствени работници въ предприятието. Ние по-скоро бихме могли да различаваме ръководителски и изпълнителенъ трудъ. Споредъ това раздѣление, всички работящи въ предприятието, които иматъ ръководни функции, могатъ да се причислятъ къмъ категорията на ръководителския трудъ. Нѣма значение дали ръководителятъ взема или не прѣко участие физически въ дейността на предприятието. Всички работящи, които сж само из-

пълнители на нареждания, лишени отъ всѣкакви ръководни функции, спадатъ къмъ категорията на изпълнителния трудъ. Изпълнителниятъ трудъ въ повечето случаи се осъществява чрезъ физическата дейность и затова въ практиката е получилъ названието си физически трудъ. Въ действителность физическиятъ трудъ винаги е технически изпълнителъ, но никога не е лишенъ отъ разумъ. Има споръ дали рационализацията на производствения процесъ е допустимо да се проведе до оная точка, въ която работникътъ чрезъ строгото му предписани действия да се обърне въ човѣкъ-роботъ, изпълнител на действия, лишени отъ всѣкаква свобода и разумъ. При Фордовата движуща се лента има вѣроятность да се дойде до това положение. При нея работникътъ изпълнява дадени движения механически. Той нѣма време много да мисли. Ако се забави, лентата ще отминѣ, а до него следва другъ работникъ, който сжщо трѣбва да даде своя трудъ. Противникътъ на тоя начинъ на работа въ предприятията се противопоставятъ, като изхождатъ отъ убеждението, че човѣкъ е разумно същество, което се отличава по това си качество отъ животнитѣ. Ако ние го поставяме въ предприятието да извършва трудови действия, безъ да му даваме свобода на разсуждение, тогава ние го приближаваме до положението на животнo. Още единъ доводъ е, че тоя начинъ на работа затѣпява работника и се отразява зле върху работническото съсловие. Доколко тия твърдения сж прави, нѣма установена констатация и едва ли има предприятие, което при своето организиране да е взело актъ отъ тѣхъ. Винаги работницитѣ сж били технически изпълнители, за които не се държи смѣтка дали трѣбва да разсуждаватъ когато работятъ или не.

Приложение и свързване на труда

Приложението на труда е изискване на техническия разумъ. Той повишава всѣки моментъ разнообразието на възможноститѣ за приложението на човѣшкия трудъ въ най-разнообразни случаи. Стопанството и стопанскитѣ предприятия безъ приложението на трудъ сж немислими. Разумната градация при приложението на труда е различна за различнитѣ случаи. Докато въ малкитѣ предприятия приложението на труда е така слабо диференцирано, щото организаторътъ употребява често по-голяма частъ отъ своето време въ трудъ, който би следвало да се изпълнява отъ работницитѣ, въ голѣмитѣ и строго диференциално организирани предприятия организаторътъ се ограничава да изпълнява само ръководна роля при провеждането на организационния процесъ презъ време на дейността на предприятието. Наредъ съ провеждането на строгото диференциране на труда, голѣмитѣ предприятия съ своя рационалистически стремежъ достигатъ до тамъ, че действията на отдѣлния работникъ се автоматизирватъ въ изпълнението на откъслечни трудови степени, лишени отъ необходимостта за прилагане самостоятелность и дори разумъ отъ работника. Организаторътъ има за плавна задача да осмисли тия откъслечни трудове степени, да ги свърже така, щото отъ дадена верига трудови степени да се получи трудовъ цикълъ. Понататъкъ тия отдѣлни части сж съединени да довършатъ цѣлитъ процесъ на преработка, а съ това напълното рационално разрешение на даденитѣ главни задачи. Това раздѣление на трудовитѣ степени изисква и разпредѣлението функциитѣ на ръководството, за да може да се про-

веде пълното ръководство на тия многобройни трудови степени и на цялото устройство на предприятието. Раздълбението на ръководните функции се проявява въ хоризонтално и вертикално отношение. Ръководството и разпредблението на даденитб нареждания трбба да бжде единно, бързо и съ необходимъ авторитетъ провеждано. Безъ дисциплина е немислимо пълното и навременно разрешаване на дадената задача. Работящитб въ предприятието трбба да бждатъ организирани въ опредблена форма, отговаряща на структурната характерностъ на производствения процесъ и неговитб раздблители степени така, щото ясно и опредблено всбки да знае своята задача, задблжения отговорности и личенъ контактъ въ рамкитб на създадената ръководно йерархия.

Сздаването на много излишни инстанции усложнява организацията и намалява оптимума на крайнитб резултати. Напротивъ, възможното съкратяване на инстанцитб намалява писменната работа и ограничава бюрократизма, като дава възможностъ за по-ефикасна контрола и единство. Особено отъ голбма важностъ за голбмитб предприятия е сполучливото нареждане състава на ръководния персоналъ. Производствениятъ процесъ е раздбленъ на етапи или специалности. За всбка специалностъ има отговоренъ ръководителъ, който дава своето компетентно мнение по въпроситб, засягащи неговата специалностъ. Ръководниятб персоналъ е обединителното звено между отдблнитб трудови степени.

Презъ времето на така нареченото индустриализиране, свързането на труда не е било въ тая форма, въ която го намираме днесъ. Тогава сж били събирани голбми количества работници за обща работа въ работилницата и въ бюрата, свързани единъ съ другъ по така наречената отъ Тайлоръ линейната система. Тая система се характеризира съ строгата си децентрализация. Главниятб майсторъ прехвърля своята физическа дейностъ върху своитб помощници — майстори. Той извършва само надзирателни функции и има решающа дума при повдигането на всички съществени въпроси. Точно това му положение предполага, че главниятб майсторъ трбба да бжде компетентенъ по всички линии. Тая универсалностъ често поставя въ деликатно положение главния майсторъ да се произнеса върху разрешаването на въпроси, които съвсемъ не сж отъ негова компетенция. Констатирайки недостатъцитб на тая система, Тайлоръ противопоставя нова, близка до военната организация, наречена функционална. При нея подчинението се движи по посока на специалността на съответния ръководителъ. Отдблнитб специалистъ се занимава само съ въпроси, които се отнасятъ до неговата специалностъ и компетенция. Тукъ обаче единността въ действията е разхлабена. Ето защо, за възстановяването на тая единностъ, ръководителитб сж свиквани често на общи конференции. Това неудобство на разединеностъ понататкъ е направено опити да се премахне, чрезъ комбинирана организация отъ линейната и функционалната системи. При тая комбинация по подобие на политическитб организации централизацията е запазена. Ръководството се извършва отъ главния майсторъ, но къмъ него сж прибавени и специалисти като съветници. Отъ тия специалисти всбкой си има свое отдбление, въ кръга на което се простиратъ и неговитб отговорности, обаче, сж винаги въ услуга на главния майсторъ по повдигнатитб въпроси отъ други отдбления, отнасящи се до тбхната специалностъ. Тукъ се свързватъ познанията и въз-

можноститѣ за осъществяването на дадена задача въ единъ производственъ процесъ. Въ стопанството имаме най-разнообразни организации и предприятия съ най-разнообразни задачи и устройства, които далечъ не биха могли да се засегнатъ въ една статия. Нашата задача не е да дадемъ готови организационни системи, годни веднага да бждатъ приложени въ практическия животъ, а по скоро да създадемъ въ читателя чувството на усетъ къмъ създаването на най-подходящитѣ за изпълнението на съответна задача организации. За създаването или реорганизирането на известно предприятие е необходимо първо, щото организаторътъ да познава основно своята задача и второ, да има създадено чувство на усетъ къмъ организацията, т. е. организационенъ духъ. Да може щото още при получаването на дадена задача да ѝ състави първо плана на изпълнение и тогава да пристъпи къмъ същността на организирането.

Положение на работника въ трудовия процесъ

Досега, разглеждайки трудътъ въ предприятието, ние засегнахме положението на работника дотолкова, доколкото той изпълнява известна трудова степенъ, частъ отъ дадена функция, която се нуждаеше отъ свързаностъ и ръководство за осъществяването на главната задача въ предприятието. За насъ е важно, задълбочавайки се въ изучаването организацията на трудовия процесъ, да изследваме конкретната постановка съ възможнитѣ ѝ особености, съ които отдѣлнитѣ работникъ е свързанъ като индивидуалистъ и като изпълнител на дадена трудова степенъ отъ общия трудовъ процесъ. Както споменахме и по горе, за организатора е важно да познава особеноститѣ на службитѣ и на отдѣлнитѣ участници въ предприятието, за да се избѣгватъ възможнитѣ смущения и търкания въ тѣхнитѣ взаимоотношения едни къмъ други.

За да не се създадатъ фронтове между работниците, между работници и ръководители и пр., съ закона за националния трудъ отъ 20 януарий 1934 година въ Германия се създава довѣренъ съветъ при предприятията, броящи повече отъ 20 работници. Тоя съветъ се избира чрезъ тайно гласоподаване изъ срѣдата на работниците по одобрена отъ ръководителя на предприятието листа. Когато предприятието има много работници, отъ всѣка работилница се избира по единъ съветникъ. Главната задача на тоя съветъ е да подпомагатъ строгото изпълнение на писмено и даденитѣ наредби отъ ръководителя. Въ съдържанието на тия нареждания трѣбва задължително да фигурира времето на започването и прекъсването на работата, начина на заплащането на труда, случаитѣ, при които се налагатъ глоби и до какви размѣри, срокътъ за предупреждаване въ случай на уволнение или доброволно напускане на работата и др. индивидуални за предприятието наредби. За да може работничеството самоволно да цени и уважава даденитѣ уредби и взаимоотношения, въ предприятията се създава едно социално ориентирано законно опредѣлено работническо право, при създаването на което взематъ участие главно представители на работническото съсловие, въ което се застъпватъ по възможностъ и изчерпателно настоянитѣ искания и интереси на труящитѣ се. Неизпълнението на така узаконенитѣ наредби се наказва съ отнемане правото на участие въ работническия съветъ, отнемане способността на квалифициранъ работникъ, уволнение отъ работа и пр.

Предприетието, съобразявайки се съ съществуващите мѣстни условия, закони, традиции и др., трѣбва да опознае особеностите на всѣки работникъ и да нагоди техническата организация къмъ тяхъ. Въ това отношение главната заслуга има първиятъ изследователъ на основното раздѣление и рационализиране на трудътъ — американскиятъ инженеръ Фредерикъ Винславъ Тайлоръ 1856—1916 год. Неговиятъ опитъ да разреши задачата за социалното устройство на трудовия процесъ въ отдѣлното предприятие чрезъ максимално рационално раздѣление на труда и чрезъ политиката на възнаграждение, поради това, че той като инженеръ е поставилъ своята задача доста едностранчиво, не се увѣнча съ пълненъ успѣхъ. Нему дължи, обаче, задълбочаването си науката за организацията на предприятията въ изследване организационното влияние на връзката между помощните сръдства въ трудовия процесъ и особеностите на отдѣлния работникъ, къмъ общия резултатъ отъ дейността на предприятията. Изводитѣ, които той даде по отношение влиянието на техниката и психиката на отдѣлния работникъ, както и на работническата заплата върху получаването оптималния резултатъ на труда, сж главно негови заслуги. Тайлоръ застъпваше гледището, щото определянето на работническата заплата да става чрезъ строгото измѣрване продуктивността на труда съ така наречения Стопуръ (часовникъ, съ помощта на който се определя каква работа е извършилъ работникътъ въ дадена частъ отъ време). Чрезъ математическо изчисление на направените движения въ дадено време, се идва до извода за определянето на дневната или месечна заплата. Днесъ за подобни наблюдения на работници се употребяватъ повече фотографията и филмирането, които повече служатъ не за определяне надниците на работниците, а за изследване на даденъ технически процесъ при опитите за доусъвършенстването на помощните сръдства на трудътъ. Не единъ път, както отъ Тайлоръ, така и отъ други изследователи на трудовия процесъ, е подлагано на подробенъ анализъ влиянието на движенията на работника и резултата отъ тия движения. Тайлоръ повече наблюдава мускулните движения и възможностите чрезъ тяхното автоматизиране и ускоряване да се получи максималенъ резултатъ. Поставяйки на тая база задачата за изследване оптималния резултатъ на труда и разглеждайки организационната структурна сжщностъ на трудовия процесъ при различните предприятия, той е различенъ. По-скоро бихме могли да констатираме, че при днешното развитие на техниката, ролята на мускулните движения отстъпва своето мѣсто на помощните сръдства на труда, които въ нѣкой случаи изпълняватъ функцията на труда на работника и му оставятъ само ролята на наблюдателъ и регулаторъ на трудовия процесъ.

Тѣлесна сила и годностъ на работящия. Ако днесъ пожелаемъ да построимъ една египетска пирамида по старите египетски методи, сигурно бихме се увѣрили, че това е невъзможно. Организирането, на труда трѣбва да се извършва съобразно съ характера на дейността, за която отговарятъ силите и способността на мъжа, жената, младите работници и др. За да може да се използва пълниятъ капацитетъ на труда, трѣбва да се изследва индивидуално всѣки работникъ и да му се даде работа, която физически и душевно му допада. За промишлени предприятия, въ които ржчния трудъ играе важна роля, е отъ значение да се съпоставятъ и координиратъ функциите на времетраенето, умо-

рата, ритъма, монотонията и нуждата от особено внимание на работещия. Въпроса за умората на работниците още не е получил своето окончателно разрешение в лабораториите за изследването на оптимума на труда. Във тази насока се е дошло само до заключението, щото в трудовите процеси, които изискват повече физически сили, за да се получи максимален резултат, необходимо е да се правят почести и продължителни почивки през работното време. Чрез тази система е отдавна доказано, че съвременното прекъсване продължителността на трудовия процес, силите се възобновяват и се получава съвсем малка умора по добър резултат. Добре би било, ако се съблюдава продуктивността на труда, при повишението на който пропорционално да се намалява работното време. За опресняването на силите и духа са необходими също и по-продължителни паузи във форма на отпуски. Въпроса за отпуските интересува не само организатора и работниците, но и цялото общество от чисто културни, социалнополитически и др. интереси, които свързват отделните членове на дадено общество.

Във големото предприятие трябва да има специални начини за изследване психологически и телесно на всеки работник, за да може всеки да бъде поставен на своето място. Във всички самият процес на дейност е раздвоен на отделни части, които от своя страна се подразделят така, щото от всички тези отделни движения да се получи във форма на верига цялата трудова дейност. По този начин всеки се специализира във изпълнението на дадени движения. Тези движения във индустриалния процес се свеждат до обслужването или свързването на дейността на веригата от машини, които изпълняват главната и тежка част от дейността, а човешкият труд служи както казахме като ръководен и свързващ елемент.

Когато човек обслужва една машина и повтаря едни и същи движения, той се механизирва. Работата му става монотонна и във много случаи отекчителна. Това монотоние не един път е бивало подлагано на изследвания, обаче не се е дошло до едно окончателно установено мнение. Неговата важност зависи от техническото устройство на дадено предприятие и личните качества, особено сантименталността на работещия. Ако на работника са повърнени няколко машини и по-голямо пространство за движение, или получава последователно различни обекти за преработка, въпросът за монотонията не е толкова належащ, отколкото за случаи, при които работникът има максимум съкратени и еднообразни действия. Такова автоматизиране е цяла тирания за работника. То се премахва отчасти чрез въвеждането на машините—автомати, при които се възвръща индивидуалността на работника, като наблюдател и регулатор.

Проблемът за вниманието на работника е свързан със същността на работата, която изпълнява и организацията при която работи. За организатора е важно така да устрои дадена апаратура, щото тя да бъде безопасна за здравето и живота на работника. Във това отношение контролата се извършва не само от организатора, но и от работническия съюз, държавният надзор чрез дирекцията на труда и др.

Проблемът за приложението на работниците често зависи от наклонността им към работа изобщо или към специалността, с която те участвуват във трудовия процес. Има работници, които изобщо не-

навиждат своята професия и не се интересуват от резултата на своя труд, докато има такива, които специализирвайки се в даден отдели на трудовия процес с любов и прилежание работят. Такива работници, наблюдавайки отблизо трудовия процес и посочвайки неговите недостатъци, често служат като добри помощници на организатора за доусвършенствването на инсталациите.

Работниците не могат да се вземат и третират като номинални естествени източници на енергия. В своето социално обществено положение, те са жива част от даден народ, свързани с неговите народополитически цели и интереси. Работникът не бива да се чувства като роб на труда или като класово неоправдана група от общото цяло. Той трябва да получи такива условия за труд и съществуване, които отговарят на неговите нужди като човек и му доставят радост и задоволство в работилницата и вън от нея.

В днешното стопанство трудът е фактор в костумите разходи наред с всички други фактори, които вземат участие като консуматори на средства в дейността на предприятието. Безспорно, има съществена разлика между труда и всички други фактори в костумите разходи. Дейността на една машина или на които и да са помощни средства се измерва с разходите, които те причиняват за тяхната покупка, плюс разходите за тяхната дейност, обслужване и консумация на материали в време на движение. Тия разходи се съпоставят с ефекта, който се получава от даденото помагало, сравнен с ефекта, който би се получил, ако същата дейност се изпълнява от човешки труд. Ако приемем, че в всички етапи на производството е приложима машинна дейност, то можем направо да сравняваме изразходването на разходите при машинното и ръчно производство. Процесите в дейността на предприятието, обаче не се извършват почти никога съвършено технизирани. Технизирването се прилага дотам, докато е по-евтино от човешкия труд. Машините не винаги дават най-евтина услуга. Тяхното приложение зависи от величината на костумите разходи за извършването на определена работа.

Номиналната машинна дейност се разделя на две части:

1. Продуктивна или главна дейност, при която машината е в процес на работа.

2. Непроductивна или допълнителна дейност, когато машината се върти напразно. Непроductивната дейност на машината е в зависимост от времетраенето и поставянето ѝ в движение, до достигането на пункта на продуктивната дейност, заедно с времетраенето при поставянето на обекта за преработка и времетраенето между отстраняването на един обект и поставянето на друг за преработка.

Тая непродуктивна дейност трябва да бъде определена, още при производството на самата машина в специално написана таблица, за да се има предвид при калкулацията на реалната продуктивност.

Определянето величината на продуктивността при човешкия труд е по-трудно. За него трябва чрез продължителни наблюдения да се определят средният продуктивитет, който да се изисква от всеки работник, или да се определят минималният продуктивитет. Съотношението между средния и минималния продуктивитет посочва колебанието, в рамките на което трябва всеки работник да бъде включен.

Това определение обаче е субективно и може да бъде различно. Често несправедливото определение и изискване минималния сръден продуктивитет на работника, може да бъде причина за недоволства и стачки от страна на работниците. То е свързано с характера на трудовите действия, организацията на производствения процес и възнаграждението на работниците. Ако величината на определения минимум продуктивност се увеличава и заедно с това изисква по-големи напрежения, без да има повишение на възнаграждението, вероятно е щото да се появи недоволство от страна на работниците. Ако обаче минимумът продуктивност се увеличи чрез рационалното организиране на трудовите действия така, щото напрежение да се получава по-голям резултат, работящите не биха имали основания за недоволства. Продуктивитетът се изследва по отношение на ефекта, който може да се получи от труда на един работник за определено времетраене и ефекта, който може да се получава от определени движения на работящия. Основно трябва да се проучи всяко движение на работящия, да се нагодят всички инструменти, машини, пособия, както и всички други трудови условия съобразно с особеностите на работата и на работящия, както в работилницата, така и в канцеларията. Една маса за изплащане на надници и една маса за кореспонденция трябва да имат различна форма. Положението, в което се намира един работящ, е от голямо значение за умората. Способността на работящия да извършва своите функции не е безгранична, нито има стриктно определена граница при уморяването. Има известна зона на уморяемост, в която колкото повече работящия се уморява, толкова неговата производителност се намалява. Тая зона на уморяемост определя поне относително взето оптималната трудова мощност на работящия. Мощността има връзка с физическата сила и техническия похват на работящия, но няма нищо общо с количеството на производствения ефект. Тя зависи от организацията на производствения процес заедно с помощните средства и пособия. Производственият процес е верига от отделно свързани движения на човешки труд и машини, обслужвани от разни подходящи за целта пособия и инструменти. Тая верига комбинира движенията по известна установена от предприемача система, която обхваща обекта от първоначалното му състояние, преминава го през всички етапи на преработка или обработка и го довършва най-после като готов продукт за пазара. Така завършен продуктът бива подложен на втори етап от въздействия, целящи осъществяването на желаната размна.

Когато предприятието е в малък размер, както казахме и по-рано, тогава задачата за приложението на труда остава по-лесна. Предприемачът се явява като главен организатор на труда по всички линии. Той взема първо участие и често сам извършва физическият и умствен труд. За тия предприятия, когато предприемачът е едновременно и собственик, както и с занаятчийство, проблемата за труда добива повече професионален характер, т. е. към квалифицирано усъвършенстване.

Свършено друг е характерът на проблемата за труда в големите предприятия, където се кръстосват интересите на собствениците, на трудящите се и на държавата.

Интересът на собствениците въ предприятието е да се получи максималният ефект на трудът срещу заплащането на минимални сръдства. От тукъ изникватъ редицата задачи за организацията на трудът по начинъ, който да даде максималниятъ резултатъ за минимални сръдства. Нѣма стопанство, нито предприятие, въ което да сж дадени строго опредѣлени норми, въ рамките на които трудътъ да дава най-голъмъ ефектъ, за най-малко сръдства. Точно въ тая неустановеностъ се крие разковничето на напредъка. Колкото по-рационално е организиранъ трудовиятъ процесъ, толкова по-голъмъ ще бжде ефектътъ отъ дадени действия на трудътъ. Колкото по-добри условия има създадени за работниците, толкова по-голъмъ ще бжде ефектътъ отъ количеството и качеството на трудътъ. Интересътъ на собственика, както казахме и по-рано, изисква максималенъ резултатъ за минимални сръдства. Тамъ кждето се прсича кривата на вложенитъ сръдства за дадено производство съ постигнатия максималенъ резултатъ отъ трудовитъ действия, е оптималниятъ пунктъ на ефекта на труда въ производството.

Да приемемъ, че се касае до изработката на една маса въ голѣмо предприятие, което има за задача да създаде масово производство. Масата е предметъ на занаятчийски трудъ, въ който може да се придаде индивидуалностъ. Но тя може да бжде и предметъ на фабрично производство. Приемаме, че материалътъ остава единъ и сжщъ, ако масата бжде изработена собственоръчно и машинно. За даденъ типъ маса, отъ направения опитъ се установява, че се изисква трудътъ на единъ квалифициранъ работникъ за 8 часа. Ако тя бжде направена съ помощта на машини за рѣзане и рендосване, може да стане за половинъ часъ работа на машина и два часа работа на ръка. Въ тоя случай ще имаме плащане за работа на работника, ако се изработва на ръка, 100 лева. Ако се изработва съ помощта на машина за рѣзане и рендосване, ще струва половинъ часъ работа на машина 30 лева и надница за работника два часа ръчно и половинъ часъ на машинитъ, всичко 25 часа отъ надница 100 лева, общо за работа 31.25 лева или общо 61.25 лева. Ако пазарътъ позволява за голѣмъ пласментъ маси, за да може да се използва капацитета на инвестиците на машини за рендосване и рѣзане, много по-изгодно се явява употребата на машинитъ за изработката на маси, понеже тѣ не ще попрѣчатъ и за предаването на индивидуалността въ изработката. Рѣзането и рендосването сж само грубата работа, която не е въ интереса на самия работникъ да я работи, понеже изисква много изтощително физически сили. Въ такова производство всѣки работникъ би пожелалъ да работи охотно, отколкото при ръчното производство. Ако приемемъ, че сжществува неограниченъ пазаръ, рационализацията може да отиде още по-нататъкъ. Могатъ да се инсталиратъ машини за дѣлбане, за изглаждане и за боядисване или полирване. Тогава процеса на работата изисква отъ работника само сръчностъ, но не и голѣми физически сили. Производството се поевтинява и дава възможностъ за по-голъмъ пласментъ. Въ замѣна на това се измѣстватъ отъ производството маса работници, като се открива единъ много парливъ и важенъ социаленъ въпросъ за механизацията и безработицата. На тоя въпросъ ние тукъ нѣма да се спираме.

Оптималният ефект на труда е достижим само теоретически. Практически такава граница не може да се достигне. Тя е вѣчният стремеж на всички организатори и основата на преимуществата или недостатѣтъ на дадено предприятие въ конкурентната борба. Колкото по-евтино е производството, толкова по-голѣмъ е шансътъ за осъществяването крайната целъ на собственика да получи печалба отъ предприятието. Вѣчниятъ стремежъ за печалби е импулсътъ на стопанския животъ. Работникътъ работи, за да получи възнаграждение за своя трудъ. Той винаги би предпочелъ да работи въ предприятие, кждето за по-малко трудови действия да получи по-голѣмо възнаграждение. Работодателятъ има обратни стремежи. Той винаги търси работници, които сж съгласни да работятъ повече, за по-малко възнаграждение. Явява се една борба, въ която се срѣщатъ капитала, като работодателъ, а работникътъ нато наемателъ на своя трудъ. Въ зависимостъ отъ търсенето и предлагането се опредѣля цената на труда. Колкото е по-голѣмо търсенето, толкова цената му е по-голѣма и обратно. Ако винаги търсенето надминаваше предлагането или най-малкото, ако нѣмаше начини, по които следъ заскъпването трудътъ да бжде замѣстванъ отъ машинизирането, то голѣмиятъ социаленъ работнически въпросъ не би съществувалъ въ такава форма, въ каквата го виждаме днесъ. Когато търсенето, а заедно съ това и цената на труда се повишаватъ, тогава предприемачитъ търсятъ начини, по които да се замѣсти човѣшкия трудъ отъ машинния, или да се намѣри новъ по-свършенъ видъ организация въ предприятието, чрезъ която съ минимумъ човѣшки действия да се постигне максимумъ ефекти. Колкото единъ предприемачъ е по-сообразителенъ и по-ловко използва всички условия за рационализация, толкова по-голѣма е гаранцията, че предприятието ще бжде по-конкурентноспособно. Добриятъ организаторъ е еднакво полезенъ както за предприятието, така и за работящитъ. Предприятието, което е организирано добре и реализирва добри печалби, може да плаща по-добри надници и да създава по-добри условия за работящитъ. Подборътъ на организатора въ предприятието е въ повечето случаи отъ решаващо значение за успѣхъ. Ако организаторътъ успѣе да съчетае най-сполучливо всички природни условия и модерни приспособления, да създаде въ работящитъ убеждение, че успѣха на предприятието ще бжде отъ полза и за работниците, да координира най-сполучливо дейността на физиката и умътъ, ще иматъ полза както капиталиститъ, така работниците, така и държавата. Колкото и противоречиви нагледъ да сж интереситъ на работници и работодатели, все пакъ, тѣ макаръ и отчасти се покриватъ съ успѣха на предприятието. Колкото то повече работи и реализирва доходъ, толкова повече работата се разширява, за работниците се осигурява не само постоянна работа, но и по-голѣма гаранция, че може да се разчита на повишение въ заплатата. Който организаторъ възнагражда добре работниците си, осигурява тѣхната заинтересованостъ въ работата и може да разчита на успѣхъ.

ТРИГОДИШЕНЪ ПЛАНЪ ЗА СТОПАН- СКОТО ЗАЗДРАВЯВАНЕ НА ФРАНЦИЯ

Г-нъ Полъ Рейно, министъръ на финанситъ въ Франция, е държалъ по радиото една речъ на 13 т. м. вечерята, въ която се е спрѣлъ особено силно на преоценката на златнитъ резерви и използването на печалбитъ отъ тази преоценка за погасяване дълга на френското национално съкровище къмъ Банкъ дьо Франсъ. Той е заявилъ, че правителството на Даладие слага надгробната плоча върху досегашната финансова политика на Франция. За цѣли шестъ месеци г-нъ Рейно не ще прибѣгне, нито ще позволи да се прибѣгва до заеми на паричния пазаръ.

Прекаленото увеличение на данъчното облагане, ще докара увеличението на държавнитъ приходи съ около 4 милиарда фр. франка отъ прѣки данъци и 3 милиарда отъ косвени данъци. Като се взематъ предъ видъ държавнитъ икономии, този планъ за стопанското заздравяване на Франция ще премахне единъ бюджетенъ дефицитъ, възлизащъ на около 20 милиарда фр. франка.

Общитъ постановления на плана, декрета за който се обнародва на 15 ноемврий т. г. въ френския държавенъ вестникъ, могатъ да се обобщатъ накратко така:

Производство. Премахването на контролата върху ценитъ на едро на индустриалнитъ произведения, която доскоро осуetyаваше всѣкакви печалби на предприятията, а дори имъ нанасяше загуби; контролата върху ценитъ на дребно, обаче, си остава.

Кредитъ. Намаляване лихвенитъ проценти върху дългосрочнитъ заеми, посрѣдствомъ намаление и на държавнитъ емисии и репатриране на капиталитъ.

Работно време. Премахването на петдневната работна седмица. Улеснения за властитъ да налагатъ въ всички предприятия извънреднитъ работни часове. Разумно изплащане на извънредното работно време, ограничено до 10% за всѣка основна надница за първитъ 200 часа изработени извънредни, 15% за следващитъ 150 часа и 25% за извънредно работно време, надвишаващо 400 часа. Налагане на специаленъ данъкъ въ размѣръ на 10% върху печалбитъ „добити отъ извънредното работно време“. Въвеждането на арбитражъ при всички трудови спорове. Строги наказания по отношение на работниците, отказващи да работятъ извънредни часове въ оржжейнитъ заводи.

Добавъчнитъ семейни възнаграждения се увеличаватъ и се предвижда обучаването на квалифицирани работници отъ безработнитъ такива. Платенитъ недѣлни и празнични дни оставатъ за единъ дългъ периодъ отъ време.

Бюджетъ. Урежда се уравновесенъ редовенъ бюджетъ, гарантиранъ съ увеличено данъчно облагане и крайни икономии. Въведенитъ фискални реформи сж: — 2%-вия данъкъ върху професионалнитъ доходи; увеличаване на общия подоходенъ данъкъ, на данъка върху приходитъ отъ ценни книжа, френски или чуждестранни, на гербовия налогъ и на данъцитъ върху производството; увеличаване на нѣкои специфични мита върху кафето, петрола, тютюна, захарята, барута и вината.

Дава се право на министра на финанситъ да измѣня размѣра на данъчното облагане презъ годината до такъвъ процентенъ размѣръ,

който е определенъ въ бюджетния законъ (предѣла за 1938 г. е 10%), Реформира се данъчното облагане по отношение на новоосновенитѣ предприятия. Правятъ се облекчения на онѣзи данъкоплатци, които иматъ голѣми семейства. Опредѣляне на максимума задължняемостъ на данъкоплатеца за прѣко облагане на 50% отъ неговия общъ доходъ. Налагане на наказания при недеклариране на баланси, държани въ чужбина. Въ допълнение населението на гр. Парижъ ще плаща повече такси за канализация, пътувания съ автобуси и съ метрото.

Програмата на икономии засѣга и назначаването на единъ комитетъ, който ще се заеме съ реформирането на държавнитѣ и общински административни служби. Само следъ три месеци отъ своето конституиране тази комисия ще изготви наредбитѣ за назначаването на новия персоналъ отъ всички категории по държавнитѣ служби, както и на онѣзи по общинскитѣ или полудържавни служби, получаващи държавни субсидии, включително и транспортнитѣ д-ва.

Броятъ на ж. п. персоналъ ще бжде намаленъ съ 45,000 души презъ 1939 г., които ще бждатъ погълнати отъ оржжейнитѣ заводи. Понастоящемъ държавнитѣ служители и тѣзи на военна служба достигатъ цифрата 960,000, ж. п. служители — близу 500,000 и общинскитѣ служители — 150,000. Отъ време на войната разходитѣ по персонала на автономнитѣ учраждения сж увеличени единадесетократно, докато разходитѣ за живѣние сж се увеличили само съ седемъ пѣти повече.

Отпраща се апелъ къмъ всички бивши бойци да се откажатъ отъ частъта на възнаграждението си, която имъ се полага следъ навършване на 50 годишна възраст, защото това изисква ежегодно 4.5 мил. франка.

Финансови мѣрки. Златнитѣ резерви на Банкъ дьо Франсъ се преоценяватъ, като съ това се изплащатъ отчасти даденитѣ аванси на държавата. Ограничаватъ се спестовнитѣ банкови влогове до единъ максимумъ отъ 20,000 франка срещу сегашния отъ 30,000 франка, като се има предъ видъ, че ще бжде намалена и лихвата върху депозититѣ въ държавнитѣ спестовни банки.

Отъ 1 януарий 1940 г. се премахва националната лотария, както и частъ отъ тежкото пенсионно бреме на бившето запасно войнство.

Въ своята речъ по радиото, г-нъ Рейно не скри, че положението на Франция е крайно тежко и че новитѣ мѣрки, които той взема, сж само едно начало. Той призовава всички класи и съсловия на Франция да направятъ най-голѣми жертви, като ги предупреждава сжщевременно, че държавата нѣма да търпи или допуска лично вмѣшательство, когато страната се намира въ затруднения.

Когато поелъ Министерството на финанситѣ на 2 ноемврий, Франция се е плъзгала по една наклонена плоскостъ къмъ пропастьта. Ако не се е направило нѣщо, въ кратко време франка щѣлъ да спадне на 250 по отношение на лирата-стерлинга, а следъ нѣколко месеци и до 500. Стопанскитѣ експерти още тогава заявили на г-нъ Рейно, че той трѣбва да прибѣгне до нови заеми въ размѣръ на 60 милиарда фр. франка.

Планътъ на г-нъ Рейно за стопанско заздравяване на Франция има за цель увеличаването на производството съ 30%. Главнитѣ точки на плана сж: подѣржане ценитѣ на суровитѣ материали на такова ниво, което нѣма да уврѣди на френската индустрия; разширение на кредита; уве-

личаване на работните часове и туряне край на лошата система, която докара застой въ индустрията съ двудневните седмични почивки.

„Понастоящемъ“, говори г-нъ Рейно, „Франция е на последно мѣсто съ производството си. Днесъ имаме 40,000 повече безработни, отколкото миналата година, докато голѣмитѣ търговски компании сж изгубили 4% отъ капиталитѣ си отъ миналата година насамъ.

„Търговията и индустрията на Франция сж въ упадѣкъ още отъ 1900 г. Презъ 1900 г. нашата търговска марина заемаше трето мѣсто въ свѣта. Презъ 1914 г. тя бѣше на пето мѣсто, а сега е на осмо мѣсто.

„Презъ 1933 г. нашето метално производство бѣше равно на онова на Германия. Днесъ то е едва една четвъртъ отъ германското. Нашиятъ износъ на готови фабрикати е намалялъ на половина.

„Въ Парижъ нѣма почти никакъвъ строежъ на жилища и ако все така продължава, ще ни сж нуждни 400 години, за да замѣстимъ сегашнитѣ си жилища съ нови. Въ Англия сж били построени напоследѣкъ стотици хиляди нови жилища.

„И на всичко това отгоре ние сме засегнати отъ най-злокобната болестъ, тази на въоръжаването. Тримата министри на народната отбрана искатъ отъ менъ 25 милиярда франка за производството на нови орѣжия презъ идущата година и азъ не мога да откажа. Производството на военнитѣ индустрии или ще бѣде увеличено, за да ни изведе до победа, или пъкъ ще бѣде намалено, за да ни докара до поражение, съобразно становището, което ще заеме народътъ.

Коментирайки положението на държавнитѣ финанси, г-нъ Рейно заяви, че бюджетния дефицитъ ще бѣде премахнатъ, както и този на френскитѣ желѣзници.

„Ние преоценихме златнитѣ запаси на Банкъ дьо Франсъ и използвахме печалбитѣ отъ тази преценка за намаляване дълга на националното съкровище къмъ банката. Ние поставихме надгробната плоча върху досегашната финансова политика. За цѣли шестъ месеци ние ще се въздържаеме да търсимъ заеми на паричния пазаръ.

„Що се отнася до публичнитѣ предприятия, нашето положение е много ясно. Единъ народъ, който е принуденъ да изразходва огромни суми за въоръжаване, не може да си позволи лукса за предприемане публични строежи. Картечницитѣ сж отъ по-голѣма полза сега, отколкото чешми по селата“.

Обръщайки се къмъ представителитѣ на чуждитѣ вестници, финансовиятъ министъръ на Франция заяви:

„Тристранната монетна спогодба никога не е била така точно съблюдавана въ духа и буквата, както сега отъ нашата политика, която защитава свободата на търговията и свободата на валутитѣ. Всѣко ново разширяване на тристранната монетна спогодба въ духа, въ който тя е била постигната, и всичко, което би докарало, още по-тѣсно сътрудничество между тритѣ велики демокрации, ще бѣде посрещнато отъ насъ“.

Г-нъ Рейно заяви, че франкътъ си остава привързанъ за лирата-стерлинга, като ще се котира официално на база 170 френски франка за една лира-стерлинга.

(Изъ Бюл. на Дир. на държ. дългове.)

ПРОБЛЕМАТА ЗА ЖИТОТО ОТНОВО НА СЦЕНАТА

През 1933 г., вследствие голѣмитѣ излишѣци въ производството на жито, бѣше основанъ единъ комитетъ за регулиране производството и търговията съ жито въ свѣта. Поради много противоречивитѣ интереси, които се сблъскаха въ този комитетъ, нѣкои важни страни го напуснаха, а следъ напускането му презъ 1935 г. и отъ Аржентина, той престана да бѣде факторъ на житния пазаръ.

Слабитѣ реколти, които последваха следъ това, допринесоха сѣщо така за омекотяването на въпроситѣ, свързани съ житото, докато голѣмитѣ реколти презъ 1937 и 1938 г. отново и съ още по-голѣма сила повдигнаха на международна почва всички въпроси, свързани съ житната търговия.

Въ началото на м. октомврий Международниятъ институтъ за земедѣлие въ Римъ публикува официалнитѣ предварителни сведения за житната реколта на северното полушарие. Споредъ тия сведения, тазгодишната житна реколта възлиза на 1.056 милиона метрически квинтала (отъ 100 кгр.), срещу 917 милиона квинтала презъ 1937 г., т. е. новата реколта е съ 15% по-голѣма отъ миналогодишната.

Свѣтовното рекордно ниво на житната реколта е било достигнато презъ 1928 година, когато цѣлото свѣтовно производство възлѣзе на 1.090 милиона квинтала. Само следъ десетъ години житната реколта на северното полушарие достига до нивото на рекордната реколта за цѣлия свѣтъ, именно това отъ 1928 г.

Отъ друга страна, тъй като изгледитѣ на реколтата въ Аржентина и Австралия сѣ сѣщо така добри, общата реколта на земното кълбо презъ текущата година се очертава съ около 10% надъ срѣдното производство презъ последнитѣ десетъ години.

Увеличението на производството презъ последнитѣ години, обаче, и специално презъ 1938 г. не може да се отдаде на нѣкакъв изключителенъ напредѣкъ въ методитѣ на обработване на земята. Нарастналото производство отговаря на нарастването на обработваемитѣ площи и е повлияно отъ благоприятни климатични условия.

Така, докато преди войната обработваемата площъ съ жито е възлизала на 85 милиона хектара, презъ периода 1923—1927 год. тя се увеличава на 94 милиона хектара, презъ 1928—1932 г. на 104 милиона хектара, презъ 1937 г. се покачва на 107 милиона хектара, а презъ 1938 г. достига до 110 милиона хектара.

Но голѣмитѣ излишѣци въ житното производство извикватъ на сцената отново голѣмата проблема за неговия пласментъ.

Още отъ реколтата 1937 г. бѣха останали значителни излишѣци непласирано жито, които заедно съ новата реколта ще има да тежатъ силно върху ценитѣ на свѣтовния пазаръ. Още повече, че презъ 1938 г. въ Русия е имало една добра реколта. Излишѣцитѣ презъ 1938 г. ще бждатъ двойно по-голѣми отъ тия презъ 1937 г., а това ще понижи още повече ценитѣ.

Поради това неблагоприятно положение е подета една инициатива отъ страна на Съединенитѣ Шати за организиране на международенъ контролъ върху пшеницата и търговията съ нея.

Канада се е показала благоприятно настроена към едно сътрудничество съ Съединените щати въ това отношение, но значителна съпротива, която накрай е била преодоляна, е срещната въ лицето на Аржентина. Забележително е, че Аржентина винаги се е противила на установяването на международен режим за пшеницата. До скоро тази страна не искаше и да чуе по какъвто и да било начин за международно уреждане на този голѣмъ и отъ значение за цѣлия свѣтъ въпросъ.

Аржентинското правителство винаги е намирало подкрепа въ това си противодействие въ стопанскитѣ организации и учреждения на страната. Отрицателното становище на тази голѣма износителка на жито се обяснява съ това, че едно международно уреждане на въпроса за житото може да стане само на основата на три метода, които винаги сж били разисквани и предлагани на всички международни конференции. Това сж: намаление на засѣтитѣ площи, установяване на износни квоти и опредѣляне на минимални продажни цени за житото.

Споредъ аржентинскитѣ стопански кръгове, нито едно отъ тия разрешения не е приемливо за Аржентина по следнитѣ съображения: Житото въ Аржентина е най-важниятъ източникъ на земеделски доходи и играе съответно важна роля въ нарастването на националното богатство и капитали. Поради това всѣко настаняване на засѣтитѣ площи ще засегне силно националния доходъ на страната.

Отъ друга страна още неизтощената земя и по-голѣмиятъ ѝ продуктивитетъ въ сравнение на тая на Северна Америка, позволяватъ едно значително намаляване на производственитѣ разноски, поради което правятъ рентабилно житното производство при много по-низки цени, отколкото могатъ да се понесатъ отъ другитѣ държави.

Освенъ това Аржентина единствена одържа единъ и сщци житенъ режимъ презъ цѣлия периодъ на житната криза. Този режимъ има една солидна финансова и организационна подкрепа отъ страна на държавата.

Така, правителството обявява съ декретъ минималнитѣ цени, по които ще купува житото отъ населението. Специалниятъ държавенъ житенъ институтъ закупува всички предложени му количества по декретирани цени и се грижи за пласирането имъ въ чужбина. Евентуалнитѣ загуби отъ тѣзи продажби се покриватъ отъ единъ фондъ, който се образува отъ разликата, по която се купуватъ и продаватъ отъ камбиалния монополъ на девизитѣ всички чужди валути.

Този режимъ даде най-добри резултати и въ годинитѣ, когато цената на житото бѣше спаднала твърде много. Аржентина понесе най-леко и най-безболезнено кризата. Презъ последнитѣ три години, когато ценитѣ на житото бѣха високи, този камбиаленъ фондъ, предназначенъ за покриване на загубитѣ отъ износа на жито, не бѣше засегнатъ. Вследствие на това той нарастна и днесъ представлява една значителна резерва за покриване на бждещи загуби.

Като се има предвидъ това положение, малко чудно изглежда при съединяването на Аржентина къмъ инициативата на Съединените щати за едно международно регламентиране на житото. Може да се предполога, че тя е отстъпила подъ политически натискъ, а не се е ръководила отъ стопански съображения, приемайки да участва въ едно международно разрешение на житния въпросъ, при което, съ огледъ на миналото, тя ще бжде най-силно оцетена.

НАБЛЮДЕНИЯ И ВЪЗГЛЕДИ НА Д-РЪ ИВ. БОГОРОВЪ ЗА СТОПАНСКИЯ ЖИВОТЪ ВЪ БЪЛГАРИЯ ПРЕДИ ОСВОБОЖДЕНИЕТО

отъ
ДИМО МИНЕВЪ

Между дейцитѣ за духовна и стопанска просвѣта преди 70—80 години, видно и особено мѣсто заема д-ръ Иванъ Богоровъ (1818—1892 г.), който по-късно, па и до сега, е известенъ и подбиванъ само като филологъ и то като краенъ чистачъ на езика отъ чужди думи (пуристъ).

Малко внимание е обръщано на друга основна насока въ свѣтогледа и дейността на Богоровъ — ревността му да подбужда сънародниците си къмъ стопанска просвѣта за процъвтыване на занаяти, търговия и, най-вече, на индустрията.

Богоровъ е, изобщо, много интересна, неспокойна и предприемчива личностъ.

Той се издига надъ своитѣ съратници и съвременници съ силно подчертана любознателностъ, жажда за образование, жизнерадостъ и лична независимостъ, стремежъ да прилага на практика изводитѣ на научното знание, все съ цель да спомогне за подобрене условията на животъ и култура на своитѣ съотечественици.

Затова го виждаме на много мѣста ученикъ, студентъ, учителъ, лѣкарь, търговецъ, печатаръ, редакторъ и пр. Роденъ въ Карлово презъ 1818 год. тамъ е добилъ началното си образование, което продължилъ въ Цариградъ, Одеса, Лайпцигъ и е завършилъ медицина въ Парижъ.

Той изповѣдва, че цѣль животъ е дирилъ философския камѣкъ, разковничето — въ набиране знания, опознаване свѣта и служене на отечеството си — безъ да го намѣри и безъ да бѣде подпомогнатъ и признатъ отъ съвременниците си, но неуспѣхитѣ не сж го отчайвали. Умира въ София презъ 1892 год.

Богоровъ е начинателъ на много дѣла все въ полза „роду болгарскому“: той е авторъ на първата новобългарска граматика (1844), първи българинъ събирачъ на народни пѣсни и пословици (1842); той скжсва решително съ традицията на черковно-славянския езикъ и възглавява течението за употреба на говоримия български езикъ въ книжнината, бори се смѣло за пречистване на книжовния езикъ отъ нахлули чужди думи въ него, авторъ е на учебници, речници, редактира нѣколко вестника, списания и всичко това книжовно наследство още не е заслужено проучено и оценено. Като общественикъ и подръжникъ за стопанска просвѣта Богоровъ се проявява още при издаване на първия български вестникъ, редактиранъ отъ него: „Българскій Орелъ. Извѣстникъ гражданскій, търговскій и книжовенъ“, издаденъ първи брой въ Лайпцигъ на 20 априлъ 1846 година.

Богоровъ чертае широка програма на вестника си и предвижда точка четвърта, която гласи: „За търговцитѣ и за които иматъ занаятъ ще има извѣстия, поучения и наставления, по кой родъ трѣбва да вър-

вятъ тѣ, за да докаратъ такъвъ имотъ и едно такова цѣвѣние на търговията и занаятитѣ, както другитѣ Европски народи^{*)}).

Макаръ вестника да е излѣзълъ само въ три броя и да не е изпльнилъ начертанитѣ задачи, важно е за отбелязване насоката му, която бива продължена въ следващитѣ вестници, списания и книги, издавани отъ Богорова.

Наскоро той напуща Лайпцигъ, поради липса на срѣдства за препитание и отива въ Цариградъ, за да продължи вестникарската си дейность.

Отъ 1 януарий 1848 г. почналъ да издава втория български вестникъ „Цариградски вестникъ“, седмичникъ и е редактиралъ първитѣ му три годишнини.

И въ тоя богатъ по съдържание вестникъ отдѣля мѣсто за търговски новини.

Презъ 1858 год. Богоровъ става редакторъ и на списание „Български книжици“.

Тамъ въ статията си „Просвѣтение и книжнина на Българети“ Богоровъ свързва народната просвѣта съ цѣвтежа на търговията и отива до крайность, като твърди, че само стопанска просвѣта е необходима за народа, за смѣтка на общата духовна култура, която се преподава въ училищата.

Въ това отношение Б. се явява предтеча на идеята за професионално образование у насъ. Въ статията му четемъ: „Най-главний потикъ на народното просвѣтение е търговщината; тамъ дето тя цѣвти и просвѣтението върви напредъ“ и пояснява на читателитѣ, че щомъ е поелъ редакторството на „Български книжици“, оставилъ пратенитѣ за печатане дамаскини за църкви, истории — за училище, приказкитѣ за селяни: „главната наша мисль бѣше наука, занаятъ, търговия и селски животъ“¹⁾

Списанието завежда и „тръговски дневникъ“, съ сведения за търговията въ чужди страни и въ българско.

Съ цель да подтикне българитѣ да създадатъ своя индустрия, той започва отъ Пловдивъ, презъ 1862 г. да издава единъ „Журналъ за наука, занаятъ и търговия“ (печатанъ въ Бѣлградъ). Отъ тоя вестникъ сж излѣзли само три броя.

Подбудитѣ си да редактира такъвъ специаленъ вестникъ Богоровъ изяснява въ кратката си автобиография: „При навѣртванъето ми въ Пловдивъ съгледахъ, че народа има потрѣба повече отъ майсторія (индустрія) отъ колкото отъ лѣкарство, та основахъ едно списване: „Журналъ за наука, занаятъ и търговия“, отъ което излязоха само три броя. Сетнѣ са наехъ да направя писаното ми работа, та наредихъ една търговска дружина (дружество б. м.) съ акции, за да направи въ Пловдивъ една фабрика да се тжкжтъ американски платна, за която лутахъ тъкмо двѣ години; най-сетнѣ са завърнахъ въ Цариградъ, прѣдадохъ смѣткитѣ

*) Цитираме по В. Пундевъ. Периодически печатъ предъ Освобождението. Втора часть — вестници. София 1930 г. стр. 9.

¹⁾ В. Пундевъ. Периодически печатъ предъ Освобождението. Първа часть — списания. София 1927 стр. 65.

на поменатото прѣдприѣмване (предприятие б. м.), което не можа да сполучи, че акциитѣ му не са продадоха^{**})

За теоритично изясняване на идеитѣ си Б. написва, все по онова време, следнитѣ две книги: „Основа заради направа на една фабрика да прѣде и тъче памукъ въ Пловдивъ“ (1863 г.) и „Съдружество за памучната фабрика въ Пловдивъ. Основа Д-ръ И. А. Богоровъ, технологическый наставникъ. (1865 г.)

Богоровъ е скиталъ изъ чужди и напреднали страни, разбралъ е, че тамошната по-висока култура и технически напредѣкъ се дължатъ на благосъстояние, произлѣзло отъ оживена търговска дейность, затова у него е засегнато националното достойнство, когато на всѣка стѣпка въ своето отечество той вижда допотопни разбирания за начинъ на животъ, препитание и културни потребности. Той желае и българския народъ да се пробуди отъ летаргичния си сънь и да впрегне жизненитѣ си сили за производителна дейность, защото „благоденствието на единъ народъ зависи отъ развитіето на производителнѣти силы, съ помощта на които той ще знае скоро да създаде, посрѣдствомъ своята работа, безкрайно богатство“⁴⁾ Богоровъ иска съгласувана дейность на стопанскитѣ отрасли, за да се изгради икономическо благополучие за българитѣ: „Ако земледѣліето на единъ народъ стане, то и ржкодѣліето (промишлеността б. м.) и търговията ще успѣятъ; ако ржкодѣліето върви напредъ, то и земледѣліето, и търговията ще сж намиратъ харно“ (тамъ, стр. 51).

За примѣръ взема текстилнитѣ сурови произведения и полученитѣ отъ тѣхъ платове: „Мы продаваме вълнѣтъ за на вѣнь на европейцити, что имъ става окжтъ съ всичкѣти разноскѣ, по 20 гроша; тѣи като ни донесжтъ вълненѣй платъ, продаватъ ни го по 200 гроша окжтъ. Продаваме имъ копринѣтъ по 200 гроша окжтъ, а купуваме отъ тѣхъ джѣфеа по двѣ хиляды гроша окжтъ. Всякой може да види, че тукъ едното е умножено съ десять, зато тѣи ставатъ всякой день по-богати, а нашити вълнаре и копринаре по-сиромаси. Кой отъ насъ като испрѣде и истъче окж вълнѣ или копринѣ, печели отъ едното десять? — Никой. Доклѣмъ разумната работа, като направи възможны най-големѣти успѣхѣ, бива най-великѣй създател на богатството, на-силнѣй лостъ на образованіето“ (тамъ, стр. 49).

Още въ своята „Кратка география, математическа, физическа и политическа. Букурещъ 1851 г. (307 страници) Богоровъ дава статистически сведения за българскитѣ селища — жители, училища, черкви, но старателно засѣга и икономическия животъ на населението — неговитѣ поминѣкъ и занаяти.

Общо за българитѣ той отбелязва: „Чясть отъ гражданцитѣ ся залѣгатъ съ трѣговѣж на мѣстни произведения, останжлитѣ съ най-тяжкѣти занаяти, а селянетѣ съ орачество и скотовѣдство като ся поминуватъ много по-добрѣ отъ прѣвнѣти“ (стр. 165).

Въ тая география Б. не се задоволява само да опише селищното устройство и поминѣкъ на населението, а дава и съвети за нови сто-

¹⁾ Цитирано у Б. Пеневъ. История на повата българска литература. София, 1933 г. т. III. стр. 870—871.

⁴⁾ Изъ уводната статия на „Журналъ за наука, занаятъ и търговия“ у Ю. Ивановъ: Българскы периодически печати София. 1893 г. стр. 49.

пански възможности, като тия за икономическото развитие на прибалканските градове:

„Жителети въ Калоферъ, Карлово и Сопотъ отъ незнаніе другы придобиточны занаяты ся дръжатъ здраво за работаніето на украиника (гайтанъ, б. м.), една стока на връвие обтакана само по крайщата на дрехыты, която отъ день на день отпаднава спорядъ ненепотрѣбностьж и на тѣсныты дрехы; затова добръ е да си възвыжтж грижѣжтж на земныты произведенія, за които земята и мѣстото имъ ся весма пріятны сир. да насѣжтж нивя съ чръници, желтъж и чръвенж боіж, барабой, чюкундуръ, анасонъ, да удобрятъ купанъж на тріандафилыты чтото да не изсѣхнуватъ, да завдыатъ пчелы и другы такыжж, които сѣчжтъ пары въ цѣла Европж; че съ тѣхнжтж горкж ивицж можтъ да стигнжтъ да мріжтъ отгладе. Всякой, като глѣда сегашното, може размысли и за бждното. Дѣто щтъ имъ сж плъны градиныты съ овошкы, та още зелены, да гы ѣдятъ дѣцата имъ и лежатъ цѣло лѣто отъ трѣскж, не е ли по-добре да гы искоренятъ, и на мѣсто тѣхъ да насѣжт чръници? Каква облага отъ овошкы?“ (стр. 188).

Тая география е служила за учебникъ въ училищата и лесно е да допуснемъ, че Богоровитѣ внушения не ще сж останали безъ следа въ съзнанието на учители и ученици, бждещи стопани.

Въ връзка съ изтъкнатото по-горе намѣрение на Б. да се посвети на чисто практическа дейность, като основаване търговско акционерно дружество въ Пловдивъ, което да събере срѣдства за тъкачна фабрика, Богоровъ желае да проучи условията за индустриални предприятия въ страната и тръгва по български градове и села да изучи особеноститѣ и потрѣбноститѣ на българското население.

Къмъ 1865 год. д-ръ Ив. Богоровъ е 47 годишенъ, съ богатъ житейски опитъ, почерпанъ отъ чужбина и нашенско, учителствувалъ е въ нѣколко града, а като вестникарь и книжовникъ е дружилъ съ най-виднитѣ тогава българи—учители, търговци и книжовници, затова наблюденията му презъ време на тая обиколка сж вдълбочени и изводитѣ, които прави — по-зрѣли. Плодъ на това пжтуване е книгата „Нѣколко дена разходка по Българскытѣ мѣста. Пжтувалъ презъ 1865-1866 г. И. А. Богоровъ Букурещъ. 1868. стр. 59. Въ нея описва 17 града. Преди да излѣзатъ въ отдѣлна книга, пжтнитѣ бележки сж били печатани въ вестникъ „Турция“, на който вестникъ Богоровъ е сътрудничилъ и съ други статии, напр. „За паритѣ“, „Какъ се обогатяватъ изедно народъ и царщина“, бр. 24 и следв.¹⁾

Отъ тая интересна книга — първа по време за такъвъ родъ пжтописъ въ българската литература — ще извлѣчемъ само вести изъ стопанския животъ.

„Нашата главна помысль за това пжтуваніе—пише Богоровъ—быде да спомогнемъ что-годѣ за развитіето на ржководѣното чювство между Българскый народъ, чтото да може той по-лесно да познае пжтя за своето обогатяваніе, отъ което зависи всяко негово благополучіе и благоденствіе, за то и нашитѣ забѣлѣжванія въ тазъ книжка ся отнасятъ повыше къмъ индустріята“ (стр. 5).

¹⁾ Посочено у С. С. Бобчевъ. Прегледъ на Българский печатъ (1844 — 1894). Пловдивъ. 1894 г. стр. 35

Богоровъ мисли за по-далечно бъдеще и иска да внуши на сънародниците си едно средство за общонародно обогатяване, което, на свой редъ, може да бъде използвано за най-обща полза: „да споменемъ още едно дѣло, което може много да спомогне за обогатяването на единъ народъ и да улесни общинскитѣ му работи; то е, че четвърдесѣтъ хилѣды гроша, дадени съ лихва по 10%, отгорѣ за четвърдесѣтъ години ставатъ два милиона.

Тѣй всѣка община споредъ състояніето си може да вложи по вышереченный начинъ нѣколко хилѣды гроша и да ги уварди непожтнати до четвърдесѣтъ години. Ако нашитѣ прѣдѣди четвърдесѣтъ години бѣха вложили негдѣ за народна полза четвърдесѣтъ хилѣды гроша съ лихва, нѣи Българитѣ щяхме да имаме нѣнѣ на разположеніето си тѣкмо два милиона грошеве общи парѣ, отъ лихвата на които можаше се подържавѣ въ нашето отечество България единъ добаръ Университетъ“ (5—6).

Той не обяснява до колко е било възможно българскитѣ общини да отдѣлятъ такива голѣми за времето си суми и то вложени „негдѣ“ за непроизводителна целъ — Университетъ, но тая мечта свидетелствува за идеализма и далновидността на нашия любознателенъ енциклопедистъ.

Пжтописътъ започва отъ Русе. Богоровъ цени сгодното географско положение на града, поради което „читателитѣ безъ съмнѣніе щжтъ помислять, че Русчюкъ е прѣхубавъ градъ“, но той вижда извътре „голж сиромашія“, защото русенци не били похватни и предприемчиви. Съ тжга нашенеца ще видѣлъ въ Русе какъ българитѣ „копаятъ и изравняватъ пжтъ по заповѣдъ ингелизка, а чюждинци да отварятъ локанты и кахвенета, че тѣй два занаята не идѣли отржки на Българи“ (6).

„Народъ безъ ржкодѣліе, разсжждава Б, сж чловѣци безъ душа, казали сж го хората, и това може да ся прилѣпи твърдѣ добрѣ и на Руссчюкъ“. По-нататѣкъ укорява и женитѣ, че стоятъ на равнището на своитѣ мжже. „Тукъ женитѣ не знаятъ да плетжтъ и тѣкжтъ, понѣ да приготвеватъ потрѣбнитѣ у дома си, ако и да не изработеватъ нѣчто за проданъ, даже нѣкои отъ тѣхъ не знаятъ и да мѣсатъ хлѣбъ“ (7).

И девойкитѣ не умѣли да шиятъ и украсяватъ платната: „въ помного кжщѣ четѣре-петъ дѣвойки насѣдалѣ да работятъ или по-добрѣ да речемъ да ся залгватъ та шиятъ на гыргевъ върху бѣло платно съ жълта коприна цвѣтя и пилета много дебелашкѣ направени безъ никакво искусство, и това е самото ржкодѣліе въ Руссчюкъ“ (7).

Ив. Богоровъ се застъпва за единъ видъ автаркия, затова получава русенци да се погрижатъ първомъ да увеличатъ доходитѣ си, че тогава да се отдадатъ на градоустройство. А обогатяване „тѣя немогатъ постигна другояче освѣнъ посрѣдствомъ индустріята, че само индустріята посѣва великолѣпнитѣ кжщѣ и тогасъ тѣя никнатъ както цвѣтата изъ земята“ (8).

Тази индустрия за Русе може да бъде „прѣденіето и тѣканіето на коприната, това нѣчто неще много сермія, нито голѣмо искусство, и всяка кжщѣ може да ся прехранеѣ съ реченый занаятъ твърде лесно и още и да печели. Въ цѣла Европа има петъ стотинъ хилѣды стана да прѣджтъ и тѣкжтъ копринж, та зашто и въ Руссчюкъ да нѣма стотина“ (8).

Русенци може да научатъ копринарския занаятъ въ Виена, която не имѣе далеко.

Когато русенци така се замогнатъ материално, Руссчюкъ ще бъде

единъ великолѣпенъ градъ както най-хубавитѣ край рейнскі градове“ (8). Напомня имъ още, че чужди параходни дружества имъ пренасятъ стокитѣ и така „обиратъ всичкото злато, което влачи рѣката, и вамъ оставатъ да ѝ пиете само мжтнѣж водѣ“ (9).

Когато минава въ Свищовъ отбелязва, че тоя градъ е „най-търговско мѣсто отъ крайдунавскитѣ градове . . .“ Главното препитание на свищовци иде отъ търговията съ соль, съ жита и отъ комисионна „която е обогатила и обогатява мнозина“.

Като последица отъ тая търговия „жителитѣ ся събудени, пѣргави и остроумни; нѣкои отъ тѣхъ говорятъ добръ нѣмскы и французскы, между които ся намиратъ добри патріоти и особено между младитѣ добри граждани“, сѣщо и всичкитѣ кѣщи сѣ по „два ката все отъ камыкъ“, „дворовѣтѣ имъ сѣ заградени съ каменный зидъ, извѣтрѣ стайтѣ сѣ постланѣ повѣчето домашне, нѣкои чисто по европскы безъ мендерлицы“ (10).

И тукъ Б. укорява свищовци, че не умѣятъ да използватъ Дунава, който влачи златенъ пѣсѣкъ.

Съветва ги да основатъ параходно дружество, което да бжде снабдено съ единъ параходъ, за да пренася на първо време стокитѣ между Свищовъ, Русе и Гюргево и „нека ся не боятъ никакъ отъ нѣмското надварваніе“.

Когато търговцитѣ отъ Русе и Свищовъ станатъ акционери на такова дружество, тѣ ще пренасятъ освенъ свои и чужди стоки, ще увлѣкатъ за съдружници и търговци отъ другитѣ крайдунавски градове, дори отъ Влашко „и отгорѣ за нѣколко години това съдружество ще бжде заможено да умножи своитѣ корыта и да ги праща и дорѣ до стѣнитѣ на Віена, да свалятъ онѣзъ стокѣ, която ся купува тамъ отъ турскоземци и е опредѣлена за крайдунавскитѣ пристанища“ (12).

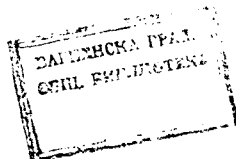
Назначението на градове край голѣми рѣки е „да ся обогатяватъ и да ся поминуватъ по-добръ и по-лесно жителитѣ имъ, а нѣ да бждатъ равнодушни зрители на други чюджинци, които да имъ грабятъ, ако е простено тѣй да ся каже, хлѣба изъ рѣцетѣ“ (12).

Отъ вѣтрѣшнитѣ градове Търново „има доста голѣма чаршія, само сто и двадесѣтъ дюкяна продаватъ памучна прѣждж и американско платно, аль кога не е пазаренъ день, дяволъ нѣма по дюкяни“ (14).

И отъ търновчани Богоровъ е разочарованъ, дето не знаятъ и не желаятъ да предатъ и тъкатъ коприната, а я изнасятъ въ сурово състояние въ странство.

„Отъ Търново има мнозина, които ходятъ въ Италія съ бубиносѣмя, тѣй говорятъ и добръ италианскы.“

Като ся разговаряхъ съ одного отъ тѣхъ, попытахъ гы, когато сѣ быле въ Италія, ако сѣ обърнали вниманіе върху прѣденіето и тъканіето на коприната. Хж, казаха ми, ный ходимъ въ Италія само да продаваме сѣмя, то за такава работа трѣбува максусъ да отійди чловѣкъ. Нашитѣ женоря можѣтъ испрѣ и истѣка малко нѣчто копринѣ, ами нѣма кой да стане мукаятъ. Намъ кога ни дотрѣбуватъ коприняны фистани купуваме си гы готовы отъ Букурещъ, а тукашижѣ копринѣ я продаваме на французитѣ, че тѣй быле по-майстори да я истѣкаватъ“ (14—15). Изобщо, търговията и занаятитѣ въ Търново не могли да прехранватъ цѣлото

население, отъ което по-смѣлитѣ били принудени да отиватъ другаде и да не се завръщатъ въ роднитѣ си кѣщи.

Що се отнася до търновскитѣ училища, Богоровъ е на мнение — тѣ да бждатъ практически и професионални. Съществуващиятъ въ тѣхъ редъ и програма му даватъ поводъ да ги осмѣе: „Въ Търново въ женскитѣ както и въ мъжкитѣ училища учатъ онова, което не имъ яко трѣбува. Въ първитѣ намѣсто да ся учатъ да знаятъ да мѣсатъ хлѣбъ, да пержатъ, да готвятъ, да шиятъ, да прѣджатъ, да плетжатъ и да тъкжатъ, на кѣсо да речемъ, за да бждатъ добри майки и харни кѣщовници, тѣ ся учатъ да правятъ писма! Въ вторитѣ — за търговія, заради занаятъ, за политическа или домашна икономія и рѣчь не става. Ученицитѣ ся готвятъ да ставатъ географци и историци. Едвамъ ся отървахме отъ наустница и псалтирь, то налетихме на други денгубци“ (16).

Изобщо, Богоровъ счита, че „училищата трѣбува да бждатъ занаятскы и търговскы“ (17).

И въ Казанлъкъ нашия авторъ вижда, че природата е надарила тоя градъ съ блага, но последнитѣ сж използувани пакъ отъ чужденци. Главното произведение е розово масло, но и то е „изключителна търговія на двама трима чюждинци и на нѣколко души казанлъжчаници, останалитѣ ся поминуватъ съ оранъ и копанъ, съ което ти едватъ си искарватъ насжщнй хлѣбъ“ (18).

Второ произведение на казанлъжчани е гюль-ракията, прочута по вкуса си въ турската империя. Изобилнитѣ природни блага — лозя, градини и пр. хубавиятъ климатъ и минерални извори — сж направили казанлъжчани, мисли Б. инертни и непредприемчиви.

Той сжди благоприятно Калоферъ и хвали неговитѣ жители, „Ако има нѣкое село по-прибрано, по-добричко и по съ окопытени жители, то е Калоферъ“.

Калоферци използували рѣката за изпиране на вълната и за каране на хиляди чаркове за предение. „Отъ прѣди стотина години Калоферци сж познавали Виенъ, дѣто сж носили сахтияны за проданъ и съ тѣхъ сж обръщали голѣмъ търговія; аль по врѣмъто на Бонапартя, при спаднуваніето на нѣмскитѣ асигнации, ти всичкитѣ усыромашаха...“

И абаджиитѣ, които отивали въ Цариградъ не сж съумѣли да се обогатятъ.

„Днесъ главното ржкодѣліе въ Калоферъ е гайтанътъ и шаякътъ, съ които ся поминуватъ всичкитѣ му жители“ (19) Тия произведения били изнасяни отъ калоферски търговци въ Цариградъ.

Мжжетъ сж подпомагани отъ женитѣ, които „сж изкусны прѣдачкы на вълната, та калоферскій гайтанъ и шаякъ сж прочюти въ цѣло турско за хубавина“, но колкото да работятъ, въпрѣки вложеното изкуство въ работата си, калоферкитѣ не могли да спечелятъ повече отъ 60 пари дневно.

И на тѣхъ дава съвети, че ще е по-добре да работятъ испанска вълна, да предатъ ленъ, които сж по-употрѣбителни, а донасятъ и по-голѣми доходи.

Вмѣсто да тъкатъ черги, калоферки трѣбва да правятъ килими, като пиротскитѣ, а дреба, останалъ отъ вълната за гайтанъ, да употрѣбятъ за аби, които по-вече се харчатъ.

Отбелязва още, че въ Калоферъ има „доста добръ наредено търговско училище“ (21).

За родното си мѣсто Карлово Б. пише, че е „единъ отъ най-ржко-дѣлнитѣ градове въ Турско“.

Отъ смѣсеното му население, „турцитѣ се прехраневать съ най-по-трѣбитѣ за общинскій животъ занаяти, които и изключително иматъ само тѣи, както: табаклъжъ, свѣщарство, сапунарство и бръснарство“, евреитѣ продаватъ манифактура на дребно, а за българитѣ е останало търговия съ разни стоки и изработване на гайтани.

Пловдивъ „има всичкитѣ суравѣ произведения, както: коприна, памукъ, вълна, ленъ, кълчища, лой, множество цвѣкло. Пловдивъ е най-сгодното мѣсто за фабрики, тѣя сж единственното сръдство, които щжѣ обогатятъ жителитѣ, и най-паче единъ желѣзенъ пжтъ отъ Пловдивъ до Бургасъ“ (27), но „Пловдивци като нѣмать и индустрія, та и неможтъ да произведжтъ нѣчто посръдствомъ искусството; за то ся прѣдаватъ повѣше на мѣстна търговия, която обръщатъ съ земнѣ произведения, за които иматъ множество хамбари назидени въ града за положъ стоки; тя състои да прѣкупятъ оризъ или жито по врѣмя на беридба и прѣзъ зимата да гѣ прѣпродаджтъ, или да хранятъ лѣтемъ по малко копринж, която... неумѣятъ да истыкаватъ“ (26).

Българитѣ се боятъ да пращатъ стока по Марица, а това вършатъ само евреитѣ.

Разноплеменното пловдивско население практикува разни занаяти: турцитѣ сж табаци, сарачи, вжжари, дърводѣлци и бръснари; българи и гърци — абаджии, кожухари, казаси, бояджии, кавтанджии, астарджии, казаоджии, бакали и бръшнари; павликянитѣ — желѣзари; арменцитѣ — шивачи; евреитѣ — ахтари и сарафи; циганитѣ — джамбези, свирачи и ковачи.

Богоровъ счита последнитѣ три занаята за хубави и жали, че сж въ цигански ржце. Укорява търговцитѣ, че нѣмать обща каса за взаимопомощъ, понеже трудно намиратъ пари въ заемъ и плащатъ лихва надъ 18%, а сиромаситѣ плащатъ и 100%.

Хасково е за Б. и село и градъ, почвата му е плодороденъ черноземъ, който произвежда: пшеница, анасонъ, сусамъ, памукъ коприна и тютюнь, а съ зърнени храни отглеждатъ домашни птици,

Хасковскитѣ тютюнь се слави въ цѣла Румелия. Жителитѣ му сж земледѣлци, овчари, а по-имотнитѣ — търговци, които изнасятъ по Марица жито и брашно. Уемтъ за мелене брашно е шесть пари на ока жито, а зиме — осемъ пари,

Но и „Хасковци ако имаха малко нѣчто повѣше образовае, та да знаятъ да ся възползуютъ отъ спора и бирекетя на мѣстото, не е чудно отгорѣ за малко врѣмя да надминатъ на богатство и самѣй Пловдивъ“ (29). Мжжетѣ биха могли да направятъ „пародвижнж воденицж“ и да държатъ въ ржцетѣ си печалбитѣ отъ житарската търговия, женитѣ пжкъ, които тъкатъ „прѣхубавѣ шярени платове отъ памукъ“ за домашни дрехи, и тъкатъ още хубави килими, трѣбва да доведатъ отъ Пиротъ майсторъ, който да ги научи да тъкатъ килимитѣ на правъ станъ, та да ги продаватъ на Узунджовския панаиръ.

Богоровъ особено мечтае за желѣзенъ пжтъ между Пловдивъ и Бургасъ и Чирпанъ ще бжде една отъ главнитѣ му станции,

Почвата около тоя градъ ражда пшеница, сусамъ, памукъ, афионъ, трендафилъ и зеленчуци.

Чирпанъ е прехваленъ съ своето грънчарство, но Богоровъ мисли, че тамъ е мѣсто на фабрика за бѣли паници, понеже има изобилно прѣстно вещество, сжщо и на фабрика за захаръ, която ще се произвежда отъ цвѣклото. Последното дава глави по 7—8 оки.

Жителитѣ се занимаватъ съ земедѣлие и малко съ лозарство. Чирпанци „искарватъ твърдѣ хубаво вино, прилично на французкото маконъ“ (34). Житарството е обогатило жителитѣ.

Третата станция на бждния Пловдивско-Бургаски пжтъ щѣло да бжде Стара-Загора (Ески-Заара).

Богоровъ счита старозагорското поле за едно отъ най-плодороднитѣ въ Румелия—ражда пшеница и всѣкакви плодове. „При такова мѣстоположение, при такѣва извори за печалба, срамотно нѣчто е да бжде чловѣкъ немотенъ“ (41)

Въ Стара-Загора сж развити обикновени занаяти, воденици за сусамово и безирево масло, правене плѣстъ отъ вълна и гребени отъ рога.

По-имотнитѣ чифликчии се занимаватъ съ земедѣлие и копринарство, а дребнитѣ сж занаятчии и бакали.

Най-главенъ и доходенъ занаятъ е казанджийскиятъ, а най-лесенъ и беденъ — бакалския.

Ако и да е развито лозарството, вината сж слаби и нетрайни: отъ тѣхъ варятъ ракия, но и това производство запада, понеже въ Европа се прави и внася фабрична ракия и спиртъ.

Старозагорци се отдаватъ на пиянство, бездѣлствуватъ, ходятъ окжсани и се оплакватъ, че имъ тежатъ данѣцитѣ. За да оправятъ материалното си положение Богоровъ имъ препорѣчва „да развѣятъ индустриятъ, да въведжтъ тъканіето на коприната, да направятъ фабрики за фосфоръ, за които иматъ доволно кости отъ салханитѣ, да устроятъ фабрикы за кибритъ, фабрикы за вакса и другы такѣва, тогасъ и царската даванъ нѣма да имъ тежни и тии сжщитѣ щжтъ ся поминуватъ добрѣ. Тѣя нѣчта сж общеполезни, харчатъ ся доста и за тѣхната направа неще много капитали. Всякъ годинъ за петъ милиона гроша само кибритъ ся разнася въ цѣло Турско“ (38).

На такава предприемчивость и трудъ старозагорци трѣбвало да подготвятъ своитѣ деца, защото „Ако Ески-Загорци ся надѣятъ, че безъ индустрия дѣтцата имъ, като ся научатъ малко исторя и географія, щжтъ поминатъ добаръ животъ за напрѣдъ, тии сж измамени“ (41).

И Сливенъ е „единъ отъ най-ржкодѣлнитѣ въ Турско“. „Главното ржкодѣлие въ Сливенъ сж аби, ямурлуци наречени, власаты ямболчета или губери, и прѣхубави чървени сахтияни“ (44). Женитѣ сж „робыни на абитѣ“, но сливенци, ако и да държатъ монополъ за производство на аби и ямурлуци, не умѣятъ да се полузуватъ отъ труда си, а се надпреварватъ да продаватъ стоката си на безценица. Нѣколко даракъ на вода влачатъ вълна, инѣкъ течещата по улицитѣ вода остава неизползувана. Сливенското сарафско дружество, основано преди десетина години „дава парѣ съ лихва на търговци, безъ да зима и то, което ако сваляше нѣколко хыляды жълтици отъ Віена, дѣто лихвата е твърдѣ малка сравнително съ сливенската, можяше повыше да ся ползува, да

развѣ по-много търговятъ и да улесни направятъ на Пловдивско-Бургаскѣ желѣзень пѣтъ, на който Сливень ще бѣде пета станція“ (44).

Богоровъ предвижда въвеждане на вretenото и разорението, което машината ще донесе за рѣчното текстилно производство. „Сливенци не познаватъ въртеното, което прѣде непрѣстано както и другѣ тѣмъ полезни за занаята нмъ нѣтъ, та при въвожданието на машиниѣтъ въ Турско, което нѣма да закжснѣе, че Сливень ще пострадае най-много, че една машина съ десетина гроша масрафъ ще исприда на день колкото могатъ сто и петдесять най-добры прѣдачки да испрѣдѣтъ съ рѣка въ Сливень“ (45).

Богоровъ забравя, че въ Сливень е изникнала първата фабрика за текстилни произведения, макаръ по-рано (1851 г.) въ географията си да пише, че въ Сливень имало „3 царскы за сукна фабрики, започнати испрво отъ Добря Желѣскава, много витла (машини), за чесаніе на влакната и другѣ ржкодѣлія“ (тамъ стр. 185),

Той съветва сливенци да оставятъ лозарството, което имъ докарва пиянство, а да засаждатъ трендафилъ; „тогасъ вмѣсто да продаватъ вино по грошъ окжтъ, щѣтъ продаватъ гюліевото масло по двадесять гроша мжскала“ (47).

Шестата станция на бѣдещия Пловдивско-Бургаски пѣтъ е Карнобатъ, срѣдъ едно „най-плодородно поле, дѣто нивята сж все черноземъ, нѣматъ потрѣбж отъ наторяваніе и пакъ може да гы сѣе всѣкъ годинж“ (48).

Населението му тѣне въ невежество и мрѣсотия. „Българитѣ и турцитѣ сж орачи и овчяри, а крѣхкый сынъ на Ревекка като се бои да хване оралото, за да не му ся изприщатъ ржцѣтъ, той за прѣхранваніето си забѣгва на лесни и хытры печялбы: търговія и монополъ. Така той е постигналъ да направи мѣрія еднж отъ най-потрѣбниѣтъ за за яденіе стокж, мисото, и да го продава по седемъ гроша окжтъ, когато въ Пловдивъ е по седемдесять пары и въ самыи Цариградъ по петъ гроша, и въ сжбота безъ всяко противорѣчіе да му е затворена продавницата“. (48).

Следъ тая филипика срещу еврейтѣ, Б. похвалва карнобатчанкитѣ, че „тъкжтъ за въ кжщѣ прѣхубавы вълнены постелкы, отъ които най-за похвала имъ сж шяреныѣ завивкы, юргани“ (48).

Особено значение дава Богоровъ на цариградскитѣ българи, които се приютяватъ въ прочутія на времето „Балъ-капанъ-ханъ“. Тамъ, въ голѣмия ханъ, отиватъ млади българи, за да учатъ занаятъ, да продаватъ изработеното и като спестятъ нѣкоя пара да започнатъ търговия или занаятъ. Изработватъ и продаватъ сливенски аби, калоферски гымъ и гайтанъ, розово масло, а голѣмиятъ зимникъ на хана е служилъ за складъ на стоки съ лоша миризма: червишъ, лой, масло, сирене, кашкавалъ, лоени свѣщи, пастърма, суджуци, черъ хайверъ, биволски сурови кожи и пр.

Богоровъ раздѣля балкапанскитѣ българи на три групи: 1) такива, които избадатъ хиляди игли на день и се хранятъ съ „хлѣбецъ и сирене“; 2) които продаватъ аби и 3) червишари.

Тѣхнитѣ възжеления сж нищожни и свѣта, вѣнъ отъ тѣхния кржгъ, не ги интересува, „Всичкыѣ другѣ търговскы прѣдпріятія нему ся ви-

дать опасни и пълни съ прежеждия, даже и да знае какъ върви борсата на Галата, той го има за срамотно нѣчто, за то такъвито хора никогажъ не сж постигнали голѣма сермія нито щжтъ постигнать“ (51).

Погълнати отъ такъвъ непоносимень трудъ за прехрана и печалба, тия българи оставатъ съ ограниченъ погледъ и интересъ къмъ търговията и тѣхната предприемчивость не може да отиде надалечъ; нуждата ги е научила да се сдужаватъ по двама, за да се замѣстватъ, когато единиятъ си отиде въ родното село. Нерешителни за по-едри сдѣлки и предприятия, само „нѣколко отъ тѣхъ изпращатъ и колонитлни стоки за въ Румели, аль търговскитѣ имъ познанія изобще ся опрѣдѣлятъ само върху търговията, която ся върти въ Балъ-капанъ-ханъ, даже и да испадне нѣкой отъ тѣхъ, той незнае какъ да ся подреди“ (51).

Все пакъ Б. признава, че тия свити еснафи сж улеснили издаването на първия български вестникъ въ Цариградъ (касае се за „Цариградски вестникъ“, започналъ презъ 1848 г. и продължилъ 13 години), на печатница, на списание „Български книжици“ „Съветникъ“.

Въ Варна Богоровъ вижда, че пакъ чужди народности държатъ ключа на търговията, а за българитѣ оставатъ труднитѣ и малко доходнитѣ занаяти, затова отправя съжаление и укоръ къмъ сънародницитѣ си: „Гръкътъ въ Варна е кахведжія, локантажія, винарь и хлѣбаръ, бакалинъ и голѣмъ търговецъ житаръ; Българинътъ е ботушаръ, кожухаръ и абажія, че на последній не было подадено да търгува съ трѣбни нѣшта за яденіе и пияніе. Нѣколцина Българи, които сж ся заселили отъ петнадесять години насамъ, въртятъ комисіонъ, отъ тѣхъ нѣкои търгуватъ съ бѣволскы сурави кожи и малко манифактура...“ (53—54).

Съжалението му за злочестата сждба на съотечественицитѣ му стига до болка. която избива и въ ирония, все съ желание да засѣгне по-чувствително закостенѣлата изостаналость на българина.

„Види ся, пише Б. Ингелизитѣ сж направили иглжта залъгалце за Българина, който весь день я избадя на дюкяна си безъ да ся грыжи что става по скелята, тамъ печелатъ или губятъ людіето, нему е все едно, дѣто, ако бѣше билъ простъ хамалинъ, можяше да ся ползува повѣше“ (54).

И на варненци дава съветъ „да основжтъ едно съдружество, да купува и продава жито само въ Варна: тогасъ тиѣ ще иматъ въ ржцетѣ си главный ключъ на търговията, иначе още много врѣме ще ся поминуватъ само съ сиреніе и хлѣбъ.“

Цариградъ е за Варна най-близкъ пазаръ и за тамъ се изнасятъ: жито, брашно, пексметъ, масло, сирене, кокошки и яйца.

А колкото за индустрията, тѣй любима Богорову, тя не сжществува въ Варна и нейнитѣ „хорица“ — „что то е за облѣкло, закачи отъ риза до обуца, все ся купува отъ вѣнъ“ (53).

Когато минава въ Добричъ вижда, че по-вечето отъ дюкянитѣ на чаршията сж на котленски абаджии, кафтанджии и бакали. Жителитѣ търгуватъ съ жито и ленено семе, изнасяни за Балчикъ, съ дребенъ добиткъ, вълна, сурови овчи кожи, хубаво сирене и кашкавалъ, много воскъ и медъ. Въ Добричъ имало нѣколко пивоварници за спиртъ.

Въ Шуменъ българитѣ сж по-вечето бакали, а нѣколцина практикуватъ занаяти. Шуменци сж се опитали да основатъ училище за

„наука и занаят“... „аь простотата на множеството не остави да стане това общеполезно заведние“.

Пжтописътъ завършва съ Ески - Джумая (сега Търговище), прочутъ съ своя панаиръ и хубава чаршия. Главни произведения на града сж: восъкъ, червишъ и сурови кожи. Панаирътъ доставя благосъстояние и мнозина търговци сж забогатѣли, но Богоровъ ги укорява че „изобщо сж прости чловѣци и не отбиратъ ничто отъ свѣта.

Всѣкж сутрѣнж като ся събиратъ на кахвето, ти ся неразговарятъ за друго освенъ за брашно, дърва и за неизбѣжната храна у дома имъ, все едно както добытъкътъ катъ стане сутрѣна гледа най-първомъ да ся напаса“ (58). Събраната стока: манифактура, дрехи и други потрѣби за облѣкло се разнасятъ отъ около триста кираджии по добруджанскитѣ села и тамъ проникватъ до най-затѣнитѣ кжтища.

*
* *
*

Макаръ да не засѣга редъ още български селища, които Богоровъ не ще е посетилъ, това негово описание за онова, което е наблюдавалъ и разбралъ въ изброенитѣ градове, е доста внушителна картина за бита и стопанската действителност на предосвободженска България.

Въ нашето изложение изоставихме редъ още Богорови наблюдения и сжждения за селищно устройство, облѣкло, хигиена, хранене, обичаи, нрави, училища, духовенство и пр.

За изкореняване на неджзи, споредъ негово разбиране, Богоровъ бащински съветва, на мѣста кори и ловко иронизира простотията и неумението на българскитѣ мжже, жени и девойки.

Изложението му е оживено съ цитирани изрази отъ езика на мѣстното население и е подчинено на единъ вжтрѣшно овладѣнъ планъ: най-напредъ описва наблюдаваното, сетне съветва или укорява.

Богоровъ е силенъ съ стилнитѣ си срѣдства, особено кога прибѣгва до хумористично изображение на нѣщата. Той, изобщо, не величае своя народъ, а повече му сочи неджзи и го поучава.

Особено му е мжчно, когато установява изостаналостъ, липса на съзнание и воля за подобрение сжществуванието и поминъка, защото това състояние на духоветѣ и волитѣ е довелъ до икономическо робуване не толкова на турци, колкото на други чужденци и съжители отъ чужда кръвъ—гърци, евреи, арменци и цигани.

Богоровъ е борецъ за стопанска независимостъ, защото „Европцитѣ ни заловиха вѣке всичкитѣ край морскы и дунавскы скелы, заеха ни и два желѣзны пжтя, та печелятъ всѣкой день милионы отъ нашитѣ гърбове, утрѣ като ни заематъ и най-хубавитѣ мѣста да направятъ фабрикы, тогасъ за насъ не остава друго освѣнъ да имъ бждемъ вѣчни работници съ гюндѣлюкъ“ (52).

Залѣгането му за стопанска просвѣта, и предприемчивостъ въ тая насока, отива до крайностъ, когато отрича общата просвѣта и борба за черковна независимостъ, които сега разбираме, че сж били исторически оправдани.

Така той укорява цариградскитѣ българи, че тѣ, вмѣсто да съставятъ търговскы дружества за вапори, за желѣзны пжтища и за фабрикы отъ които сж ся обогатили и просвѣтили цѣлы Европы и Америкы, и съ такъвъ начинъ да растворятъ търговиятж и индустриятж навсждѣ по

мѣстата ни, да ся обогатятъ тѣи сѣщитѣ и цѣль Българскій народъ, тѣи ся мѣчатъ да основаватъ книжевни общини и да гонятъ черковни работи!“ (52). или за варненци „въ канторитѣ чловѣкъ слуша да ся разговарятъ повѣшеето за черковни работи нежели за търговия, често вижда тамъ и да прочитатъ въ трѣбника и правилата за поповетѣ вмѣсто исторіята на търговията“ (54).

Съ тоя си погледъ и разбирање за пѣтя на бѣдешето българско развитие Д-ръ Иванъ Богоровъ попада въ руслото на останалитѣ наши дейци, които съ по други срѣдства сѣ се борили за политическо, духовно възраждане и свобода на българския народъ.

Богоровитѣ пѣтни бележки сѣ и днесъ цененъ изворъ на сведения за история на българската търговия, промишленостъ и занаяти, а, отъ друга страна, тѣ сѣ забравени уроци, отъ които можемъ да се поучимъ, ако не отъ соченитѣ практически възможности, то отъ духа на Богоровата проповѣдь.

Когато Богоровъ бѣде основно проученъ, историцитѣ на българското стопанознание ще признаятъ благороднитѣ му усилия и факта, че той е претеча на идеята за професионално образование, ревнителъ за стопанско благополучие на народа, чрезъ освобождаването му отъ икономическа зависимостъ, разгѣване скрититѣ му сили и дарби за социално и стопанско творчество.

ВЖТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

НѢКОЛКО ДУМИ ЗА ПОЛОЖЕ- НИЕТО НА ОБЩИНСКАТА ДЕЙНОСТЪ.

Въ много отношения общината се проявява по-полезно и по-ефикасно отъ държавата. У насъ, обаче, общината все още не може да получи онова оправдано признаване, което ѝ подобава. Може би и тука е виновенъ нашиятъ наивенъ максимализъмъ, проявенъ въ вариацията си, че щомъ като общината е единъ малкъ публично-правенъ институтъ въ сравнение съ държавата, не заслужава сериозно внимание. А въ сѣщностъ общината е единъ не по-малко деенъ и полезенъ органъ на общественото благополучие отъ държавата. И наистина това непонятно и неоправдано подценяване на общината отъ голѣми и малки хора на нашата общественостъ си отмѣщава непрекъснато. Много обществени служби и инте-

реси оставатъ недостатъчно задоволени или дори ошетени, защото не поставяме общината на фронта. Това обстоятелство изпѣква недвусмислено, когато се направи единъ логиченъ разборъ на условията, при които общината и държавата иматъ да действуватъ при една или друга обществена служба. То изпѣква и когато се направи и едно сравнение между службитѣ на нашитѣ общини и службитѣ на общинитѣ въ чужбина, където сѣ развити до полезно голѣми размѣри. Само тогава ще отворимъ очитѣ си, за да видимъ колко погрѣшно и при това отмѣстително е нашето нехайно отнасяне къмъ общината. Толкова полезно е това двойно сравнително изучаване на нашата община! За съжаление, рамкитѣ на тази статия не ни позволяватъ да се занимаваме съ него. Сега ще се задоволимъ само съ единъ краткъ прегледъ на нѣколко мисли и числа (числата се отнасятъ за разходитѣ

на общинитѣ презъ последнитѣ 3—4 години).

Общината е едно междусъседско общежитие, съ собственитѣ нужди на това общежитие. Тѣ, собственитѣ нужди и цели на общежитието, могатъ да бждатъ доловени, опредѣлени и задоволени само отъ общинската властъ, защото тя е единъ видъ у дома си. И както междусъседското общежитие е по-старо отъ държавното, тъй и общината е по-стара властъ отъ държавата, но, както е и логично, скоро е станала единъ видъ подчинена на държавата. Това подчинение, обаче, никога не е отишло до премахване на общинската властъ, тъймо защото тя е необходима и неизбежна. И действително, въ всички времена и въ всички режими общината си сѣществувала, само че правата и задълженията ѝ сж били ту разширявани, ту стѣснявани.

Въ правно отношение общинската властъ е производна, делегирана властъ отъ страна на държавата. Съвременнитѣ организирани общества познаватъ само една суверенна властъ — държавната. Общината притежава правна личностъ въ границитѣ на делегираната ѝ отъ държавата компетенция.

Въ стопанско отношение общината е равна на държавата, защото едната и другата извършватъ собствени стопански действия (чрезъ своитѣ стопански предприятия), едната и другата създаватъ външни условия за стопанската дейностъ на жителитѣ си. Даже би могло да се каже и нѣщо повече, а именно, че практически погледнато, общината е повече стопанска единица, отколкото държавата, защото има работа предимно съ конкретни действия, когато държавата, поради обема си, има работа предимно съ законодателни и нормативни действия. Общинскитѣ стопански предприятия даватъ крѣгло 30% отъ общинскитѣ бюджетни

постѣпления, когато държавнитѣ стопански предприятия даватъ крѣгло 10% отъ всичкитѣ постѣпления по общия държавенъ бюджетъ.

Въ социално отношение общината е далечъ по-напредъ отъ държавата. Докато държавата, пакъ поради обема си, се задоволява съ издаване на закони, които ще създаватъ условия за сравнително подобрене на живота на групи отъ хора, напримѣръ работници, напримѣръ майки-работнички, напримѣръ безимотни хора и т. н., общината има тѣзи хора тѣй да се каже подъ око и за всѣкого отъ тѣхъ извършва известни конкретни действия за действително задоволяване на нуждитѣ имъ: на единъ ще даде дърва за отопление, на другъ ще даде лѣкарства, на трети ще даде парична помощъ, на четвърти ще даде работа и т. н. Това сж конкретни действия, които държавата никога не ще бжде въ положение да ги извърши.

Безъ тѣзи стопански и социални служби на общината, обществото би се развивало страшно многозвучно и противоречиво, затова, както и по-горе казахме, всѣка държава е смѣтала за необходимо да признае и уреди сѣществуването на общината. Последната извършва задачи, които сж близки до общежитието и които, поради това, тукъ биватъ разрешавани по-скоро, по-пълно, по-евтино и по-целесъобразно. И понеже такава задачи сж многобройни и понеже отъ задоволяването имъ зависи обществения прогресъ, то по-напредналитѣ държави гарантиратъ за общинитѣ повече приходи. Така напримѣръ, общинскитѣ приходи въ Дания представляватъ крѣгло 85% отъ държавнитѣ, когато у насъ тѣ сж едва крѣгло 30%. Но не само това! Една голѣма частъ отъ тѣзи приходи наново се взематъ отъ държавата за необщински цели подъ формата на тѣй нареченитѣ фондове. Презъ 1934

—35 год. тѣзи фондове бѣха значително намалени, но днесъ тѣ достигатъ до крѣгло 17—20% отъ всичкитѣ постѣпления, като отдѣлно за градскитѣ общини тѣ сѣ малко подъ този процентъ, а за селскитѣ общини сѣ надъ него.

При тази обстановка интересенъ става въпросътъ за действително извършенитѣ служби отъ общинитѣ. Тѣ ще се разбератъ отъ направенитѣ разходи.

Числата относително разходитѣ сѣ за следнитѣ години: 1931/1932, която горе-долу очертава предкризисното положение; 1933/1934, която очертава сѣщияното кризисно положение; 1935, която очертава положението на общинитѣ следъ реформитѣ отъ 1934 г., но отчасти засегната и отъ корекциитѣ на министръ Саповъ. За градскитѣ общини е наблюдавана и 1936 г., която очертава контуритѣ на отежненото положение на общинитѣ следъ общинско-финансовитѣ мѣроприятия на министръ Саповъ. Безспорно наблюдаванитѣ години сѣ малко на брой, за да оформятъ окончателната тенденция въ общинскитѣ служби, но за сѣжаление повече не е публикувано нищо (Даннитѣ за 1931/32, 1933/34, 1935 и 1936 години сѣ публикувани въ Статистически годишникъ за 1937 год.)

Както казахме общинитѣ извършватъ различни видове служби, като социални грижи, хигиена, просвѣта и пр. Едни отъ тѣзи служби сѣ извършвани въ по-голѣми размѣри, други въ по-малки. Материаленъ изразъ на степенята, до която службитѣ сѣ извършвани, даватъ сумитѣ на разходитѣ. Развитието на сѣщитѣ за изброенитѣ по-горе години е следното:

Прѣжитѣ разходи представляватъ сумата на всички стопански и социални разходи, които общината извършва за себе си. Това сѣ разходитѣ за обществена хигиена, за бла-

Финансови години	Градски общини			Селски общини		
	Прѣки разходи	Косвени разходи	Всичко	Прѣки разходи	Косвени разходи	Всичко
	въ милиони лева					
1931/1932	844	121	965	632	164	796
1933/1934	778	127	905	587	144	731
1935	910	156	1066	582	170	752
1936	814	147	961	—	—	—

гоустройство, за предприятия и имоти и т. н. Косвенитѣ разходи представляватъ сбора на всички разходи, които общината изплаща като помощи или вноски на държавата, или на разнитѣ фондове.

Общата сума на разходитѣ се развива по една чупена линия: отъ 1931/1932 г. до 1933/1934 г. падатъ сѣрдно 6% за градскитѣ общини и 8% за селскитѣ, отъ 1933/1934 до 1935 г. растатъ сѣрдно 18% за градскитѣ общини и 3% за селскитѣ и отъ 1935 г. до 1936 г. (само за градскитѣ общини) повторно падатъ крѣгло 10%. Това ще рече, че и общинскитѣ служби сѣ се извършвали въ такава начупена линия. Въ такъвъ случай трѣбва да признаемъ, че 1934/1935 г. е била далечъ по-благоприятна отъ 1933/1934 г. Следната 1936 г. става пакъ неблагоприятна, доколкото може да се следи по градскитѣ бюджети.

Друга характеристика на общинскитѣ разходи (служби) ще дадатъ процентитѣ на прѣжитѣ и косвенитѣ разходи, показани въ следната табличка:

Дѣлътъ на прѣжитѣ разходи непрекъснато намалява отъ 87·4% за 1931/1932 г. до 84·7% за 1936 г. при градскитѣ общини и отъ 79·4% за 1931/1932 до 77·4% за 1935 г. при

Финансови години	Градски общини			Селски общини		
	Прѣки разходи	Косвени разходи	Всичко	Прѣки разходи	Косвени разходи	Всичко
1931/32	87.4%	12.6%	100%	79.4%	20.6%	100%
1933/34	86. "	14. "	100 "	80.3 "	19.7 "	100 "
1935	85.3 "	14.7 "	100 "	77.4 "	22.6 "	100 "
1935	84.7 "	15.3 "	100 "	—	—	—

селскитѣ общини. Въ замѣна на това, дѣлътъ на косвенитѣ разходи непрекъснато расте, отъ 12.6% до 15.3% за градскитѣ общини и отъ 20.6% до 22.6% за селскитѣ. Това ще рече, че общинскитѣ бюджети постепенно се отежняватъ съ различни видове фондови вноски, които ограничаватъ прѣката стопанска и културно-социална дейностъ на общинитѣ. По-зле сж поставени въобще селскитѣ общини. Не само че тѣхнитѣ косвени разходи сж въобще по-голѣми съ 7—8 пункта, но и по-силно нарастватъ отъ година на година. Това ще рече, че прѣката стопанска и социална дейностъ на селскитѣ общини се ограничава непрекъснато, за да може да се извършва службата по фондоветѣ. Съ тази констатация трѣбва да сме на ясно, за да можемъ успѣшно да си отговаряме на въпроса за евентуални реформи или поне за частични промѣни въ общинското ни дѣло.

Единъ по-подробенъ разборъ на прѣката общинска дейностъ би билъ още по-поучителенъ. Отъ него ще се разбере коя служба въ каква степенъ е застѣпена и какъ се измѣня отъ година на година, За целта да се обърнемъ къмъ следнитѣ числа:

Отъ тука се вижда, че най-много пари се харчатъ за персоналъ, следъ това за погасяване на дългове, за предприятия и имоти и пр. Забеле-

Финансови години	Градски общини, въ милиони лева							
	Персонални разходи	Веществени разходи	Училищни и др.	Социални грижи	Обществена хигиена	Стопански грижи	Благоустройство	Предприятия и имоти
1931/1932	288 32	6 12	11	1	79 304	113		
1933/1934	266 34	3 22	8	1	91 167	186		
1935	276 36	3 27	7	5	120 188	249		
1936	274 28	3 20	6	3	104 194	183		
Финансови години	Селски общини, въ милиони лева							
	Персонални разходи	Веществени разходи	Училищни и др.	Социални грижи	Обществена хигиена	Стопански грижи	Благоустройство	Предприятия и имоти
1931/1932	374 39	6	4 10	1	17	68 110		
1933/1934	307 37	7	1	3	1	27	70 133	
1935	311 49	6	6	5	4	28	76	96

жителното е, че селскитѣ общини харчатъ за персоналъ общо взето повече, макаръ общитѣ суми на бюджетитѣ имъ да сж по-малки отъ сумитѣ на градскитѣ бюджети. Сумитѣ на селскитѣ бюджети сж по-малко отъ сумитѣ на градскитѣ бюджети крѣгло съ около 210—220 милиона лева годишно, а персоналнитѣ имъ разходи сж по-голѣми съ около 50—100 милиона лева годишно. Сжщото съотношение забелязваме и при разходите за училища и др. Малко по-голѣми сж и сумитѣ на вещественитѣ разходи. Всички други селско-общински разходи сж по-малки отъ сжитѣ разходи на градскитѣ общини.

Тъкмо затова изплува интересътъ къмъ по-точнитѣ пропорции между различнитѣ видове разходи въ градскитѣ и въ селскитѣ бюджети. Тѣзи пропорции ще покажатъ кои общини какво внимание и какви части отъ срѣдствата си сж отдѣляли за едни или други числа. Самитѣ пропорции ще се изразятъ чрезъ процентитѣ на отдѣлнитѣ отъ предната таблица къмъ съответнитѣ общи суми на бюджетитѣ. Процентитѣ сж помѣстени въ следната табличка:

Подреденитѣ въ табличката проценти ни позволяват да си изяснимъ следнитѣ въпроси: 1) кой разходъ какъвъ дѣлъ заема отъ общата сума на бюджета за сжщата година; 2) увеличавалъ ли се е, или се е намалявалъ този дѣлъ отъ година на година и 3) при градскитѣ или при селскитѣ бюджети дѣловетѣ на едни и сжщи разходи сж по-голѣми и кжде тѣзи дѣлове растатъ или се нималяватъ въ по-голѣма степенъ.

Общо взето, най-голѣмъ дѣлъ взематъ персоналниѣ разходи. За градскитѣ бюджети тѣ се движатъ между 26% и 30% отъ цѣлия разходенъ бюджетъ, а за селскитѣ — между 41% и 47%. При градскитѣ общини се наблюдава едно слабо спадане отъ кржгло 30% презъ 1931/32 год. до кржгло 26% презъ 1935 г. и наново се повишаватъ до 29% презъ 1936 г. При селскитѣ общини се наблюдава сжщата тенденция: отъ 47% презъ 1931/1932 г. падатъ на 41% презъ 1935 г. За 1936 г. липсватъ сведения.

Вещественитѣ разходи заематъ 5—4% при градскитѣ общини и 7—9% при селскитѣ. Само че докато при градскитѣ общини се наблюдава тенденция къмъ слабо намаление, при селскитѣ общини имаме тенденция на слабо повишение. Сравнително по-постоянни сж разходитѣ за училища и други културни цели, но за градскитѣ общини сж по-малки, кржгло 0.3%, а за селскитѣ бюджети сж кржгло 0.8%.

По-интересна картина рисуватъ процентитѣ на разходитѣ за социални

Финансови години	Въ проценти отъ всичкитѣ разходи							
	Персонални разходи	Веществени	Училищни и др.	Социални грижи	Обществена хигиена	Стопански грижи	Благоустройство	Предприятия и имоти
Градски общини								
1931/32	29.8%	3.4%	0.6%	1.2%	1.1%	0.1%	8.3%	31.5%
1933/34	29.4	3.8	0.3	2.4	0.8	0.1	10.1	18.4
1935	25.9	3.4	0.3	2.6	0.7	0.5	11.2	17.6
1935	28.8	2.3	0.3	2.2	0.6	0.3	10.9	21.1
Селски общини								
1931/35	47.-%	5.-%	0.8%	0.5%	1.3%	0.1%	2.4%	8.5%
1933/34	42.-%	5.-%	0.9	0.1	0.4	0.1	3.7	9.6
1935	41.3	6.5	0.8	0.8	0.7	0.5	3.7	9.-%

нужди. Тука градскитѣ общини отбелязватъ значителенъ скокъ предъ селскитѣ, но все пакъ разходитѣ сж слаби за целта. Градскитѣ общини харчатъ за социални нужди кржгло 2.5% отъ цѣлия си бюджетъ, а селскитѣ — кржгло едва 0.5%. Годишната 1935 е рекордната, както за еднитѣ, тъй и за другитѣ общини: градскитѣ показватъ 2.6%, а селскитѣ 0.8%.

За обществена хигиена се харчи сжщо малко — срѣдно по 0.5%—1% при селскитѣ и при градскитѣ общини. Лошото е, че 1935 и 1936 г. стоятъ по-зле отъ 1931/1932 г.

Още по-малко се харчи за служби, които прѣко подпомагатъ стопанската дейность на жителитѣ — срѣдно по 0.1%—0.5% за селскитѣ и градскитѣ общини.

Затова пъкъ разходитѣ за общински стопански предприятия сж голѣми. Особено голѣми сж за градскитѣ общини. Тука тѣ се движатъ между 21% и 32% отъ всичкитѣ бюджетни разходи. За селскитѣ общини този родъ разходи сж останали значително назадъ задъ градскитѣ (5—9%). Само че при градскитѣ бюджети рекордната година е 1931/1932 г., а селскитѣ — 1933/1934. Годи-

нитѣ 1935 и 1936 стоятъ сравнително по-назадъ.

Прогресивно се развиватъ благоустройственитѣ разходи. При градскитѣ общини тѣ заематъ 8·3% презъ 1931/1932 г., повишаватъ се до 11·2% презъ 1935 г., и малко падатъ презъ 1936 г. (10·9%). Селскитѣ общини оставатъ далечъ назадъ, но все пакъ показватъ повишение: отъ 2·4% презъ 1931/1932 г. отиватъ до 3·7% презъ 1935 г.

Службата по дълговетѣ ангажира значителни срѣдства по общинскитѣ бюджети. При градскитѣ общини имаме 11·8% презъ 1931/1932 год., които растатъ до 23·2% при 1935 г., за да бждатъ облекчени до 19·1% презъ 1936 г. При селскитѣ общини имаме 13·7% презъ 1931/1932 год., повишаватъ се до 18·2% презъ 1933—1934 г., за да бждатъ облекчени до 12·6% презъ 1935 г.

Общото впечатление е, че въобще нашата градска и особено селска община не е поставена въ положение да развива социална, здравна и стопанска дейность по подобаващитѣ размѣри. Отъ една страна приходитѣ ѝ сж недостатъчни, защото все още у насъ не е създадено едно целесъобразно разпредѣление на облагателнитѣ обекти и на приходитѣ, макаръ този въпросъ да е билъ повдигнатъ много пжти и отъ много лица, отъ друга страна общинскитѣ бюджети сж обременени съ много косвени фондови разходи и съ сравнително голѣми дългове, които не отговарятъ на днешния паритетъ на ценитѣ и доходитѣ.

Повтарямъ, на общината трѣбва да се отреди едно заслужено мѣсто за осъществяването на общественитѣ служби и то не заради самата нея, а заради обществения прогресъ. Нека се създаде една трайна и целесъобразна система за подѣление на финансовитѣ източници между об-

щина и държава, а системата на фондоветѣ би могла да се подложи на една провѣрка.

Би било интересно да се установи, дали нѣма да стигаме по-скоро до целта, ако фондовитѣ вноски бждатъ премахнати или съответнитѣ служби бждатъ възложени на общинитѣ, или държавата си създаде прѣки приходи, та било то и за смѣтка на нѣкои досегашни общински приходи. Тѣй поне ще има редъ, прегледность и система въ общинскитѣ финанси, безъ да бждатъ надувани съ суми, които фактически не сж тѣхни.

Проф. Ст. Ч.

ДОХОДЪТЪ ОТЪ ТЮТЮНА И НЕГОВОТО РАРПРЕДѢЛЕНИЕ

Следъ Балканската война, въ границитѣ на България влѣзоха богати тютюневи области, които заедно съ съществуващитѣ такива до тогава у насъ, поставиха България като една държава производителка на доста голѣми количества ориенталски тютюн и, наредъ съ Турция и Гърция

Сжщото териториално разпредѣление, съ слаби измѣнения по отношение на южната ѝ граница, се запази и следъ Европейската война. Въ границитѣ на България влѣзоха басейна на рѣка Арда, съ своитѣ ценни дребнолистни тютюни басма, и то именно въ тази си горна частъ, която е богата съ своитѣ: добре реномирани тютюневи райони Кърджали, Златоградъ, ардино, Смолянъ и Момчилградъ (като чисто басменски райони), Крумовградъ (басменски и башибалийски районъ) и Ивайловградъ (башибалийски районъ) и Македонската тютюнева областъ съ сжщо добре известнитѣ тютюневи райони Горна Джумая, Св. Врачъ, Мелникъ и Неврокопъ а напоследъкъ и Петричъ.

Отъ едно незначително производство на тютюни, ненадминаващо 10 до 12 мил. кгр. годишно, половината отъ което отиваше за вътрешна консумация, следъ войнитѣ производството на тютюнъ се увеличи значително, даже достигна, за изгладнѣлитѣ тогава пазари, до 54 мил. кгр. годишно. Разбира се, че това бѣше едно ненормално производство. Следъ задоволяването и пресищането на пазаритѣ производството само по себе си се уталожи и остана да съществува само въ най-доходнитѣ му райони, т. е. въ тѣзи, които почвено и климатически даваха най-добри условия за произвеждане на доброкачественъ тютюнъ.

Тютюнътъ бѣше и при голѣмото му търсене следъ войнитѣ, и сега при умѣренитѣ цени, една отъ най-доходнитѣ култури въ нашата страна. Голѣмата му доходност, сравнително другитѣ земледѣлски култури, примамваше голѣмъ брой производители да засѣватъ тютюни въ райони или мѣста които, неподходядатъ за тази култура. Даже стана нужда държавата да се намѣси и да опредѣли районитѣ и селищата въ които е позволено засаждането на тютюнъ. Това бѣше една отлична мѣрка съ две голѣми послѣствия: първо — стана на всѣкого известно, особено въ чужбина, че България държи на високото качество на своитѣ ориенталски тютюни, и второ — избави маса тютюнопроизводители отъ излишенъ баластъ който никой не купуваше или се купуваше на безценица.

Частно-стопанското голѣмо значение на тютюневата култура, за подобрене поминѣка въ страната, и по-специално на тютюнопроизводителитѣ и на всички ония участници, влизащи въ неговия стопански обсъгъ — работници, техници, комисионери и търговци — не можеше да не се отрази благотворно и върху цѣлокупното ни народно стопанство.

Тютюнътъ отъ Европейската война и до днесъ, съставлява най-голѣмото износно перо. Тютюнътъ изигра и продължава още да играе голѣма стопанска роля въ нашия обмѣнъ съ другитѣ страни. При ограничителнитѣ мѣрки за размѣна, като послѣствие на настѣпилата голѣма стопанска криза следъ войнитѣ, тютюнътъ бѣше най-първата и най-солидната размѣнна монета.

Голѣмото стопанско значение на тютюна първоначално бѣ само използвано отъ държавата като единъ добъръ приходоизточникъ, като не се отдаваха онѣзи сериозни грижи за подобренieto на тютюневата култура, за разширение на пазаритѣ му и за урегулиране на вътрешната и външна търговия. Следъ като минаха „златнитѣ години на тютюна“, когато се сѣеше безразборно на всѣкъде, а сѣщо и търговцитѣ го купуваха безразборно настѣпи едно отрезнение и грижитѣ сами по себе си се наложиха като една неотложима необходимостъ, защото тютюнътъ е не само стѣлбътъ на нашия търговски балансъ, но отъ тютюнътъ идатъ и най-голѣмитѣ и сигурни постѣпления въ държавния бюджетъ.

Въ тютюневото стопанисване ние имаме срѣдно годишно ангажирани къмъ 500,000 души, повечето отъ които единствено отъ него очакватъ препитание.

Доста интересни изчисления за дохода отъ тютюна и неговото разпределение ни дава г. Цвѣтанъ Димитровъ, бившъ ржководителъ на тютюневото опитно поле въ с. Рила, а до сега ржководителъ на тютюневото опитно поле въ Неврокопъ.

„При срѣдно производство 90 кгр. на декаръ (срѣдно за 1935 и 1936 г.) продаденъ по 33 лв. килограма (срѣдна продажна цена за Неврокопъ), тютюнопроизводителътъ ще получи

бруто доходъ 2970 лв.—Срещу този дава следната таблица за това което бруто доходъ, полученъ отъ единъ тютюнопроизводителъ е изразход-декаръ, г. Цвѣтанъ Димитровъ ни валъ:

1. По производството на разсадъ (20,000 растения)	200	лв.
2. Три пжти оранъ по 70 лева	210	"
3. Единъ пжтъ браздене по 35 лева	35	"
4. За разсаждане и прерасаждање 5 надници по 40 лева	200	"
5. За първа копанъ 3 надници по 40 лева	120	"
6. За втора копанъ 3 надници по 40 лева	120	"
7. За кършене на съдвѣтията	20	"
8. За беридба, превозъ, канашъ и нанизване на 180 низи по 350 лева на низа	630	"
9. За сушене и прибиране на тютюна	180	"
10. За манипулация и денкуване на 90 кгр. по 6 лева	540	"
11. Непредвидени (борба съ болести, напояване и пр.)	180	"

Или всичко разходъ 2,435 лв.

Забележка. Даннитъ се отнасятъ за Неврокопска околия презъ 1937 год.

Отъ приведенитъ по-горе данни се вижда, че тютюнопроизводителя получава срещу произведения тютюнъ отъ декаръ 2,970 лева, а е изразходвалъ по него 2,435 лева, т. е. съ една разлика повече отъ 485 лева,—която сума се явява като чистъ доходъ отъ декаръ.—Тази сума се разбира при условие, че производството ще е 90 кгр. на декаръ, че нѣма да има шкарта при закупуването. (Че горното действително ще се купи, изработи и плати — Б. Н.)

Складовиятъ тютюневъ работникъ, съгласно колективния трудовъ договоръ по трета категория, получава отъ 35 до 73 лева. При годишно производство 35 мил. кгр. (за 1935 и 1936 год.) и при манипулационно кайме не по-високо отъ 10 лева на кгр. ще се изразходватъ 350 мил. лева за складовата манипулация. Тази сума ще бжде разпредѣлена между 25,000 квалифицирани тютюноработници, и като се има предвидъ количеството на декаритъ засадени съ тютюнъ презъ последнитъ две години (380,000 декара), вижда се че всѣки тютюноработникъ получава по 920 лева на декаръ, безъ да притежава педа земя, нито инвестиранъ капиталъ и пр.

Доходитъ (печалбитъ) на тютюнотърговеца мѣчно биха могли да се узнаят. Обикновено се печели по 5 лв. на кгр. а има случаи когато отъ кгр. тютюнъ се печели и по 25 лева. Да приемемъ че следъ спадане на комисионни, посрѣдници, експортъори и пр. се печели по 12 лева на кгр. Чистъ доходъ отъ декаръ се явява 1,080 лева.

Държавата получава само отъ бандеролъ къмъ 700,000 лева, или отъ декаръ тя получава 1,842 лв.

Отъ даденитъ данни се вижда:

1. Че държавата получава само отъ бандеролъ 700,000 лв., което иде на декаръ по 1,842 лева;

2. Тютюнотърговецътъ получава на декаръ по 1,080 лева;

3. Тютюноработникътъ получава на декаръ по 920 лева, а

4. Тютюнопроизводителътъ—главниятъ факторъ въ тютюневото производство получава едва по 485 лв. на декаръ“.

Ние не може да се съгласимъ напълно съ приведенитъ по-горе данни и нѣкои подлежатъ на значителна корекция, не само въ минусъ, но нѣкъде и въ плюсъ, но съ едно се съгласяваме напълно, че частъта

която получава тютюнопроизводителът не е еквивалентна на това което той влага въ това производство -- по отношение на труда, капиталa (за неговото малоценно стопанство) и голѣмиятъ рискъ отъ разнитѣ природни стихии.

Не по-добро е положението на квалифициранитѣ тютюноработници, които чакатъ единствено на своитѣ две рѣце и нѣматъ и тази малка помощъ, която има всѣки собственикъ-производителъ отъ своето стопанство, колкото незначително да е то. Положението на тютюноработника е утечено още повече отъ живота въ града. Тамъ нуждитѣ сж по-голѣми и разходитѣ сжщо.

Може да се предполага, че следъ като се привърши работата въ тютюневитѣ складове, тютюноработникътъ може да намѣри и друга обща работа въ града, особено въ по-голѣмитѣ градове. Това, обаче, е много трудно, тъй като винаги има единъ приливъ отъ селото къмъ града, особено като се привърши тамъ сезонната полска работа.

Трѣбва да споменемъ, че при днешната несигурна стопанска конюнктура, мнозина тютюнотърговци, надъ 90% се сгромолясаха катастрофално и повлѣкоха маса банки и частни кредитори следъ себе си. Това наложи голѣмата компенсационна сдѣлка презъ 1934 година. Но тази голѣма стопанска разруха на тютюнотърговцитѣ се отрази най-вече върху тютюнопроизводителитѣ и тютюноработникитѣ. Знае се, че при такива случаи, счупенитѣ грънци плаща най-слабия: тютюнопроизводителитѣ останаха съ взетитѣ минимални аванси, а на тютюноработникитѣ намалиха надничитѣ и удължиха работното време.

Държавата и нейнитѣ претенции сж абсолютни и когато сме ги докарали до тамъ гдето сж, отъ насъ зависи да ги уголѣмяваме или нама-

ляваме, съобразно съ неотложнитѣ и повелителни нужди, които стоятъ надъ всичко друго.

Отъ изложеното до тукъ, колкото и кратко да е, се вижда, че въ тютюневия браншъ не всичко е въ редъ и че всѣки отъ участващитѣ непосредствено въ него, гледа да използува другитѣ. Естествено, че това спъва взаимната работа, защото все пакъ, всичкитѣ участници сж организически свързани отъ общия продуктъ, съ който боравятъ.

Разковничето е въ едно относително справедливо разпредѣление на облагитѣ — на доходитѣ отъ тютюна. Този въпросъ сложенъ на една универсална база, все по-често заемава умоветѣ на голѣмитѣ стопановеди и икономисти.

Българската земледѣлска и кооперативна банка е единствената, която може да подпомогне тютюнопроизводителя и тя прави опити да закупува тютюни на твърди цени (презъ 1937 и презъ 1938 години, по 4 милиона кгр.). Но това сж палиативи, които не могатъ да дадатъ трайно подобрене.

Тютюневитѣ кооперации, които сж подъ нейната егида, сж доста обременени съ стари задължения, за да могатъ да развиятъ по-голѣма стопанска дейность. При това тютюнътъ е артикулъ отъ свѣтовенъ масщабъ и цената му се опредѣля отъ голѣмитѣ свѣтовни тържища. А отъ тамъ може да ни дойдатъ изненадитѣ, както сж ни идвали и до сега.

Има едно разрешение. То е държавата да поеме изцѣло тютюневата търговия, т. е. да стане държавенъ монополъ. но ний не сме дозрѣли още за такъвъ. Но и това да не е, държавата не е въ състояние да инвестира такъвъ голѣмъ капиталъ.

Единственото разрешение сега за сега е въ законодателнитѣ мѣрки, целящи именно едно спра-

ведливо заплащане тютюневия продукт на тютюнопроизводителя. Съюзът на тютюнопроизводителите в България, съществуването на който се разреши едва в края на 1936 година (20 декемврий 1936 г. — датата на първия им конгрес), има общата голъма задача.

За тютюноработниците съществуващият вече съ законъ организации, даватъ своите плодове въ приетите и узаконени колективни трудови договори.

За тютюноотгровците, изхода отъ тяхното затруднено положение е въ откриването на нови дебушета и

главно засилване износа на българските тютюни въ Америка. Въ това отношение държавата—респективно Експортния институтъ, трѣбва да направи всичко възможно да ги подпомогне. Тамъ е за сега разковничето.

Добриятъ и сигуренъ пласментъ, самъ по себе си ще повиши цените и на вътрешния пазаръ, а това носи благоденствие не само за всички други непосредствено участващи въ този цененъ тютюневъ браншъ, а оживява цѣлиятъ стопански животъ въ страната.

С. Неновъ

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

КРИЗАТА ВЪ ПАМУКОПРОИЗВОДСТВОТО.

Суровите материали сж засегнати изобщо отъ доста остра криза. Но особено неблагоприятно е положението на суровите материали отъ земледѣлски произходъ. Златниятъ индексъ на свѣтовните цени за суровите материали, който ни дава главната статистика на Франция, е спадналъ въ края на май на 39.2 срещу 100 пръзъ 1928 г. За 10 години цените сж спаднали значи съ повече отъ 60%. А цените само на земледѣлските продукти сж спаднали за същото време още по-силно—съ около 65%. За тая година индексътъ е по-низъкъ отъ досегашниятъ минимумъ презъ 1932 г.

Отъ всички сурови материали най-тежко е засегнатъ отъ кризата памукъ. Цените на памука сж спаднали на едно ниво, което е много понизко отъ това на последната криза, която сполетя памукъ. Презъ 1928 г. въ Ню-Йоркъ най-високиятъ курсъ (въ цента за 1 английски фунтъ) бѣ

21.50, а най-низкиятъ 17.40, презъ 1937 — 13.85 и 7.60. а презъ 1938 — 9.70. На 29. IX. т. г. курсътъ бѣ установенъ на 8.25. Тоя курсъ е съ крѣгло 3 цента по-високъ отъ най-низкиятъ курсъ презъ 1932 г., обаче, не трѣбва да се забравя, че между-временно доларътъ бѣ обезцененъ. Изразенъ въ злато курсътъ е съ около 10% по низкъ отъ най-низкиятъ такъвъ презъ 1932 г.

Ако хвърлимъ единъ погледъ върху статистиката на памучните цени, ще констатираме, че сегашното положение не е нѣкакво временно явление, а едно продължително състояние. Американското правителство, а Америка е най-голѣмата производителка на памукъ въ свѣта, е опитало вече много мѣрки, безъ да може да спре спадането на цените за памукъ. Това нерадостно положение, въ което се намира памукопроизводството, се отекчи още повече отъ реколтата презъ 1937 г., която би рекорда на производство. Реколтата въ Америка се движила както следва:

Производство — бали.

Години	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Производство милиони бали	17,1	13,0	13,0	9,6	10,6	18,9	18,5

Съединеният щати сж единствената страна въ свѣта, която упражнява една рационална контрола върху производството. Съ редица мѣрки отъ 1933 г. обработваемата площъ е била чувствително намалена, но отъ 1935 г., следъ премахването на тия мѣрки, тя пакъ се е увеличила, обаче, все още е подъ тая презъ 1931/1933 г. Въпрѣки това, реколтата е била рекордна. Причината за това не трѣбва да търсимъ само въ благоприятнитѣ природни условия, но и въ подобрението на производственитѣ методи чрезъ употребяването на модерни

торове. Така, че контролнитѣ мѣрки имаха за резултатъ увеличаване на производството, а не ограничаването му. Контролната дейность на правителството докара: 1. Подборъ на обработваемата площъ, 2. Технически подобрения въ производственитѣ методи, особено по отношение на напояването.

Тѣзи мѣрки на Америка принуди-ха и други производителки на памукъ да повишатъ своето производство. Производството на памукъ въ другитѣ страни, безъ Съединеният щати, се е движило както следва:

Години	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Милиони бали	10,9	11,5	14,3	15,0	17,0	20,0	21,0

Свѣтовната реколта на памукъ презъ 1937/38 г. е 39 милиона бали, къмъ които трѣбва да прибавимъ 13 милиона бали останали отъ 1936 г., така че на разположение сж 52 милиона бали.

Отъ произведения памукъ презъ 1936/37 сж били употребени 30 милиона бали. Вследствие отслабналата стопанска дейность въ свѣта и общото намаление на покупателната сила на нациитѣ може да се предвиди че презъ 1937/38 г. ще бжде употребено по-малко количество памукъ отъ по-горе показаното.

Американскиятъ износъ на памукъ отъ 1. VIII. 1937 год. е спадналъ значително. Между 1936/37 и 1937/38 год. имаме едно спадане отъ около 20%. Сжщо е отбелязано спадане и въ вътрешния пласментъ. Общо продажбитѣ сж спаднали отъ 11,457,000 бали на 9,419,000 бали.

Ако приемемъ, че презъ кампанията 1937/38 ще бждатъ пласирани 28 милиона бали (една доста оптимистична цифра), то ще остане единъ непродаденъ излишекъ на памукъ отъ 24 милиона бали, отъ които 13 до 14 милиона бали въ Съединеният

Щати и 10 милиона въ останалитѣ производителки.

Имайки предвидъ това сериозно положение американското правителство е взело вече сериозни мѣрки. То е закупило 7 милиона бали, за да може да предотврати едно сгромолясане на курса. Освенъ това на производителитѣ сж отпуснати заеми срещу произведената стока и сж опредѣлени обезщетения за тия, които сж готови да ограничатъ обработваемата площъ.

Тия мѣрки, обаче, ако не се възприематъ отъ останалитѣ производителки на памукъ, едва ли ще сж въ състояние да промѣнятъ положението. Причинитѣ за настоящето свѣрхпроизводство на памукъ сж главно три:

1) Технически подобрения, които увеличаватъ добива отъ единица обработваема площъ.

2) Стопанския национализъмъ, който принуди много страни къмъ въвеждане на памучната култура.

3) Намаляване на свѣтовнитѣ нужди отъ памукъ, както и масовото въвеждане на изкуствени материали, които замѣстватъ памука.

К. К.

КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

КАКВО Е ДАЛЪ БЪЛГАРИНЪТЪ НА ДРУГИТЪ НАРОДИ, ОТЪ СТИЛИЯНЪ ЧИЛИНГІРОВЪ. София. 1938 год. стр. 132. II. 20 л.

Шестдесетгодишниятъ ни свободенъ животъ, съ преживѣнитъ превратности на нашата народностна сѣдба, представляватъ, въ днешно време, достатъченъ опитъ и даватъ възможностъ да се вгледаме по-внимателно въ националната психика, въ следваната линия на исторически пѣтъ и въ постиженията на материалната и духовната ни култура.

Отъ нѣколко години насамъ следвоенната покруса отстъпва мѣсто на по-добро съзнание, самоувереностъ и стремежъ за самоопознаване.

Плодъ на такива издирвания и размишления, върху сѣщията на нашия националенъ характеръ, сѣ редица статии и по-големи студии на видни български психолози, историци и общественици.

Книгата на г. Ст. Чилингировъ, известенъ писателъ и общественикъ, е отъ тоя родъ приноси. Потикътъ си да напише тая книга, авторътъ изразява въ следнитъ думи: „Крайно време е да нарушимъ нашето мълчание за себе си да кажемъ и ние на свѣта, какво сме и какво можемъ да бждемъ. И то не за да ни чуятъ другитъ, а за да повърваме сами въ себе си. Не бива да се забравя никога, че и народитъ като отдѣлнитъ личности иматъ такава цена, каквато тѣ сами и безъ превзетостъ си даватъ. А ние българитъ години подредъ сме се само подценявали и унижавали“ (стр. 3) и по-конкретно сочи: „Умния за уменъ между насъ не признаваме, способния отричаме, моралния позоримъ, а чуждата негодностъ възвеличаваме, готови безпрѣкословно да ѝ се подчинимъ“ (стр. 10).

Нека приведемъ и следниятъ примѣръ: „Но ние не само себе си отрекохме. Ние отрекохме и земята си. Девствена въ съпоставка съ земитъ на другитъ народи, ние почнахме да я считаме за дива. Богатствата на нейнитъ недра не ни бѣха известни, а плодоветъ на нейната грѣдь не ни се нравѣха. Обвинихме нея, че не ражда въ такова изобилие, въ каквото раждатъ земитъ на западна Европа, напримѣръ, че нейнитъ произведения не сѣ толкова ценни, колкото сѣ ценни европейскитъ. И започнахме да пренисаме чуждо жито, чужда ржжъ, чужди кокошки, крави, коне и пр. и пр. Все съ целъ да подобримъ нашето производство. Изнесохме милиарди грѣшни левове и най-после се убедихме, че не унгарскитъ коне, а нашитъ сѣ по-издржливи и по-пъргави, че нѣма на свѣта по-добра отъ черната шуменска кокошка, че нашата крава по млѣчностъ далечъ надминава швейцарската и т. н.“ (стр. 14-15).

Авторътъ изтъква, че чужди учени и пѣтешественици оценяватъ по достоинство хубоститъ и богатствата на нашата земя и добродетелитъ на българския народъ, затова той привежда, за по-голема убедителностъ, техни мнения презъ последнитъ години.

По-нататъкъ е изтъкнато значението на еснафството, което презъ усиленитъ години на двойно робство е съзнало силата на просвѣтата и чрезъ съграждане на училища и подготвяне на просвѣтени българи е продължило борбата за национално възрождане: така народътъ ни е оцѣлѣлъ отъ затриване и обезличаване.

Но трагичната сѣдба на българското племе е разпилѣвала националнитъ сили по други земи и срѣдъ други народи.

Посочени сѣ десетки случаи на такъвъ влогъ у чужди народи. Българското племе е дало азбука на Източна и Юго-източна Европа, църковни писатели и богослови, работили въ съседни държави, богомилството, разпространило се въ цѣла Европа подъ разни имена: албигойство, реформация, та дори и революция, като френската; писатели поети, псалмопѣвци, военачалници, строители, та и висши държавници.

Интересни сѣ по-новитъ посочвания на излъчени отъ българско колѣно поети, учени и политици въ Сърбия и Румжия.

За да не ги изброяваме всички, ще приведемъ твърдението на автора: „малко страни има въ Европа, въ които да не е деенъ като единъ отъ първенцитъ на духа и пѣкой нашъ българинъ. Дори преди години финансовъ министъръ на Австралия бѣше нашъ съотечественикъ. Той бива повиканъ на тоя постъ тогава, когато финанситъ на Австралия изпадатъ въ най-безнадеедно състояние. И за негова, и за наша гордостъ, успѣва да разреши възложената му трудна задача (стр. 127). Авторътъ навежда още по-нови примѣри на българска изобретателностъ: изъ военната тактика, първо използване на аероплана като военно срѣдство, трудовата повинностъ и пр. Но извода, следъ прочита на тая любопитна книжка, може да бжде нерадостенъ.

Явно е, че българскиятъ народъ е способенъ да ражда първенци на духа и мисълта, на умѣнието и социалното творчество, но когато такива даровита чедъ се отлъчатъ въ чужда срѣда, ставатъ понѣкога най-опасни врагове на своя рожденъ народъ.

Отъ друга страна, ние — българитъ, не сме могли да увеличае чужди представители въ служба на националната ни култура (има само 3—4 изключения въ течение на последното столѣтие), докато сме били щедри

доставчици на ценни техни носители, станали творци въ чужди земи и на чужди национални каузи, опълчени понъкога срещу насъ.

Все пакъ, изследването на г. Чилингировъ влива бодростъ и упование, че не сме народъ отъ второ качество, а сме годни, съ неизтошима енергия и заложи за трайно национално, дори общочовъшко, творчество.

Препоръчваме на нашитъ читатели тая интересна, добре аргументирана и написана на ясенъ езикъ книга. Отъ нея тѣ ще почерпятъ урокъ и упование за лично усъвършенствуване и по-смѣла обществена служба.

Димо Миневъ.

КРУМЪ КЪНЧЕВЪ. НАШЕТО ЧЕРНОМОРИЕ. Варна. 1938. Стр. 210, цена 50 лв.

Книгата на г. Кр. Кънчевъ съчетава белези на нѣколко литературни рода: пътеникъ, географски и художествени описания съ философски и исторически справки, стопански данни, като на всичко е даденъ изразъ на

възторжено преклонение, любовъ къмъ родното море и селищата по неговия брѣгъ.

Неоспорвано достойнство на книгата е нейната достовѣрностъ, понеже авторътъ е обходилъ всички мѣста, които описва, и не черпи сведения отъ втора ръка.

Разгледани сж всички селища — голѣми градове и най-малки селца — по крайбръжната граница.

Покрай художественитъ описания, важни за отбелязване сж наблюденията на автора за икономическитъ условия, при които живѣе крайбръжното население.

Отъ изтъкнатитъ сведения за мореплаване, риболовство, експлоатиране на земнитъ богатства, предприятия и стокообмѣнъ могатъ да се ползватъ любознателни общественици, които биха почерпили потикъ за строителна работа, следъ като прочетатъ книгата.

Изданието е много угледно, съ хубавъ печатъ, а изложението се чете гладко и съ увлѣчение.

Д. Миневъ.

СТОПАНСКИ КНИГОПИСЪ

Списание на Българското Икономическо Дружество. Год. XXXVII. кн. 9. Ред. Н. Стояновъ. Структура на кредита и структура на народното ни стопанство — Коста Колевъ. Стопанскитъ отношения на България съ западна Европа презъ време на второто Българско царство — Хр. Ст. Хинковъ. Услугитъ на Българскитъ държавни желѣзници на народното стопанство и на народното здраве — Коста Балеvски.

Трудове на Статистическия институтъ за стопански проучвания. Год. III, кн. 1. Влиянието на ценитъ върху нѣкои страни на стопанското развитие на България презъ 1926 — 1937 год. — Н. К. Анализъ на ценитъ на стокитъ въ България за времето 1926 — 1936 — Ц. Цончевъ.

Стопански проблеми. Год. III кн. 7—8. Ред. д-ръ Пр. Кирановъ. Обща преценка на положението. За социалното разслоение на българското село — П. Велиновъ. Кризата отвъдъ и у насъ — Евг. П. Кооперативното обработване на земята — Цв. Ст. Кооперативното обработване на млѣкото — А. Костовъ. Бюджетътъ на България — Faust. За нашата земеделска статистика — Ил. Ивановъ. Поскъпване на живота — Веселина. Обществено необходимо работно време — П. Колевъ. Паричната политика на разнитъ държави въ най-ново време — З. Атласъ.

Кн. 9. Обща преценка на положението. Необходимиятъ стопански планъ — Т. Радомировъ. Нашата стопанска статистика

— Евг. П. Стопанство и политика. — Faust. Паричната политика на разнитъ държави въ най-ново време — З. Атласъ.

Народно стопанство. Год. XXXIV, кн. 8—9. Редакторъ Д-ръ Ив. Златаровъ. За селско-стопанскитъ събори тая година въ Варна и въ София — Н. Хр. Петленковъ. На международната занаятчийска изложба въ Берлинъ. — Участието на България. — Вл. Нерѣзовъ. Нужда отъ леки метали въ индустрията — инж. Р. П. Василевъ. Печатътъ у насъ — В. Хлѣбаровъ Братманъ. Народната прехрана — върховна повеля — Д. Данаиловъ. Стопанска хроника: Българи, обичайте родната индустрия. За нашето свине-въдство. Човѣкъ е роденъ да се бори. Лайпцигъ и българитъ. За нашето градско момиче. Легации и стопанство и пр. Годишни баланси на акционерни дружества.

Списание на Института на заклет. експертъ-счетоводители въ България год. VII кн. 10—11. Двадесетъ годишно царуване — уводна. Двата съ ограничена отговорностъ и експертъ-счетоводителитъ — Ал. Миновъ. Контроль, отчетностъ, обществ. интересъ и експертъ-счетоводителитъ — проф. П. Стояновъ. Смѣтно-бюджетно счетоводство — М. Паяковъ. Застрахователнитъ дружества у насъ — К. А. Байраковъ. Нѣколко бележки за българската счетов. терминология и правописъ — В. Хр. Джупуновъ. Баланситъ на спест. строителнитъ дружества — К. Вълевъ. За обществената дейностъ на сп. стр. сдру-

жения и по-спец. на „Собственъ домъ“—П. Манчевъ. Провѣрителенъ и имущественъ балансъ—Н. Гацевъ. Карлъ Бюхеръ и България—Д-ръ Б. К. Дамияновъ. Къмъ регламентирание на счетоводителско звание — В. Зафировъ.

Кооперативно дѣло. Год. XII. кн. 4. Проф. Бернаръ Лавернъ за дирижираното стопанство и кооперацията — Д-ръ Донко Начевъ. Личността и идеитъ на Райфайзенъ — П. Моневъ. Структурата на българското кооперативно движение въ цифри — Г. П. Минчевъ.

Кооперативно право. Год. VII кн. 2. Ред. Ник. Ив. Къневъ. Извънреднитъ общи събрания — Ник. Ив. Къневъ. Публикувани закони и правилници презъ м. септември 1938 год. Привърженицитъ на автархията се отказватъ отъ нея — Ради Марковъ.

Кн. 3. Кооперативнитъ сдружения обществени учреждения ли сж? — Ник. Ив. Къневъ. Кооперацията е стопанска форма на бъдещето — д-ръ П. Джидровъ.

Кооперативно движение. Год. III, кн. 2. Ред. Хр. Ганевъ. Къмъ групиране на кооперативнитъ сили — Хр. Ганевъ. Изложение на националния комитетъ на българската кооперация. Кооперативниятъ интернационал — А. М. Земедѣлски синдикализъмъ ли или кооперация — Агрикола. Собственитъ сръдства на кооперациитъ и отношението на кредитнитъ институти — Д-ръ Б. Янчулевъ. Възходъ и залъзъ на капитализма — Бернаръ Лавернъ. Кооперативното творчество — Д-ръ Фоке. Кооперацията и държавата — проф. Тотомианецъ.

Земедѣлско стопанство. Год. IX, кн. 8. Ред. Ю. Илиевъ. Предстоящия гроздоизносъ — П. Стайновъ. Кога и какъ да се извърши беридбата на памука — Иор. Д. Милковски. Едно важно предупреждение по ваденето на захарното цвекло — А. Митревъ. Изборъ и хранене на коча презъ случния сезонъ — П. Ивановъ. Люцерновото семе е доброкачествена храна за растящитъ прасета — Исая Георгиевъ. Заземяване на пчелитъ — Д. Дуневъ.

Философски прегледъ. Год. X. кн. 4. Ред. Д. Михалчевъ. Расизъмътъ като философско-историческа теория — Д. Михалчевъ. Социология на рекламата — Орлинъ Василевъ. Детска литература и детска пси-

хология — Асенъ Христовъ. Приносъ къмъ психологията на нашето военно началство — Антонъ Разсукановъ. Военната история като основа на българската характерология — Ефремъ Каранфиловъ.

Месечни известия на гл. дирекция на статистиката. Год. XXVII 1938, № 9 и 10.

Експортенъ прегледъ. Год. II. 1938, бр. 26—28.

Бюлетинъ на Б. з. к. банка. Год. IV, 1938; IX. X.

Кооперативна пробуда. Год. III 1938; кн. 7—8.

Индустриаленъ прегледъ—органъ на Съюза на българскитъ индустриалци, год. IX. 1938; бр. 11.

Наука за всички. Ред. К. Сензовъ. Год. VII 1938, кн. 1—3.

Български туристъ — органъ на Бълг. туристически съюзъ. Год. XXX 1938; кн. 7—8.

Отецъ Паисий — органъ на Всебългарския съюзъ „Отецъ Паисий“. Год. XI 1938, кн. 7—8.

Бразда, ред. Хр. Стойковъ. Год. III 1938, кн. 32—37.

Природа, ред. К. Г. Христовъ. Год. XXXIX 1938, кн. 1—3.

В-къ Стопанска България, ред. д-ръ Рад. Тодоровъ. Год. IX. 1928, бр. 132—135.

В-къ Кооперативна България. Год. II, 1938, бр. 15—20.

В-къ Литературенъ гласъ, ред. Д. Б. Митовъ. Год. XI. 1938, бр. 407—411.

В-къ Здрава раса, ред. д-ръ Ив. Ивановъ. Год. IX. 1938, бр. 410—415.

Воененъ журналъ. Год. 45, кн. 56. Негово Величество Борисъ III, Царъ на Българитъ — по случай 20 год. отъ възшествието му.—Войнишката клетва—подполковникъ Ив. Дундовъ. Корпусната конница — Майоръ Д. Желѣзковъ. Сборно мѣсто за донесения — Майоръ Д. Халаджовъ. Системи за укрепяване — Капитанъ Д. Яковъ. Артилерийски резервъ на главното командване — Капитанъ Ст. Джумалиевъ.

СПИСАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТЪ ВИСШ. ТЪРГ. УЩЕ—ВАРНА
ГЛ. РЕДАКТОРЪ СТ. ЧОЛАКОВЪ, РЕДАКТОРИ: Б. П. БОЙЧЕВЪ, ИВ. ПАНДОВЪ.

Въ списанието се печататъ статии и монографии, третиращи народостопански и частностопански въпроси. Работитъ се отпечатватъ завършено и не може да бждатъ по-голъми отъ 1½ кола. Хонораръ до 100 лв. на страница — по преценка на редакционния комитетъ. Ръкописи не се връщатъ. Адресъ на редакцията: Висш. търг. уще, Варна.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИНА ТРЕТА

I. СТАТИИ

	стр.
Проф. Станчо Чолаковъ — Доходната структура на земеделскитѣ ни стопанства	1
Д-ръ П. Лещовъ — Днешното геополитично и геостопанско положение въ свѣта	26
Д-ръ Ст. Спасичевъ — Ролята на Германия въ външната търговия на балканскитѣ държави и специално въ тѣхния износъ	39
Г. А. Георгиевъ — Оценяване на предприятието като стопанска единица	59
Д-ръ Горанъ Ивановъ — Държавата като търговецъ	78
Д-ръ П. Лещовъ — Положението на Балканитѣ и специално това на България въ кръга на свѣтовната политика	117
Ас. Кемилевъ — Конюнктурни проблеми, конюнктурни проучвания и конюнктурна политика	130
Борисъ П. Мончевъ — Развитие на идеята за свободната търговия съ Англия	148
Минчо Цоневъ — Основаване на предприятие	167
Ив. Ст. Влаховъ — Правна характеристика и стопанско значение на морския превозенъ застрахователенъ договоръ	174
Проф. Станчо Чолаковъ — Идеята за стопански напредък и ролята на държавата	217
Кирилъ Т. Кирчевъ — Нуждата и ползата отъ една правилна регистрация на заведенията	246
Бойчо П. Бойчевъ — Класификация на разпоскитѣ въ индустриалнитѣ предприятия въ зависимостъ отъ производителността и нейното значение	254
Ив. Ст. Влаховъ — Регламентиране търговията на неутралнитѣ държави презъ време на война. Задълженията на неутралната държава и нейнитѣ поданици	265
Никола Агънски — Морскитѣ пѣтища и съобщения като географски елементъ, отразенъ върху живота на съвременнитѣ човѣшки обществения	301
Борисъ Сакъзовъ — Габрово като промишленъ и търговски градъ	318
* * — Стопанско-организационната роля на баланса отъ гледището на банкитѣ	324
Проф. Ф. Белмеръ — Проектъ за счетоводната организация на Дирекцията за закупуване и износъ на зърнени храни	336
Димо Миневъ — Наблюдения и възгледи на д-ръ Ив. Богоровъ за стопанския животъ въ България преди освобождението	343
Тригодишенъ планъ за стопанското заздравяване на Франция	368
Проблемътъ за житото отново на сцената	371

II. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Националниятъ доходъ на България 1924—1935, отъ Д-ръ Ас. Чакаловъ. (Трудове на статистическия институтъ за стопански проучвания при Софийския държавенъ университетъ, 1937 год. № 2), София, 1937 год., стр. 128. Рецензира С. Ч.	91
Външната търговия на България 1920—1936 год., отъ Д-ръ Кирилъ Д. Недѣлчевъ, София, 1937 год. Рецензира С. Ч.	94
Юбилеенъ сборникъ на читалищния сѣюзъ: 25 години въ служба на родната просвѣта и култура (1911—1936 год.) София, 1937 год., стр. 400+176. Цена 120 лв. Рецензира Димо Миневъ	95
Три нови стопански книги. Рецензира д-ръ Христо Пѣевъ	181
Две книги по кооперативни въпроси. Рецензира С. Ч.	184
Колективниятъ трудовъ договоръ, отъ Дим. Николовъ, София, 1937 г., 64 стр.	

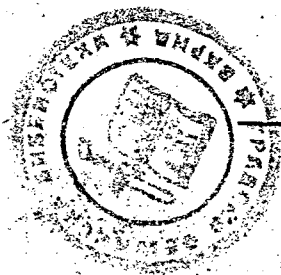
Цена 10 лв. Рецензира Б. П. Б.	186
Три нови книги от организационно-счетоводен характер, от Люб. Колевъ.	
Рецензира Б. П. Бойчевъ	187
Теория на счетоводството от проф. В. Гериловски. Рецензира С. Ч.	276
Какво е далъ българинътъ на другитъ народи отъ Стилиянъ Чилингировъ	396
Нашето черноморие отъ Крумъ Кънчевъ	397

III. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Вътрешното ни стопанство при днешната конюнктура отъ д-ръ Хр. Пѣевъ	96
Колективнитъ трудови договори, отъ К. К.	102
Организиране на вътрешната търговия, отъ А. П.	104
Поскѣпване на живота, отъ д-ръ Д. Тошевъ	107
Новиятъ държавенъ бюджетъ, отъ д-ръ Д. Тошевъ	108
Задълженията на градскитъ общини у насъ, отъ д-ръ Д. Т.	189
Прегледъ на пазаря на тютюнитъ въ България презъ 1937 г. отъ С. Неновъ	190
Заплатитъ на държавнитъ служители у насъ, отъ Д-ръ Д. Т.	277
Капацитетътъ на тютюневото производство отъ Родопския районъ, отъ К.	280
Бремето на външнитъ ни държавни дългове, отъ К.	282
Нѣколко думи за положението на общинската дейность отъ С. Ч.	385
Доходътъ отъ тютюна и неговото разпредѣление, отъ С. Неновъ	390

IV. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Паричниятъ пазаръ презъ последнитъ две години, отъ д-ръ Д. Т.	111
Банковото дѣло въ Германия презъ 1936 година, отъ д-ръ Д. Т.	114
Аншлустъ и неговитъ стопански отражения, отъ К.	195
Най-грандиозниятъ опитъ за регламентиране земеделското производство, отъ К.	200
Стопанското положение на Франция презъ изтеклата 1937 г., отъ д-ръ Д. Тошевъ	202
Външната търговия на Съветския съюзъ презъ 1937 г., отъ д-ръ Д. Тошевъ	204
Въпросътъ за рационализацията отново става актуаленъ въ Германия, отъ К.	208
Интернационалнитъ картели и борбата имъ срещу стопанската криза, отъ С. Ч.	209
Кредитори и длъжници, отъ М. Ц.	210
Дунавскиятъ проблемъ отъ наше гледище, отъ С. Ч.	212
Новата стопанска програма на Рузвелтъ, отъ К.	287
Проблемътъ за сурогатитъ на суровитъ материали, отъ К.	288
Житната проблема	290
Регулирането на търговията съ зърнени храни въ Германия, отъ М. Ц.	290
Швейцарскитъ житни и брашнени търговски разпореждания	294
Земеделскиятъ контроленъ институтъ въ С. Щати, отъ Х.	295
Пропадналиятъ опитъ съ 40 часовата работна седмица и днешнитъ голѣми стопански проблеми на Франция, отъ К.	298
Какъ Дания е разрешила въпроса за излишното селско население, отъ К.	301
Кризата въ памукпроизводството	394

ФАБРИКА
„ЦАРЬ БОРИСЪ“
АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ВАРНА
ПРОИЗВОДСТВО
НА ВСИЧКИ ВИДОВЕ
ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНИ № № 25-12 и 25-13

ФАБРИКА
„ТЕКСТИЛЪ“
АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО — ВАРНА
ПРОИЗВОДСТВО НА ПЛАТНА
И ПРЕЖДИ

ТЕЛЕФОНИ № 29-22, 29-21

І-ва БЪЛГАРСКА
КОНЦЕСИОНИРАНА ФАБРИКА ЗА ЮТЕНИ ИЗДЪЛИЯ

„КИРИЛЪ“

АКЦ. Д-ВО — ВАРНА
ФАБРИЧЕНЪ СКЛАДЪ — СОФИЯ, пл. БАНСКИ, 6

Произвежда: Зебла (кеневир), торби (чували), тютюневъ амбалажъ, ютени карпети (пжтеки) и килимчета, чисто вълнени килими, килимчета и пжтеки персийски типъ, ленени пжтеки, бризенти, канафаца, памучни и ленени платове, плюшове, астрагани, каракюли, кадифета и др.

Телеф. фабриката 27-71, магазинна 27-17

Телеграми: „Кирилъ“

ВИСШЕ ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

ПРИ ТЪРГОВСКО-ИНДУСТРИАЛНАТА КАМАРА ВЪ ГР. ВАРНА

Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвят за ръководни, административни и организационни служби въ частнитѣ, общественитѣ и държавнитѣ предприятия и учреждения. Дава теоретически и практически знания на кандидати за преподаватели въ разнитѣ видове търговски училища.

Разработва обществено-стопанскитѣ и търговско-техническитѣ науки изобщо и съ огледъ на икономическия животъ на страната. Дава възможностъ на търговци, на стопански дейци и на чиновници отъ разни области да изучатъ нѣкои специални дисциплини или чужди езици.

За студенти се приематъ лица, завършили гимназия или сръдни специални училища, съ минималенъ успѣхъ, опредѣлянъ въ началото на всѣка година отъ Академическия съветъ.

Завършилитѣ училището съ дипломъ получаватъ правата на лица съ висше образование.

Записванията ставатъ отъ 1 до 25 октомврий срещу свидетелства: зрѣлостно, кръщелно, медицинско и за сждимостъ. Таксата за учение е 1250 лв. за семестръ.

Отъ такса се освобождава малъкъ процентъ крайно бедни студенти и то отъ началото на III семестръ. Начало на учебнитѣ занятия—следъ есенната изпитна сесия.

Подробенъ правилникъ се изпраща срещу 8 лв.

ОТЪ РЕКТОРАТА.

СПИСАНИЕ НА ДРУЖЕСТВОТО НА ЗАВЪРШИЛИТѢ ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ — ВАРНА

Списанието третира научно общо-стопански, частно-стопански, счетоводни и правно-стопански проблеми, балансови анализи на голѣми държавни, частни и обществени предприятия у насъ, рецензии на новоизлѣзли трудове и др.

Отъ 1938 година списанието навлиза въ третата си годишнина. Излиза 3 месечно въ обемъ надъ 400 страници.

Отъ I и II годишнини на списанието редакцията разполага съ ограниченъ брой пълни течения, които доставя по 120 лв.

Абонаментъ 125 лв.

Пощ. чек. с/ка 1373